

Српска вила

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ ISSN 0354-7116

КЊИЖЕВНОСТ

ПОЕЗИЈА - МИЛЕНА ДРПА
ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА - ТОМАШ ХРИНАЧ
ПРОЗА - ЉУТОМИР РУНДИЋ РОМАНИЈСКИ
ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА - ЈЕВГЕНИЈ СУВОРОВ
АФОРИЗМИ - ЖЕЉКО МАРКОВИЋ
НАУКА - РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ
КЊИЖЕВНА КРИТИКА - МИЛАДИН БЕРИЋ

КУЛТУРА

ПОВОДИ: Радови са Округлог стола о Луки Милованову
Геогријевићу - ВЕЉКО БРБОРИЋ
КУЛТУРНА БАШТИНА - ТАЊА ЛАЗИЋ

30 ГОДИНА „СРПСКЕ ВИЛЕ”

e-mail: spkdbn@teol.net
www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
април 2025.

Број 61

Српска вилa

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 0354-7116

БИЈЕЉИНА

e-mail: spkdbn@teol.net

www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
април 2025.

Број 61

СРПСКА ВИЛА

часопис за књижевност и културу

Издавач: Градски одбор Српског просвјетног и културног друштва
„Просвјета” Бијељина

За издавача: СЛАВИША МИКИЋ, мср

Уредништво
проф. др ЈЕЛИНА ЂУРКОВИЋ
(главна и одговорна уредница)

проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ, ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф.
СТОЈАНКА ЂОКИЋ, мср, АЉОША ЉУБОЈЕВИЋ, дипл. новинар

Секретар Уредништва
ЈЕЛЕНА ПАНТИЋ, мср

Лектор
проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ

Коректор
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф.

Уређивачки савјет часописа
академик НЕЂО ЂУРИЋ (предсједник)
проф. др МИЛАН НОВАКОВИЋ, ПРЕДРАГ ПЕРКОВИЋ, ОЛИВЕРА
СТЈЕПАНОВИЋ, ПЕТРА МИЋИЋ,
ђакон БОЈАН ЧЕЧАР, ВЕРА ХОРВАТ (Србија), ДАВИД КЕЦМАН
ДАКО (Србија), ОЛГА ЛАЛИЋ КРОВИЦКА (Пољска), ЖАРКО
МИЛЕНИЋ (Руска Федерација), ДРАГАН ТЕПАВЧЕВИЋ (Аустралија)

„Српска вила” излази два пута годишње
Цијена једног примјерка је 5 КМ, за иностранство 10 КМ
Адреса: Кнеза Милоша 30, Бијељина
Телефон и телефакс: 055/209-580; E-mail: spkdbn@teol.net
Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

Припрема за штампу
Марко Мاستило, дипл. економиста

Штампа: „Grafomib” Бијељина
Тираж: 300 примјерака

СРПСКА ВИЛА

часопис за књижевност и културу

Година XXX

април, 2025.

Бр. 61

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ

ПОЕЗИЈА

Милена Дрпа: Визија	9
Различити	9
Сестра да будем	10
Жељка Аврић: Сонет првом надахнућу	11
Немања Зивлак: Лепи бели граде	12
Два зелена ока	13
Мићо Јовановић: Одосмо	14
У обручу	15
Душа	16
Силвана Лазић Алексић: Узалуд живот се труди	17
Одлазак	18
Мојој Стоји	19
Андреја Ђ. Врањеш: Чудак	21
Цвијетин Баја Лобожински: Последњи сутон	22
Старац и смрт	22
Пеко Лаличић: Ђавоље време	23
Молитва	24
Стоја Никчевић: Десанка је питала: „Јесмо ли сасвим пропали?“	25
Нојев извештај	26
Небојша Стојоски: Празнина	27
Анђеле	27
О Еви	28

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Томаш Хринач: Истовремено	31
Стадо	31
Тадеуш Завадовски: Провалија у магли	32
Титаник	32

ПРОЗА

Љутомир Рундић Романијски: Принудно искакање	33
--	----

<i>Давид Кеџман Дако: Наспрам дрвета које светли</i>	40
<i>Јованка Стојчиновић Николић: Непослано писмо</i>	43
<i>Ђоко Петровић: Петар Стакић</i>	47
<i>Сашиа Кнежевић: Маза, материна Лаза</i>	54
<i>Емилија Живојиновић: Енигма Урошевог сна</i>	58
<i>Горан Лазаревић: Црква Св. Пантелејмона</i>	63
<i>Томо Ковачевић: Зора</i>	70
<i>Петар Рајин Васић: Замка</i>	73
<i>Љиљана Чекић: Брату</i>	75
<i>Љиљана Лукић: Анина прича</i>	77
<i>Николета Петровић: Богородичин извор</i>	79
<i>Сандра Душанић: Ждрал</i>	83
<i>Ружица Кљајић: Прва позоришна представа</i>	85
<i>Слађана Миленковић: Јабланка</i>	91

ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА

<i>Јевгениј Суворов: Рекли су ми Цигани...</i>	95
--	----

АФОРИЗМИ

<i>Жељко Марковић: Афоризми</i>	107
<i>Милан Пантић: Афоризми</i>	108

НАУКА

<i>Радмило Н. Маројевић: Протосрби и</i>	
<i>Славеносрби – етногенеза и плотогенеза</i>	109

КЊИЖЕВНА КРИТИКА

<i>Миладин Берић: О невремену овом</i>	119
<i>Бошко Ломовић: О три пјесме неспских пјесника</i>	123
<i>Милијан Деспотовић: Поетско распаљивање ватрице</i>	127
<i>Џвијетин Ристановић: Слојевито бајковито казивање</i>	131
<i>Лара Петровић: Обасјаност писане речи</i>	135
<i>Ранко Павловић: Поуздан свједок свог времена</i>	141
<i>Раде Р. Лаловић: Међу књигама и ствараоцима</i>	149
<i>Томислав Ђокић: Химна пријатељству животиња и људи</i>	153
<i>Горан М. Јанићијевић: Структуре и трепети</i>	
<i>на сликама Весне Тодоровић</i>	156

КУЛТУРА

ПОВОДИ

<i>Вељко Ж. Брборић: Преписка Вука Карацића и Марије Поповић</i>	
<i>(Милутиновић) око објављивања Опита Луке Милованова</i>	161

<i>Саша М. Ђукић</i> : Лингвостилистичка анализа пјесама Луке Милованова у књизи <i>Опит настављења к српској</i> <i>сличноречности и слогомјерју или просодији</i>	175
<i>Миомир Милинковић</i> : Лука Георгијевић Милованов – зачетник српске поезије за децу и младе	188
<i>Јелина Ђурковић</i> : Првине Луке Милованова	198

КУЛТУРНА БАШТИНА

<i>Тања Лазић</i> : Једна младост један сан среће (из рада Дома омладине у Бијељини 1962-1992)	205
<i>Радмила Тодић Вулићевић</i> : Сведочанство о породици Баруховић из Приштине	227
<i>Дејан Вуковић</i> : Налази и грађа за проучавање завичајне историје	237

АУТОРИ СРПСКЕ ВИЛЕ	249
---------------------------------	-----

Книжность

Милена ДРПА

ВИЗИЈА

Освићу ли то дани
у којима људе треба оставити
иза њихових глувих зидова?

Ићи међу травке,
пребирати по биљчицама,
спасавати грмове.

Можда ће на њих слетјети
птица златастог перја
(ако негдје постоји),
искључати грактање гавраново
и просути љупке гласове.

РАЗЛИЧИТИ

Нису сви људи громовити.
И олујни.
И нису као храстови.
И са шакама
које лупају да одјекује.

Нису сви људи
да до пола собе закораче.

Ти други
иду ободима
својих тихих шумарака,

беру маслачке боје сунца
и дишу
љековитим мирисом босиљка.

СЕСТРА ДА БУДЕМ

2а не загазим у бескорак,
да се не заглавим у тунелу грешака,
да ми вода не дође до уста,
живот до грла...

Да ми се укаже Звијезда Даница,
за сестру да ме изабере.

Жељка АВРИЋ

СОНЕТ ПРВОМ НАДАХНУЋУ

*О љубави Јована Дучића и
Магдалене Николић Живановић.*

Са балкона трошног, још погледам, крадом -
враћаш ми се или, пролазиш, полако.
Ослушкујем мисли, огрејана надом,
док дамари дрхте познатим кораком.

Ти беше прво моје надахнуће.
Варљив сан о срећи. Бол у којем јесам.
Силни суноврати, светло ускрснуће;
жеђена, дозвана, одсањана, несан.

Над именом мојим већ одавно коров.
Давно реч ми дата, сада је химера.
Ти под туђим сунцем - мене греје покров...

Још у чежњи трајем; још је тебе жедна
свака песма моја. И са песмом вера
увек да постоји – била љубав једна.

Немања ЗИВЛАК

ЛЕПИ БЕЛИ ГРАДЕ

Теби је Црњански песму посветио
И упоредио те са Јан Мајеном
Али ни геније се није досетио
Да те загрли косом
Дугом, тешком, мирисном и опуштеном!
Смем ли твоје реке сместити у риме
Све твоје улице, тргове и булеваре
И да ти у песми не поменем име
Препознајемо се — лепи, бели граде.

Сваки пут кад ти се приближим
Као женик невести што чека
Заблешти твоје сунце и оживим
И чујем звона храма, из далека.
А ти си умивен над двема рекама
Гиздав официр сред војне параде
Клео сам те бедан, разочаран, некада,
А сада те љубим — лепи, бели граде!

Теби су писали оде и есеје,
Престонице бела, што се једном деси,
Али кад ме крила изнад тебе дигну
Ја тек тада схватам
Значај твој, лепото, и шта су ми греси.
Грлимо се дуго, ево пола века
Заплићем ти руке пун чежње и наде
И шетам са тобом обалама река
Личим на човека — лепи, бели граде.

А над тобом зора, зелена, сад свиће
Мирна као перла у морској дубини

И моја реч као молитва биће:
Проби се сунце, изађи и сини!
Само твоју луку са палубе гледам
Смарагдан си цео, чак и палисаде
Твој сам цели а не неки бедан;
Ти си изнад неба — лепи, бели граде!

ДВА ЗЕЛЕНА ОКА

Не пожалих никад родне оранице
Закоровиле се
Не зажалих за дубом, буквом и јеликом
Прашумиле се.

Ни за мајчиним дукатима
Грабили се о њих хајдуци
Нити очевим силним благом
Однијели га вуци.

Али пожалих, пожалих често
Родну кућу, малено мјесто

И два зелена ока
Нисам их се нагледао
Ми смо остали на некој станици
А живот је отишао

Тамо деведесет и неке
Свима нама несрећне — далеке!

Мићо ЈОВАНОВИЋ

ОДОСМО

Одосмо!

И кô заклани
на гнусном тиранину времена
ридамо.

Ни Бог нам се не одазива
док предатор
данак исконски узима.

А тунелу времена
повампиреног,
ни трачка краја,
мајко.

Одосмо!
Од боја до боја
Од склона до склона

Штектала, ала
Множила црна марама
Сирота јецала колијевка.

Одосмо!
Ћувик и Пријесто
Завјетни нас носио.

Од химне до химне
Од зора до зора
Корачасмо

Смрт животом
да надјачамо.

У ОБРУЧУ

У грлу ми ријеч застаде:
што на мук, на звекет,
на несан замириса.

У њој заниједи земља, помрачи небо.
дан и ноћ се аветињски слише у једно.

Окамењена ријеч
у грлу ми застаде;
у огњу што груну
у канонади што се сручи

И у крви што несретнику процури,
очајнику колективном,
са сузом без родитеља
у пролому без дна.

Целати су ту,
Мишоловку уклету
Обруч стеже.
А доље?

Доље понорница,
пијавица ожедњела,
крик сумње се пролама;
достојанствен, тих.

Да л' посљедња
нада изгара?

Панична питалица;
из дана у дан,

из часа у час,
кô смрт лебди,

И одбројава:

још три,
још два,
још један
Куршум
преостали.

За кога?

Има ли излаза
из раља понора
опела што зјапи

А небо?
Небо је високо, високо...

ДУША

Пи ниси створена
ни да збрајаш
ни да одузимаш.

Ти само дајеш
док у мени
бештедну и вјечну
пјесму таласаш.

Силвана ЛАЗИЋ АЛЕКСИЋ

УЗАЛУД ЖИВОТ СЕ ТРУДИ

Прекрстим се и кренем, вријеме је да пођем даље
од, прошлости се не живи, понављам сваког дана,
али таман што склопим очи, сан ме у завичај шаље
године прошле су многе, ал' још не зараста рана.

Као ластва гнијездо свијам и крилима га браним
на лице намјестим осмијех, не воле моји кад патим...
А онда кад ноћ падне ту звијер у себи храним
стазама дјетињства свога бар на тренутак се вратим.

Нова ме сјећања гоне да стара помало бришем,
да нађем мјесто под сунцем, ја све од себе дајем,
тек ноћу очи кад склопим, знојим се и тешко дишем
што нову срећу градим, ко мало дијете се кајем.

Боле ме пуге стазе и село што мре без људи
не могу да се смијем док чујем да завичај плаче...
Зато привијем бол као мајка чедо на груди
а кључ од срушене куће, у џепу, стегнем још јаче.

И кад бих хтјела даље, а живот је свједок да желим
снови ме као Бог маглу тјерају и прогоне,
и залуд што гнијездо свијам и ходам свијетом бијелим
у мени чим очи склопим црквена звона звоне.

Зором кад свјетлост гордо новим ме путем поведе
као непослушно дијете отимам се и бацам....
И стварно живот се труди, ал' чежња ко црв ме једе
чим очи уморне склопим, родном крају се враћам.

ОДЛАЗАК

Укрипе воловска кола и бича фијук се чује
понегдје отме се уздах, а онда велико ништа,
дрхте воловске сапи, од рада изнемогле
још једну душу вуку до вјечног боравишта.

Колона разбацана уз Палучак се пење
у оку брига безброј, под ногом блато и лед,
на трен застану само, у дрво усијеку крстић
хладно је док се стоји, ал', ето, такав је ред.

Овдје нема снаге, сви се врате да оду
калдрме жељне дјече, сањају корак чврст,
и ево на челу колоне умјесто голобрадог
уморне, жуљаве руке носе уснулог крст.

Сузе су пресахле давно, за млађим проливане,
у срцу олакшање, у оку спокој и тмина,
душа се једна данас у вјечни живот сели
а отац одавно мртав лећи ће покрај сина.

Спајају се у тројство промрзли старачки прсти,
вјетар носи опијело док кандило се њише...
И сабраће се душе уснулом пут да освијетле
само се расуто стадо не сабра никад више!

Умјесто суза и плача уз уздах рећи ће неко:
„Нек му је лака земља, сви смо пред Богом криви...
Овако му је боље, јер жив већ одавно није
ма не дај Боже ником да своје дијете надживи.“

Низ друм се вуче удова, празној се кући враћа
на гробљу остави душу нека је гаврани једу,
сељани погнутих глава скривају преплашен поглед,
све исто питање мучи - ко ли је сада на реду?

МОЈОЈ СТОЈИ

Још ме лица твога утученост боли
на свачије „треба“ била си ко срна,
за све осим себе имала си вријеме
а пред свима мања од маковог зрна.

С мотиком у руци будила си зоре
као мушко си безброј узорала бразда,
и знам није увијек све потаман било
али сјај твог ока сијао је вазда.

Док припека цврчи кидала си журно
златно класје да се оврше на вријеме,
понекад уз пјесму, понекад уз уздах
са леђа ти није силазило бремене.

Скупљала си папрат, огранке и биље
на дохват си руке увијек била свима,
и кад би ти неко рекао да сједнеш
рекла би: за жену увијек посла има.

Ставила би журно ручак да се кува
а квас тек нараст'о покрила би пеком,
„Напази на ватру.“- рекла би ми брижно
и обула чизме с наранџастом флеку.

О, како сам само мрзила те чизме!
Црне, до кољена, филцом обложене.
Гледала сам како одлазиш у поток
и вучеш камење, претешко за жене.

У кућу си нашу узидала себе
још те ноћу сањам да камење вадиш,
и кад би требало да одмориш душу
ти поново, ево, бориш се и градиш.

Радовала сам се великоме году
да одмориш руке у терет огрезле,

јер и када снијег би прекрио орање
те су руке преле, штрикале и везле.

Не знам како звучи кад подигнеш глас.
Носила си печат несталих времена,
слагали те давно, да трпјети мораш
јер у бити ти си само једна жена.

Слагали те нису, истину ти рекли.
Да се буниш ниси ни знала, ни хтјела,
говорили мораш, јер ти си стуб куће,
лагали су, мајко, ти си кућа цијела!

Кажу да сам иста као ти у младости.
Ал' да неки чудан бунт живи у мени.
Живи, јер гледајућ' те, ја обећах себи
да никада нећу личити тој жени!

Андреја Ђ. ВРАЊЕШ

ЧУДАК

Кад год је дувао ветар, излазио је ван,
кад је киша ромињала, био је опет вани.
Зашто си пре излазио на ветар, а сада излазиш на кишу,
неко га зачуђен упита?
Мислио сам, ветар ће ме одувати некуда, а киша спира моју бол.
Колико је имаш?
Више него кише.

Цвијетин Баја ЛОБОЖИНСКИ

ПОСЛЕДЊИ СУТОН

Ноћас је немирно море
хладни се таласи дижу високо,
вапе, траже, зову;
Одолева рањени соко.

Изгубљен, залутао у своме болу,
на пустој хриди стоји он,
сломљених крила, с тугом у срцу
поздравља задњи сутон.

И соко се баци у морске дубине,
да подели тугу са немирним валом,
и док му тело немоћно тоне
мисли му лутају пешчаним жалом.

СТАРАЦ И СМРТ

Злурадо тишина куца на врата,
Злослутну празнину души носи.
Злоћудни старац последњег сата
злокобној смрти храбро пркоси.

Зловољно у шаке дограби крст
злонамерног да плаши демона.
Злосрећни старац, наоко чврст
– злбну смрт отера с перона.

Пеко ЛАЛИЧИЋ

ЂАВОЉЕ ВРЕМЕ

Стоглаво,
бахато,
бандоглаво,
бесавесно,
профитерско,
убибоже,
пљачкашко,
ојађено,
хушкашко,
плачно,
шашаво,
ретко виђено,
нема црње,
братоубилачко,
осакађено,
никоје време,
време несоја,
црно време,
време смрти,
ђаво нам западни посла.
У рафове смести несаницу,
обећања у хладне радијаторе,
па нам уместо хлеба очи Запада
нуди,
уместо млека
мед и млеко,
само да по његовој мери буде
да он узме своје.

МОЛИТВА

2о оне ноћи
блиско је било блиско,
страно
незнано.

Од те ноћи
блиско је странно,
препознатљиво
незнано.

Дани
тврђаве дижу,
огњем лижу.

Боже,
како препознати брата,
где наћи пријатеља,
где престаје лудост,
како изаћи из пакла.

Боже,
врати нам дан разумом оличен,
врати нам сан и птице,
сједини нас у љубави.

Стоја НИКЧЕВИЋ

ДЕСАНКА ЈЕ ПИТАЛА; „ЈЕСМО ЛИ САСВИМ ПРОПАЛИ?“

Замисли себе на свечаном скупу
Теби у част
у гомили читача; новинских наслова
скупштинских извештаја, реплика...
што кришом – из мрака
по закону клањача
прецртавају сведока
живе „Чете ђака“
подршком гласача.

Док Ти са мало мира
и одвећ бола
посматраш одозго
тај скуп пајаца.

Не бој се, Десанка,
време износи одбрану
сени су твоје јаче
од живих мртваца.

Вечна је душа и слава,
на трен протеран Бог и цвет
до гуше надош'о кал
минуће пожари!
Нити је све ватра што пали
ни ван кавеза слобода.

А ми – нови себри,
усправљамо се за столом

из кога побожно расте
штир и лобода.

Не бој се, Десанка
Нисмо сасвим пропали.

НОЈЕВ ИЗВЕШТАЈ

Надолази вода
надолази велика вода, узвикују гљиве
у центру небеских токова је безбедно
неће ни зунзара проћи
Сим, Јафет и Сем испијају аперитиве
уз визију могуће мирне ноћи
а сутра
Ноје већ има барку шест лаката већу
од своје моћи

занесен, горд и сасвим сређен
сплавари на гласовни погон
без навигације
на циљ – јасно одређен.

Надолази велика вода
преносе птице
са поља нарциса пристижу снаге
за нови Срарат
мрави зевају: тежачки, нетремице
измичу им мравињаци и дрвеће
долине и брегови
Ноје се успиње реком Квај
и мало касни јер
прецртава Јустицијине реченице
па из небеске орбите
урамљен у прилоге за историју
подноси извештај:
изражава жаљење за,

мртвих толико и толико
(више их је преживело)
толико животиња
животињки и буљина
а црно - златни телци пливају
...није баш толика дубина.

Ноје је вееелики кријумчар душа!

„Панта реи”.

Небојша СТОЈОСКИ

ПРАЗНИНА

Понор између тебе и мене.
Гладне сенке се колебају
у остацима вечери. Као да
светлост није ни постојала.

Зове ме олистало дрвеће,
нестајем негде у даљини.
Што даље од тебе, само
јаз и опело за голубове.

Музика умире са тобом.
То је празнина у речима
које одлазе. Нарцис се опет
огледа у језеру које ће га
однети.

АНЂЕЛЕ

П и живиш у откуцајима срца.
У пределу свести где тама
постаје светлост. То је град
заљубљених птица које
певају о нама.

Станујеш у откуцају сата,
где минути постају секунде,
а секунде вечност.

Ноћима се претварам у вука
који се шуња испод твога
прозора.

На овом свету живе анђели,
ти си један од њих.

О ЕВИ

Понеси мој крст.
Загрли нежно, пољубац
за крај и нови почетак...

Понеси мој крст.
Ниси ти ништа крива.
Небо нам је одредило
судбу.

Понеси мој грех.
Јака су твоја плећа,
жено. Ева...

Томаш ХРИНАЧ – Свидница, Пољска

ИСТОВРЕМЕНО

Товорити о нечему што увијек
запиње за таму.

Или ћутати. Гледајући у стакло,
иза којег се завршава свијет.

СТАДО

Непрекидно вода.
У бескрајним
количинама.

Хрпа новина
пожутјелих.
То се понавља.

Очна дупља. Чиста суза.
Пјесма неће измислити
ништа ново.

Тадеуш ЗАВАДОВСКИ – Здуњска Вола, Пољска

ПРОВАЛИЈА У МАГЛИ

Овдје се некада водила морска битка.
Затопљене конструкције бродова
до данас се нагомилавају
у унутрашњости риба. На води умире прекинут тресак
једрилица. Поједини чамци отпливљавају на мјеста
гдје јато галебова затвара хоризонт. Упорно
зурим у обалу овијену у бијелу
маглу са сивом провалијом

на моме лику.

ТИТАНИК

Опет пловим титаником. Надам се да ћу напокон
успети заобићи коб и допловити до обале.
Много пута сам улазио на брод ипак
сваки пут ударао сам у санту леда
људске сумње. Почели су да ме сматрају
за луђака. Ипак моја капитулација
значила би да сам повјеровао у неповрат догађања

и властиту смрт.

Препјев са пољског: Олга ЛАЛИЋ КРОВИЦКА

Љутомир РУНДИЋ РОМАНИЈСКИ

ПРИНУДНО ИСКАКАЊЕ

(Чапљина, 23.4.1992. год.)

После успешно изведеног другог борбеног налета, даде пун гас и крену у маневар одласка од циља. Авион је био у пењању, постижући висину хиљаду метара, када зачу експлозију иза леђа, која затресе цео авион, а затим га баци у неправиан положај, што изазва нагло губљење висине. Инструменти подивљаше. Сказалке показивача моторских параметара падоше на нулу. Упали се сигнализација пожара мотора и мотор престаде да ради. Било му је све јасно. Погодила га је противавионска ракета и при томе разнела мотор. „Јастребом” више није могао управљати и једино решење је било да га напусти. Подиже руку изнад главе, ухвати потезну ручицу катапулта, зажмури и потеже је отприлике на 300 метара изнад земље...

Потисак изазван експлозијом пиропатрона за избацивање седишта, за трен му изазва благу несвестицу, међутим, после пар секунди дође себи, баш у тренутку отварања падобрана и одвајања од седишта. Сети се свог првог питомачког падобранског скока и јединог скока до тада...

Купола се надува, а реско усецање гуртни испод пазуха из-мама му уздах олакшања. Гледао је према земљи, покушавајући да одреди позицију где ће пасти. Видео је Неретву како вијуга испод њега. Знао је, ако се приземљи на десну обалу, да ће пасти право у руке хрватској војсци. Опет, и са леве стране су била хрватска села...

Припремајући се за задатак, добро је простудирао шири реон око циља борбених дејстава, тако да му територија на коју ће се ускоро приземљити није била непозната. Спусти се у валовити камењар, испресецан закржљалим растињем. Хитро откопча гуртне и откачи падобран. Затим се шћућури уз један грм, ослушкујући и

осматрајући. У близини није било кућа. Једно село се видело испод њега, на неких пар стотина метара, према реци. Знао је о ком се селу ради. Такође је био свестан да су непријатељски војници, који су га оборили, видели локацију где је пао и да мора што пре одатле.

Али где и на коју страну?

Једино што му се учинило у том тренутку, колико-толико, изводљиво било је кретање у крашка брда, према српским јединицама, са чијим се положајима упознао током извршне припреме за задатак. Извади из џепа карту и на брзину утврди позицију где се налази. Био је око 30 километара испред српских положаја, дубоко на непријатељској територији. Смота падобран, стави га на леђа и крену напред. Пробијао се кроз камењар који се протезао у недоглед. У даљини, иза себе, чуо је дозивање хрватских војника. Тражили су га. Први мрак се полако спуштао и он му је био неочекивани савезник. Падобран и кацигу сакри у неку рупу испод стена? Био је жедан, али воду у овом камењару је било илузорно очекивати. Мада је на карти уочио испред једно блатно језеро.

Кретао се бојажљиво, плашећи се сваког шума. Размишљао је да ли да скине маскирну јакну, опасач са „шкорпионом” и летачки комбинезон и баци их у неку рупачу, да би био мање упадљив. Међутим, одлучи да причека. Очекивао је да ће га тражити СТС (Служба тражења и спасавања). Ослушкивао је неће ли чути звук хеликоптера. Сигнална ракета му је била при руци. Нажалост, спасоносног звука није било. Мрак се брзо спуштао, што га је додатно успоравало, јер је терен био тежак за напредовање. У једном тренутку из мрака се зачу крекетање жаба. Очекивано, јер је знао да се налази у близини језера. Морао је да утоли жеђ. Из чизме извади нож и њиме одреза парче поткошуље. Стави тканину преко уста и клекнувши захвати воду у шаку, те отпи један гутљај. Укус је био огаван. Осећао се смрад устајалости и жабокречине. Ипак, успео је да прогута неколико гутљаја и колико-толико угаси жеђ. Из џепа извади кандирану воћну коцку и поједе два мала залогоја. Имао је две воћне коцке, једну чоколадицу и два „војна пеперминта”. Одлучи да штеди храну. Ко зна шта га чека.

После кратког окрепљења, крену даље. Реши да се креће док има снаге и да се што више удаљи од места искакања. Претпостављао је да ће се потеря задржати у реону његовог приземљења, што му је давало некакву предност. Око десет сати се небо осу

звездама, а месечина добрано повећа видљивост. Знао је да је сад и гониоцима било лакше да га следе.

Неочекивано му се указа нова препрека на путу. Испред себе угледа неко раштркано село. Већина кућа је била осветљена. Залеже у једну шкрапу, размишљајући с које стране да обиђе село. Из размишљања га прену брујање возила. Неколико камиона појави се „ниоткуд“ и заустави на ободу села. Видео је војнике како искачу из њих. Затим зачу лавез паса. Е, само ми је још то требало - помисли. Срећом, убрзо разабра да су то сеоски пси, а не гоничи. Лакну му. Војници се развише у стрелце и кренуше ободом села, наравно у његовом правцу. Знали су одакле да га очекују. Одлучи да обиђе село са супротне стране. Крену журно колико је то било могуће, у полусавијеном и погуреном положају тела. Таман када је помислио да ће успети да заобиђе село, испред њега, на стотинак метара, појавише се војници. У трену се погури још више и крену назад. Био је у клопци. Опкољавали су га.

Враћао се назад, а знао је да и са те стране долазе. Грозничаво је размишљао шта да чини. Реши да потражи неко место за скривање, рачунајући да би му ноћ могла бити савезник. Тумарајући по неприступачном камењару, умало не упаде у једну вртачу. Била је дубока пар метара и широка исто толико. С једне стране је имала избочине и могло се, уз доста напора спустити у њу. То му је и пошло за руком после неколико минута. С друге стране вртаче била је коса рупа која је личила на мање рударско окно. Нађе два повећа камена, примаче их улазу а затим се увуче у рупу и камењем делимично затвори отвор. Чекао је...

Прошло је пола сата када се појавише два војника изнад вртаче. Чуо их је како причају. Један му је псовао:

- Јарца ти јебем вражијег! Гледај ти ди се морамо мотати по овом кршу. Четничку му мајку!“

Други предложи да прегледају вртачу. Имали су батеријске лампе и са свих страна су бацали снопове светлости, по његовом склоништу. Онај што је псовао, довикну:

- Јуре! Ај, ти сиђи доље, лакши си од мене! Провјери да није ћето доље!

Уз кичму му прође језа. Тихо откочи „шкорпион“. Ако га открију, лако ће их неутралисати, али шта ће за остале...

- Исуса ти, нисам јарац! Само ми фали да сломијем ногу у овом камењару!- одговори Јуре.

Срећом, нећкаше се који ће сићи, хоће или неће и на крају одустадоше. Још се мало врзмаше около, а потом одоше даље, дозивајући остале.

Погледа на сат, било је петнаест минута иза поноћи. Реши да се примири и да до јутра не мрда из рупе. У размишљању га савлада сан. Спавао је до пет сати, често се трзајући и будећи на сваки шум. Са освитом новог дана, извуче се из склоништа. Био је и гладан и жедан. Поједе пар залогаја воћне коцке и две три бомбонице. Желудац му се мало умири. Затим се попе уз ону „питомију” страну вртаче и бојажљиво поче осматрати околину. На прилазу селу и даље су стајали камиони. Где ли је војска? Убрзо и њих угледа. Направили су логор на једној заравни, испред села. Вероватно су чекали дан да поново крену у претрагу терена. Није било никакве шансе да мрдне даље. Врати се назад у склониште.

Три дана, и три ноћи су га тражили и чекали да се појави. Али је он био стрпљив. Преко дана није излазио из рупе, а ноћу се извлачио само да протегне ноге и руке. Војници су у више наврата наилазили поред вртаче. Допирао је до њега бат њихових корака и разговор. Зачудо, ни један није завирио у његово “склониште.” Крајем другог дана, остаде без „хране”. Глад и жеђ су га исцрпили до те мере да је био на измаку снаге. Помишљао је да се преда. Али би такве мисли брзо одбацивао јер је знао шта га чека ако им падне у руке. Трећи дан улови великог зеленог гуштера. Распори га ножем, очисти и један залогај покуша да сажваће. Било је грозног укуса али се натера да га прогута. Месо је било жилаво али сочно. Успеде тако да, секући мале комадиће, поједе целог гуштера. Осети да је ублажио и глад и жеђ.

Четврту ноћ од како се налазио у вртачи, одлучи да изађе око поноћи и осмотри шта се дешава. И гле чуда. Није било ни војске, ни камиона. Та га чињеница прилично обрадова и ули му наду у избављење. Било му је јасно, да сваки становник тог подручја, зна за њега и да ће га пријавити чим га уочи. Био је и те како уочљив у униформи. Реши да одбаци све са себе. Што науми то и уради. Гурну све у ону рупу. Чизме исече и од њих направи полудубоке ципеле. Од униформе не задржа ништа друго. Остаде у светло плавој летачкој мајици дугих рукава и истим таквим

дугим гаћама. Баци и сат. Задржа само нож. Одбаци све што га је могло компромитовати при погледу случајног посматрача. Опет и овако „разгађен”, биће сумњив сваком ко га сусретне. Крену полако ка ивици села. Једна кућа беше доста удаљена од осталих, и он се поче полако прикрадати. Стрепио је од керова, срећом нису их имали, бар не у овој кући.

Прикраде се до штале која се налазила у једној удолини, педесетак метара од куће. Провири бојажљиво унутра. Била је празна. По мирису осети да ту већ дуже времена није боравила стока. Под стрехом уз шталу, било је велико пластично буре, до пола напуњено кишницом. Пружи руку и захвати шаком воду. Попи неколико пуних шака устајале али спасоносне воде. Затим се уми и освежи. Потом уђе у шталу. На вратима нађе обешене радне панталоне - трегераче и плави качкет са натписом „Неретва“ Метковић. Обуче се и изађе напоље. Нађе поред бурета пластичну литарску флашу. Напуни је и под окриљем ноћи крену даље. Било је негде пред зору...

Напредовао је лагано. Вода га је добро окрепила, али је био гладан и изнемогао. Било му је и хладно. Април месец је био варљив. Поготово су биле свеже ноћи. Са првим зрацима сунца потражи неко место где би се склонио. Нађе заклон испод једне плочасте стене, поред које је растао дивљи шипурак. На гранама је још увек било ситних црвених плодова. Набра пуну шаку. Прво сажвака један заједно са семенкама а затим напуни уста. Халапливо је жвакао а потом прогутао тај садржај недефинисаног укуса. Попи гутљај воде и леже. Пробуди се када је сунце било у зениту. Ослушну. Чу неке шуме и покрете изнад скровишта. Као да је неко ходао, па се камење осипало. Опрезно извири. Угледа козу, белу као снег. Брстила је грање недалеко од њега. Виме јој је било повелико, очито пуно млека. Облизну суве усне. Полако се извуче испод плоче и сакри се иза једног жбуна. Коза га опази и побеже нешто даље. Тражио је погледом чобана. Још две козе су брстиле нешто ниже према селу, али чобана није било. Закључи да их нико не чува. Бол у желуцу је био све већи. Потражи неког гуштера и успе једног да убије каменом. Распори га и очисти, а затим га стави да се пече на сунцу. Поново се врати у склониште. Поједе још једну шаку шипака у „сласт”. Недуго, потом заспа.

Пробуди се са првим мраком. Гуштер се беше солидно испекао. Поједе га много лакше него првог. Чекала га је још јед-

на ноћ. Пета по реду. Када се село испод њега огрнуло плаштаницом таме, испуза из „јазбине” и крену. Оријентисао се по положају звезда, напредујући према југоистоку. Око поноћи, угледа с десне стране замишљене линије пута, на неких пар километара, нека светла. Било је то још једно село. Заобиђе га. Негде пред свитање, нађе се с друге стране изнад села. На основу оног што је запаматио на карти, претпостављао је о ком се селу ради. По томе процени да му је до српских положаја остало мање од пола пута. Дакле, неких петнаестак километара.

Крио се и спавао и тај и наредни дан. Ноћу се кретао. Још три гуштера је појео, а ону флашу воде, развлачио је пијући по пола гутљаја док се одмарао, а по један гутљај током ходања.

Осму ноћ дочека у веома лошем стању. Био је и физички и психички потпуно изнурен. Цео дан није пио воде. Уста су му била сува, усне испуцале и отечене. Потпуно је дехидрирао. Ходао је као у бунилу. Нигде ничега није било на видiku, осим врлетних брда и камена. Снага га је издавала. Посртао је и падао, па последњим атомима снаге устајао, бауљао и поново падао... Почео је и да хаљацинира. Чинило му се да види реку и себе како трчи према њој...

Изгубио је осећај за време и за простор...

Освести га вода!

Отвори очи и угледа неколико војника изнад себе. Један га је умивао. Нешто су му говорили, али су гласови били далеки и неразумљиви. Дадосе му да пије. Осети како му се вода слива низ грло. Полако је долазио свести.

„Где је? Заробили су га! Боље да је умро!” - помисли!

А, онда га подигоше и понесоше и он схвати да је на носилима. Унесе га у возило и чу некога кад рече:

- Возите га у Љубиње у амбуланту!

„Љубиње! Боже! Да ли сања!?”

Последњим атомима снаге се придиже на лактове и проговори:

- Где сам?

Војник који је седео у „санитету” поред њега, рече му:

- Друже, на српским си положајима, у близини Стоца. Не знамо ко си, ни одакле си дошао, али сами Бог те провео кроз минско поље!

То чу и лик војника му нестане у тами! Не чу речи:
- Пожури, Јово, опет се онесвестио!

Давид КЕЦМАН ДАКО

НАСПРАМ ДРВЕТА КОЈЕ СВЕТЛИ

Прозаиде

**И чувај се да не озебеш
*/Сном у незнан поринут/***

Будим се, ал' лагано. Све бих да то у сну што је још мало потраје.

Будим се са рукама прекрштеним средином груди, тамо где је срце длановима топлим ушушкано, као штитом, под увек будном стражом заштићено у то време, кад се, и сâм сном у незнан поринут, без ичега при себи, не могу у прави час, слухом ил' далекосежним погледом, прозиrom кроз гушћу таму у оно испред или иза себе, да дознам одакле ме невоља стиже; и шта ми, да зло не чује, у тишини ваља чинити да се негде, у невид ил' у нечуј што пре склоним, па кад стигне, а зло по своје кад крене увек и стиже, да буде тако као да ме нема. Као да ме никад и нигде на овом свету, на његовом путу није ни било.

Дланови над срцем. И прсти благо изукрштани, тек колико да у нужној несвести, неповратом који вртложним плесом, мамљивим смирајем обе руке ка дну понорног тока односи и само их одвојеним летом може онемоћати толико да без жеље за топли стег, без снаге за чвршћи загрљај, без њих и само срце на брисаном простору без штита да не остане.

Прсти над самим средиштем, удолином на голим грудима, испреплетени, при буђењу, тренем потом врховима се и даље, ал' све чвршће, сплићу и палчеви се, тамом у сну раздвојени, коначно додирују и творе кружницу над оним делом у ком' се срце прислоном ушне шкољке најбоље чује и најскривеније се тајне, у том трену, буђењем под изукрштаним прстима, а зна се кад и коме, и без гласног питања, тек на дах ил' на додир, без зебње, без остатка – безречно одају.

Зашто се баш у том трену, пред таквим призором, к'о из сна да је све изнова у живот изнето, загледан у сплет, потом и у игру прстију над делом потпуно огољених груди, тамо где је срце, сетих мајке? И тим се тренем, из дубоког нечуја, однекуд, из нагло буђењем ишезле даљи, зачу потпуно разговетан – глас њен:

- Покри се, сине! Ако ничим другим немаш, а оно се и длановима, прстима својим добро покри! И увек пази да не озебеш! Од зиме, од притајене студи, са свих страна - све невоље најпре стижу.

- Чувај се да од студи без срца не останеш!

Наспрам дрвета које светли

/Кад и студен камен може изнова да зелени/

Из даљи, бестражном кораку недосежне, из тачке у којој се путање свих наших мимохода у један нечуј сливају и бивају поворни ток, смотрих те, ненадано.

Леђима окренута, мени, као и свему другом што би исконском жубору, коначном да те дозове, видех те наспрам дрвета које светли. У шуми кроз коју ни по цену вечне младости, с тобом, а тек без тебе, никад више не бих да ходим.

Мноштво је свуд око њега. Ал' то је оно једино, светлосно дрво које из даљи и теби недосежне, само моје око може да види.

И лице ми изнова би осмехом озарено. Као и увек кад си само слутња. Кад си оком својим, невиду мом ко зна у кога и ко зна у шта загледана, светлошћу омађијана.

Тајна је мени заувекна: - Да ли то дрво које светли, зракама из средишта твог ока неком изнова бива светиоником? Неком? Ко је бесциљним путовањем, или бегом од незаслужене студи, грехом кажњен - без жудње остао.

Или се то невелико, скоро сасушено, а за дана готово не приметно дрво, при несну и у мисли мојој да си, можда, жива и да би, само да знаш правац, кренула за мном у даљ ову, до тачке у којој се путање свих празних ходава у једну тачку збирају и при јакој светлости ниште се и заувек ишчезавају. И тад се то за дана сасвим обично дрво, у пуној светлости јавило како би између нас нестао и сав онај *непроход* којим се и без себе самог остаје?

Да ли ме је то мало, без светлости готово ништавно дрво, пред сузом твојом мени невидном, сваким листком у крошњи у од-

блесак звезданог неба преображено, шапатом твојим из набујалог ми, понорног несмираја, из мноштва занавекном тамом прекривеног, тренем овим коначно избавило?

Ниоткуда гласа! На трен само, ипак нада: - Можда свемир и није тако непроходан како се то чини сваком ко из даљи, бестражном кораку даљи недосежне, не смотри то дрво *светилно*?

Дрво које у непрегледној шуми тек понекад звездано просветли.

И наспрам дрвета, из чијег корена, само при светлости, исконски жубор сав нечуј свемиром ништи, коначно види *Неког* пред чијим оком и студен камен може изнова да зелени.

НЕПОСЛАНО ПИСМО

2уго смо разговарали, жваћући ноћне муке, не напуштајући ни за тренутак причу о Озрену. Повремено су се чули шкрипа запрежних кола која су вукла терет живота са Озрена, без икаквог бљеска и освјетљења, и тихи плач мајки са дјецом на грудима, које су одлазиле, не знајући гдје ни куда, а сати су споро искуцавали ноћ озеблу од њихове несреће. Озренка није могла ни ока да склопи (писала је Влади П. писмо).

Из даљине су допирале потмуле детонације. Јутро је освањено замрачено тугом и нашим тешким мислима. Наизмјенично су се сустижали јаке детонације и тресак прозора, помијешани са псећим лавезом и урликом животиња.

Притискала сам лице рукама, заустављајући снагу крви која је колала мојим тијелом и некуд ме покретала. Гледали смо се без ријечи. Између нас нијеси говор што нас је својом тишином ледио и враћао у ноћ дубоку, недогледану...

Озренка је размјеравала малу, уску собу, носећи сљепоочнице у рукама. Није знала куда да крене, да се сама од себе раздијели, да побјегне од свих. Осјећала је како јој горе груди, притиснуте писмом које је написала претходне ноћи свом младићу Влади П. којег је упознала кад је прошле године први пут дошла на Озрен, као бруцош на Филозофском факултету у Приштини. Млада пјесникиња пошла је на ову планину по позиву њене професорице Наталије и студента (апсолвента) Живојина.

У Озренкином срцу водиле су се тешке битке, али одједном, као да се налази у змијарнику, отвори тешка храстова врата и одлучи да поново крене пут Озрена.

Изнад ње јато гавранова замрачило је сноп пригушене свјетлости, што је на тренутке растјерала страх, који је пратио док се кретала ка циљу.

Покаткад су уз буку пролазили камиони с војском, али на њу нико није обраћао пажњу. Што се брже кретала све више ју је сустигао умор. Пред њом су се под замасима вјетра, повијале храс-тове и букове гране, додирујући и наслањајући се на игличасти жи-вот борова и оморика, изједначених са својом тугом. Са вјетром су пристизале крупне капи кише и нестајале на Озренкиним врелим образима. Путујући, сама савладавајући тешкоћу пута, присјећала се ријечи своје баке Симеуне:

- Знам, мила моја дјевојчице, пиле бакино, дођоше 1944. године на Озрен, у Росуље, Црногорци. Међу њима један стасит, лијеп, црномањаст, помало кудраве косе...

Сјети се Озренка дједа Вељка. Он данас са њеном баком живи на Жабљаку. Тамо све пуца од здравља и веселог звекета дје-дових оваца кад их враћа са испаше, тјерајући пред гомилом сунца овчије блејање, све док не уступе мјесто чокотима небеских гроз-дова што висе над дједовином.

Није губила наду идући путем у неизвјесност, праћена успонима и отпорима, час на путу, час у својој глави и мислима који су је изнутра гријали и додавали јој храброст да настави.

Изненада застаде угледавши велику, непомичну стијену што се надвила над пут, на којој је неко тамнозлатном бојом испи-сао „Земља Немањића“.

Учини јој се као да су се отворила врата новог дана којим се пропиње сунце у недоглед и да изван ових предјела други не постоје. Горјело јој лице... Руке се од узбуђења тресле... Што се више примицала манастиру Светог Николе, пуцњава се проклето појачавала, као да се громови сударају и небо помјерају откидајући комадић по комадић видика. Опасност се приближавала Краљи-ци, најпоноснијем и најодважнијем дијелу горостасног озренског тијела, који је увијек истрајавао у својој ријешености да се одупре свим тамним силама и да их се ослободи као вишка одјеће, како давне четрдесет четврте и пете, тако и ове деведесет пете.

Пуцњава је изазивала промјене у Озренкиним корацима који су убрзавали ход ношени све јачим детонацијама. Настало је коме-шање у рововима. Паника се ширила по дубини одбрамбених линија. Водиле су се борбе прса у прса, између бити и не бити. Када се чинило да више нема излаза, Владо П. је искочио из рова, подигао руке с пуш-ком у вис окренувши се својим саборцима и узвикнуо:- За когааааа?

- За Озреееееен! За живот! - одјекивало је из ровова, кроз које се од ува до ува проносила заклетва: „Нема узмицања, па макар сви изгинули, бранићемо Владиноу храброст...“

Озренским брдима проносио се одјек Владиног гласа: „Не дајте, браћо, Озрен и задужбину Немањића! Ником и никад! За когааааа? За Озреееееен!“

Озренку обузе страх, видјевши да јој се великом брзином приближава возило хитне помоћи и даље праћено гранатама. Док је одмицало, грабећи километре, на увелим купинама и боровим гранама испресијецаним куршумима остајали су Озренкини погледи и надања, збрајале се секунде живих откуцаја између сна и јаве... Надајући се да ће убрзо стићи до Владе П. и да ће га обрадовати изненадним сусретом, наставила је журним корацима... Замишљала се у његовом загрљају и како нестаје обујмљена његовим снажним рукама, као морска пјена у пожуди таласа. Ако га не пронађе, послаће му по другарима писмо, и он ће знати да је она ту, уз њега... Тренутке док је у мислима била с Владом, непрестано су прекидале снажне детонације и смртоносни парчићи граната.

Сустижући један другог, гелери су се у ваздуху сударали, разбијали у ситне комаде и уништавали све дојучерашње видике озренског простора и чинило се да ће манастир поново ницати из темеља. Озренка, претрчавајући цесту прикраде се манастиру. Око ње, све је личило на мртву природу. Поломљене гране вишеденцијских стабала, урастале су у земљу наопачке, преорано манастирско двориште изгубило свој облик, иконе су у чудној поставци имале сасвим друго значење; гледале су се са зидова не признајући смртну опасност, као да једна другој дају молитвени савјет, и тако држе на окупу својину...

Војника, који је Владу П. пратио у колима хитне помоћи, обузе грозница и крупни грашци зноја помијешани са сузама, склизнуше се низ лице. Дрхтавим рукама затвори капке на Владиным очима и оне у свом тијелу, без жеље да повјерује страшаном тренутку у којем се заувјек растаје од пријатеља и друга из дјетињства.

Изненада, јато голубова подиже се изнад манастирског крова и зачу се прасак. Падало је по Озренки перје, падала птичија крила, којима је одузета свака могућност лета. У дјелићу секунде све је нестало. С погледом у невидљивог и Свемогућег, Озренка је зурила у небо и гледала како се понад њене главе руше снови, чувши лепет голубице, која је без крила и ногу падала покрај ње.

Пружила је руке ка рањеној птици, али све је било против ње, против живота и времена. Ваздух се заталаса и на тренутак јој се учини како јој звијезда лети у сусрет.

Од страшног звијездиног пада, зазвонише манастирска звона. Озренка осјети бол у грудима, жеђ на уснама. Паде лицем ка истоку, рукама пруженим сунцу, надамак рањене голубице, која је кљуном додиривала писмо насловљено на Владу II. Вјетар га лагано њихао међу Озренкиним прстима.

Ђоко ПЕТРОВИЋ

ПЕТАР СТАКИЋ

Петар се није презивао Стакић, него су га тако звали по мајци Стаки. Мало је људи знало његово право презиме. И сам Петар је био поносан на њега, па се увек и представљао као Петар Стакић.

- Стакић сам ја! — знао је пркосно да подвикне Петар како би пред другима подвукао своје порекло.

На Петрово васпитање пресудну улогу је имала његова мајка Стака. То је била груба жена крупне грађе, напрасита и грлата. При најобичнијем разговору она је викала, као да се са саговорником свађа. Нико се није ни усуђивао да уђе са Стаком у расправу јер је била спремна на свађу и тучу, без обзира да ли је у питању жена или мушкарац. Њен муж Милан је био њена сушта супротност, ситан и неугледан човек који „ода по селу и пије“, како га је најчешће описивала Стака. Петар се тако и сећа оца, као неког уплашеног човечуљка који се пијан кришом увлачи у кућу и кога мајка увек добро изудара и испсује, па га као дроњак одгурне у ћошак собе, тек да га не избаци напоље. Једне зиме су Милана нашли смрзнутог у снегу, недалеко од куће. То је било његово последње пијанство које се није завршило батинама. Отишао је Милан на онај свет са згрченим осмехом на лицу, као јединим гестом освете према горопадној жени Стаки. При помисли на оца, Петар се највише сећао његовог мртвог осмеха са којим је сахрањен.

По својој грађи Петар је личио на мајку. Снажних руку, црне и густе косе и обрва, са приметним осмејком на крају усана, остављао је утисак истовремено и грубог и доброћудног човека. Тај безазлени осмејак се често у разговору претварао у широк осмех који је рушио баријеру између њега и саговорника. Иако то себи није хтео да призна, Петар је тај осмех наследио од оца. Одрастање без очеве заштите, уз сурову и напраситу мајку, Петра је учинило несигурним младићем, без јасног става о многим питањи-

ма која су му се наметала. Зато је још у раној младости решио да буде посебан, да се разликује од својих вршњака. У разговорима са друговима хтео је да их опсени својом визијом. Желео је да се представи као неко са посебним способностима и моћима. Он је уверавао вршњаке да зна где ђаволи коло воде, на којим местима се појављује вампир, како се бацају чини и како се можеш од њих ослободити, шта је то прави, а шта лажни сугреб. Знао је да баје, „салива страву“ помоћу угљевља, да прави посебне рецепте за умоболнике и невољнике разних врста. Тврдио је како се разуме у лековита својства биљака, да не треба веровати лекарима, већ народ лечити гатком и травама. Тако се свугде и почео да представља као травар који има лек за многе болести. Иако му људи из непосредног окружења нису веровали, код њега су почели да долазе несрећници из удаљених места, тражећи утеху и спас за своје оболеле. Петра су називали спасиоцем, препоручивали га другима, говорећи како он враћа у живот оне које су лекари давно отписали.

- Није он никакав љекар, то је обичан преварант! – убеђивали су мештани путнике из далека, који су се распитивали за Петрову кућу.

Родбину пацијената, међутим, Петар је лако придобијао да му поверују. Говорио им је о својој скромности и Божијој промисли којом је одабран да помаже другима у невољи.

- Људи су завидни на моје моћи, па ме зато оговарају, пријављују властима и називају некаквим надриљекаром који vara народ – прибрано и сталожено је говорио Петар забринутој родбини.

Они су га уверавали да му чврсто верују, да такве приче, и кад дођу до њихових ушију, њих не могу поколебати и да они у њему виде спасиоца и последњу наду која им је остала. Петар им је онда, уз унапред припремљене мешавине трава, тумачио њихову примену, објашњавао ток и начин лечења, уз обавезан додаток да је све у Божијој вољи и да „онај горе“ даје последњу реч. Надокнаду за лек није директно тражио него, ако се на препоручен лек „није одговорило неком милости“, нека онда „реда ради оставе само тек толико да се не коби, да ствар не крене по злу због не до Бог каква баксузлука“. Уплашени да се здравствено стање њихових ближњих још више не погорша, очајници су остављали на столу поред Петра више новаца него што би им он иначе „заискао“. Петар је окретао главу од новца и није га одмах узимао нити бројао, чиме је хтео да

покаже да му до њега и није стало, уз коментар да му је у животу само важно да помогне у невољи. То што он није имао контакт са болесником, него на основу описа родбине „устостављао дијагнозу“, није за њих представљало проблем јер су и они сами веровали да ће описати болест „занемоћалог“ боље и уверљивије него што би то он сам учинио. С торбом на рамену, натрпаном насумице набацаним травкама и Петровим препорукама у глави, под свежим утиском сугестивне приче и Петровог осмеха на уснама, невољници су одлазили својим кућама, уверени да су најзад пронашли прави лек за своје најмилије. Успут би још неко време шапутали себи у браду Петрове „усмене рецепте“, да не забораве са колико извора треба донети воду, колико да пролију под праг, шта од трава да скувају и коју количину треба болесник да попије, а коју да проспе преко главе и да чине друге радње на које их је Петар упутио. Нарочито су се плашили да шта не побркају у вези са гатком, оним другим делом Петровог „рецепта“ који је на њих остављао снажнији утисак од осушених трава. Кад би родбина донела неко обележје болесника, нпр. прамен косе, конач од блузе, џемпера или парче тканине из постеље, са жељом да им Петар баје, он би им давао знак да заћуте, а затим предмет носео око куће, дизао ка небу, тихо и у заносу мрсио себи у браду неразумљиве речи, плуцао на све четири стране, шапутао псовке, претио и махао рукама да отера зло. На крају би, задихан, уморан и знојав, седао на треножац да се одмори. Родбина је још неко време ћутала и са страхопоштовањем пратила Петра како се одмара од великог напора. Тек кад би се он разведрио и осмехнуо, сви би одахнули, почели да се мешкоље и слободно причају. Иако је лековито биље Петар са добром намером препоручивао и слао болесницима, био је дубоко свестан и чињенице да се њиховом погрешном мешавином или претераном количином може више одмоћи него помоћи у лечењу. Ако не би успео опоравак болесника, а у случају да га неко за то окриви, Петар је у своју одбрану увек могао да потегне аргумент о неадекватној примени лековитих трава, уз коментар: „Причо сам ја, ал’ ме нисте слушали“! Свестан свог лаичког познавања биљака, он никад није писао „рецепте“, већ их искључиво усмено саопштавао, изговарајуће се чињеницом да му писање није јача страна.

Причу о својим исцелитељским моћима Петар је преносио по свим околним местима. Мештани су га виђали како лепо обучен са кожном торбом о рамену „иде на терен“ да лечи народ. Говорио је

како у тој жутој торби носи најновије рецепте, наводио имена оних којима је помогао, премда нико од мештана никад и није чуо за њих. Хвалио се писмима које добија од родбине невољника, у којима га они благосиљају, братиме и желе да му се то стоструко врати. То што је неко од Петрових пацијената и претекао, те чудним случајем или Божијом вољом оздравио, Петар је пред родбином искључиво приписивао својим исцелитељским способностима. Међутим, једног дана у Бошковој продавници, поштар је при распоређивању поште случајно уместо Петру Стакићу проследио писмо жени из села са сличним именом, Петри Стевић. У писму је писало:

- Драги Петре знаш кад сам уочи Никољдана долазио код Тебе за мог брата. Он се несрећник престаи и оде на Онај свијет а не рече ништа него само одједном занемоћа још више и умрије два дана по Божићу на правди Бога. И не попи до краја оне чајеве што си ми Ти дао. Само да знаш то шта се збило откад одо од Тебе. Тешко ми је да Ти даље пишем може бит да ниси погодио па ко велим...

Пошто је рукопис био нечитак, није се могло протумачити сасвим до краја да ли тај човек Петра оптужује за братовљеву смрт или то приписује Божијој вољи. Углавном, вест о Петровим „исцелитељским моћима“ брзо се пронела селом, што је мештане још једном уверило у оно што су они одавно знали.

И поред нових упозорења мештана да Петар није никакав травар, људи са стране су и даље упорно долазили по лек код Петра. Распитивали су се како да стигну до Петра јер је његова кућа била издвојена од осталих кућа, скривена у шуми на крају села.

Петар је живео у трошној кући од две просторије, двособи, како су се такве куће звале. Сматрао је да је „то мало куће“, што му је остало од оца, и велика шума, довољно да са женом проживи и трошкар за живота јер нису имали деце. Први пут се оженио врло млад, са седамнаест година. Девојка је била млада као и он, лепа и насмејана. Већ првог дана причљива девојка, заљубљена и мазна, гугутала је за Петром, трчала за њим и вешала му се о врат, очекујући да јој он узврати својим нежностима и пажњом. Збуњени Петар се није опирао, узимао је младу у наручје и носио по дворишту, препуштајући се њеним гласним пољупцима. Петрова мајка Стака се крстила пред неочекиваним наступима „печне снајнице“, а увече ју је оштро прекорила „да се мане будаластог љу-

бакања по авлији“ и наредила „да се дофати кака корисна посла“. Не обраћајући пажњу на опаку свекрву, млада је још два дана скакутала за Петром тражећи да је још љуби, а трећег дана изненада и без објашњења побегла својима. Касније се селом пронео глас да је побегла нетакнута од мужа, који је у по ноћи искакао из кревета и после неког времена се враћао као премлаћен, блед и исцрпљен. Ти чудни обрачуни са невидљивим силама Петру су се дешавали повремено и увек ноћу, углавном када је био посебно узбуђен. Чинило му се да га у тим тренуцима неко мами и чика из мрака да изађе напоље да се са њим обрачуна. Борба са нечин непознатим је, у ствари, била Петрова борба са сопственом природом. Још од ране младости прогонило га је то двојство које је носио у својој природи. Наизглед стамен и јак, Петар је у своме унутарњем бићу био рањив, готово уплашен човек. Није му полазило за руком да пронађе склад, неку врсту равнотеже између физичке снаге са једне и мозга и срца са друге стране. Био је дубоко свестан тог несклада у себи, који је покушао да реши изласцима из куће у по ноћи. У тим јединственим ноћним обрачунима без сведока и представама без публике, где је он једини актер на сцени, Петар је узалудно покушавао да нађе одговор на питања о сопственом бићу, која га од ране младости муче. Одговор је увек био један и сводио се на закључак да је он несрећни спој слабашног и безвредног оца и грубе и безосећајне мајке. Пронео се глас у селу да га је неко видео како у ноћним сатима излази из куће, виче по шуми као да хоће некога да заплаши. Мештани су зато избегавали да се друже с Петром, уверени да се треба клонити онога кога „оном они“ ноћу опседају. Колико год се Петар трудио да остави добар утисак на друге, да буде насмејан и уљудан, толико га је нешто вукло да испољи бес и буде груб према неком ближњем. Тај бес није видела његова прва жена, са којом је брак тако кратко трајао, али јесте Роса, друга жена, са којом је провео цео животни век.

Другу женидбу Петар је обавио сам, без мајке Стаке, убрзо по доласку из војске. Стака је, кажу, и на други свет отишла псујући. Чинило се да тамо и одлази како би наставила да туче покојног мужа Милана, светећи му се за сву беду коју јој је за живота натоварио на леђа. Један припит сусед је после сахране изјавио да та жена није ни заслужила да је сахране у гробљу, него да ју је требало бацити у поток као стрвину. Чак је и заплакао сећајући се како је покојна Стака понижавала и тукла „јадног рођака Милана“.

И поред непријатности коју је доживео са првом женидбом, Петар је лакше него што је очекивао нашао другу жену. Спојиле су их сличне судбине, па је до споразума лако и дошло. Наиме, Роса је већ била верена за једног момка који је, на заузимање својих злих тетака, отказаво у последњем тренутку и тако девојци нанео срамоту. Роса је громко плакала и тресла се у наручју своје мајке кад јој је младићева тетка враћала ћилим као уговорени веридбени дар. Петар је дошао као спас, лек на свежу рану. Узроке бекства прве жене објаснио је сплетом несрећних околности. Навео је да га је млада напустила без правог и истинског повода, највише због сплетке суседа, али и неспоразума са његовом покојном мајком. Додао је и како се та млада брзо покајала, те да му је преко његових рођака поручивала да би се вратила, али он је то одбио јер је „одлучан и озбиљан човек“. Тако су се две рањене душе, Росина и Петрова, брзо сродиле, нашле утеху у заједничком животу, ослобођене утицаја и Петрове мајке и злих суседа.

Живот са Петром Роса је провела пратећи га као сенка. Ситна и неприметна, лагана као перце, Роса је готово трчећи, као каква овчица, верно пристајала за Петром. Крупан и мало погнут, Петар је у ходу „љумао“, гегао се и при сваком кораку се нагло сагињао и усправљао. Испод његове обуће је прштало камење. Нервирало га је Росино ситно касање за њим, па је избегавао и да је води са собом. Будући да се брзо прилагодила Петровим навикама и прихватила га као видара који се разуме у биљке, Роси није било тешко да остаје код куће док је Петар „на терену“. Врло брзо је научила тајне Петровог „заната“, па је и сама сакупљала биљке, одвајала корење, цветове и зрна, сортирала их и сушила на промаји, онако како ју је Петар научио. Будући неписмена, Роса није могла ништа да прочита са истргнутих листова књиге о лековитим биљкама, које је Петар добио од једног апотекара. Уз слике биљака били су наведени њихови латински називи и народна имена, са кратким описима како се употребљавају и шта могу да лече. Петар је на карадно посрбио латинске називе биљака, латиницу „читао“ као ћирилицу, па у комбинацији са народним изговором његови оригинални називи биљака, измењени до бесмисла, звучали су колико тајанствено и загонетно, толико и смешно. Уобичајене и општеприхваћене називе биљака, нпр. *кантарион*, *дан и ноћ*, *босиљак*, *невен*, *мајчина душица*, Петар је прекрстио у *крвавац хуперац*, *виолина гостина*, *осимово босиље*, *жута сандалица*, *хумус босиље*.

На тај начин је одавао утисак ученог човека, а његов траварски „занат“ у очима унесрећених добијао виши смисао. У сусретима са родбином оболелих Роса је била прави Петров помоћник. Док је родбина износила Петру здравствено стање болесника, Роса је умилносажаљиво пратила њихово излагање, пиљила у њих својим продорним очицама, развлачила уста у осмех, тешећи их речима:

- Ништа не брините, даће вама мој Петар прави лијек за болесног.

Затим би на Петров миг одлазила у другу собу и доносила свежањ сасушених биљака, стављала их у торбу захвалној родбини и пажљиво придржавала док је каче о раме, као да је унутра реч о некој ломљивој ствари.

Саша КНЕЖЕВИЋ

МАЗА, МАТЕРИНА ЛАЗА

„*Е*ви сте познавали мог ђеда...”

Увелико се заратило кад је Данило добио прву пензију. Онда је прошло неколико мјесеци, да се рат заигра, да се види у чије ће касаба руке, док му је стигла друга. За њу је могао купити кутију шибица. Нису му требале шибице. Шибице је добијао у замјену за своје оптичарске и друге услуге. Не само шибице, него и цигарете, млади лук, кисело млијеко, за дјецу чоколада од неке лањске славе. Данило је примао све што није било украдено. Довољна му је мука била што је своју радионицу намјестио у Смајиној сајдиници. Пазиће он све Смаји, ко што му је Муневру толике године пазио. Данило је волио жене, а и он је њима пријао. За казну је добио овог сина, инжењера. Да му она дјеца нису тако лијепа на мајку, свашта би човјек помислио. Кад се заратило инжењер је послат у неку намјенску фабрику, није десет дана саставио у кући. У Даниловој кући. Своју је напустио са близанцима након једног телефонског позива. Два дана касније Амра је авионом одлетјела за Београд. Из Београда за Њемачку. Амра је била преводилац у Тасу. Да се смјести па ће послати по њих. И тако, три године и кусур. И да је дошла, Данило их не би дао. Не би ни Мирјана иако им је бар два пута дневно пријетила, *Одох сад у команду, нек вас воде оној вашој мајкетини.*

„...и сви знате да ниједан сат у овом граду не би радио да није њега било. Сви знате да смо моја сестра и ја одрасли уз њега, неки се можда сјећају да сам му често помагао у радњи...”

Давор, дјечак, био је њежан и плачљив. Цијело мјесто га је звало Лаза материна маза и још свакако, како то касабама баста. Није играо фудбал са дјечацима, није носио скраћену униформу као друга дјеца, није имао пријатеље, али је имао танке прсте којима је веома вјешто крмарио најтајнијим дијеловима класичних часов-

ника. Тај његов таленат је Данило рано открио и унукову лакорукост је издашно користио као својеврсну чаролију. Давор скоро да и није ишао у школу цијеле дане проводећи у Смајиној радионици која је постала његов етерични међусвијет. Данило је повремено „имао нека посла“ мимо посла закључавајући га самог у радњи, јер се дјечак бојао људи у униформи. Данило је то објашњавао раном траумом из Сарајева, а народ ко народ је одмахивао главом псујући мајку балијску тужно га милујући по глави. Временом се показало да Давор посједује посебан дар за подешавање нишанских справа и друге пушкарске мајсторлуке. Да се дијете не би трауматизовало, оружје су доносиле жене, а жене доносе и колаче и друге пексимете. Данило би понекој понудио да оду на кафу и оставе малог магичара да дјела на миру. Данило је био човјек страствен и одмјерен.

„...неким сам можда погрешно приврнуо шараф на наочалама или лоше затворио поклопац на сату, па сте се морали враћати да он доправи. Опет, што је ђед дуже бивао у радњи ваше су жене бивале дуже безбједне.“

Селена је одувијек била дивна. Сви дјечасти у школи су били заљубљени у Селену. Мада су били близанци одувијек је била бар двије године старија од брата, у осмом разреду можда и читаве три. Она га је прозвала Маза, материна лаза. Само тако је смјела пред бабом споменути своју мајку. Амра је слала писма. Искрено, свашта је слала, али Мирјана није дала да се то свашта уноси у кућу. Све те пакете је просљеђивала својој сестричини која је остала у Граду правдајући се чињеницом да је она гладна, а њима, Богу фала, ништа не фали. Мирјана је била бабица и како у касаби није било гинеколога, а хитна је служила за рањенике, порађала је све жене које су уморни ратници оплођавали. Некада су се жене ријетко порађале у касаби. Она је знала да је томе разлог страх да у бебином првом плачу не препозна Данилов глас, а сад би се баш и обрадовала да се то деси. Кад ју је већ поодрасла и свега свјесна Селена упитала да ли воли Данила, ударила је реконтру на коју је дјевојчица позитивно одговорила.

- Доста му је једно женско у кући да га воли, ни толико није зарадио.

А вољела га је, како га је само вољела. Кад су оно падале линије и кад су и њега дигли, тад га је највише вољела. Три ноћи није преснила. Никако није могла разумјети друге жене чији су му-

жеви већ двије године била у рововима како могу мирно заспати било у свом било у туђем кревету. Једино објашњење је било да оне не воле своје људе, не онако како је она вољела свога. Вратио се намучен, прљав и зачупављених обрва. Селена га није сатима пуштала из загрљаја. Увече га је Мирјана окупала као дијете.

- Јесу ли ти обрве нарасле од страха?

- Не, од смрти. Другу ноћ, заспао сам, на трен чини ми се. У то дође један војник пред мене, онако прави муцахедин, ставио ми нож на грло и шапну, *Прави пријатељ је само онај којег пронађете у три ситуације: теškoћи, одсуству и смрти.*

- Семир?

Семир је био Смајин син, али га је Данило волио ко свог. Мирјана га је само пољубила свјесна да је ђаво дошао по своје. Више шејтан. Кад би од тада Данило изговарао сличне хадисе за јутарњом кафом знала је да му је Семир долазио на сан, несвјесна да је Данило знао нешто више. Смајо је мртав. Кома ће сутра вратити радионицу?

„Ипак знам да сте сви вољели нашег Данила, нарочито моја сестра. Селена није могла да дође. Канада је далеко. Видио сам на школи оно срце, то је овај командир ваше полиције нацртао мојој сестри. Нико га није прекречио, срце, само се имена мијењају. Селенино је срце заувјек остало у овом мјесту.“

Амра је стигла на свињокољ. Седмицу послје Дејтона. Давор је својим изверзираним прстима одвајао сланину са крмаче. Данило јој је понудио столицу, Мирјана је није понудила кафом. Селена је изашла тек кад је зауставила сузе и овлаш се нашминкала. Кад је завршио са полутком, Давор је спустио нож и загрлио мајку.

- Је л' ти хадис снајка да сјечеш чварке?

- Харам, тата, харам.

„Ја сам отишао са њом. Страх ме било кад се рат заврши да ми не почну долазити мајке чије је синове угасио снајпер који сам ја подесио. Било ме је страх Умпрофораца и њихових ципова и школе и мене оваквог овдје ме је било страх.“

Мирјана никада није опростила своме сину што је својој дјеци, њеној дјеци, дао дозволу да их Амра одведе. Он чак није ни био ту кад је Давор отишао. Селена је остала. Селена ће касније одсели-ти код њега у Београд. Теже јој је то пало, али се морало. Мртве гла-

ве су почеле падати због ње, а мртве главе призивају живе. Свачији је отац имао пушку, а ни муниције није фалило. Данило је данима одлазио негдје. Тражио је Семира да му да кључеве радње коју је Давор закључао. У касаби су сви сатови каснили годину, двије, неки су се почели вртити унатраг. Дјеца су престала да се рађају.

„Отац нас је чекао у Београду. Испратио нас је са Селеном на аеродром. Држао је мајку за руку. Селена ме дуго грлила. Како је лијепа моја сестра. Стари ми је тутнуо сто марака. Први пут сам осјетио новац у руци. Први пут сам плаћен новцем, а да ми није било јасно за шта. Није ми рекао да је чувам, није ми рекао да се припазим, није ми рекао ни да ме воли. Он је вјеровао да је срце мишић, пумпа, шта ли. Кад ми је доктор Јојић јавио за инфаркт, помислих да то није могуће, просто нема смисла да његово срце тако откаже. Онда сам назвао Селену и она ми је саопштила истину коју сам тако дуго од себе крио. *Даворе, није његово срце ноћас пукло, само су се напрслине које су га годинама заоравале прошириле, прешириле.* Сви знате да се нико не разумије у ломљење срца као моја сестра. Зато није смјела ни да дође, зато није долазила ни кад су умрли Данило и баба, ни мами није дошла. Зна да јој нисте опростили. Али нема ништа љепше од опроста. Отац мој је умро од праштања, отишао је сломљеног, али чистог срца. Попе, знај да ако постоји то ваше рајско насеље, он је већ тамо, међу својима.“

Емилија ЖИВОЛИНОВИЋ

ЕНИГМА УРОШЕВОГ СНА

Пај сан му се заправо догодио уочи дуго одмеравање на-
кане да свој будући живот, бар док је време, побољша новим са-
држајем. Иритирајућа рутина једноличне свакодневице све више
је сметала његовој полетној креативности тако да је и сам учача-
вао да се позитивно другачији констелира једино на послу, а да
енергију губи у кућном амбијенту у коме уобичајене радње обавља
програмски.

Лидију је онедавно затицао ужурбану одласком некуд,
а децу, стално одсутну због прекомерног вршњачког дружења,
виђао тек за вечером. Дан у коме јесте скоро да је бивао једнак
јучерашњем, а, дакако, и сутрашњем, без прејакних варницења која
узнемирују чула. У домне стублине време је одлагало све про-
живљено, а породично заједништво штитило од растура. Устаљена
једноличност је затрајавала и неосетно га удаљавала и од деце и
од Лидије. И поред тога што се тешио да је и код других тако, све
чешће се питао како би се односио према таквој облеђености поро-
дичног живота у данима ране љубавне занесености Лидијом да му
је била предочива.

Дубоко закоровљен у стереотипном браку без таласања,
тек је случајним зближавањем са Иванелом на студијском путо-
вању археолога кроз Србију упознао и слободнији приступ животу
који га је као дугогодишњег апстинента напречац освојио.

- Овде боравим привремено - кокетно се поверавала њему
и колегама у комбију док су се трасом Београд - Текија - Кладово
приближавали војном кастрому Диана, у коме је радила на архео-
лошком истраживању.

- Ако сте расположени, свратите на пиће - позвала их је
гостољубиво и, обрадована њиховим пристанком, весело их увела
у бараку над чијим је улазним вратима већ чкиљила сијалица мале

волтаже, умрљана мушичним напљувима. Свом невеликом бивку очас је подарила сасвим другачији изглед декоративном стоном за-стирком и старинским чашама за вино, док су у затеченом нереду дошли снебљиво склањали сувишне ствари са лежаја и столица не би ли сели. Тако оживотворен простор је под заломцима дифузне светлости добио привлачну ноту присности баш као и она док се с њима безрезервно шалила, прегласно смејала и ништа мање пила као да су стари знанци, а лучно извинута да спусти платнену ролетну на залеђном прозору несвесно привукла и његов жудни поглед заталасаним прсима без грудњака.

Том сензуалном перцепцијом Урош је био ноћима обе-сањен и коначно натеран да се који дан касније, у рано предвечерје, поново задеси ту и срећом наставши је, дечачки збуњив започне разговор о Диани, уз доливано пиће. Она се пак држала као да је и очекивала његов долазак, с обзиром да је још оне вечери уловила његов сензуални зов. Није памтила кад јој се нешто слично до-годило. Одвећ посвећена послу одбацивала је све урбане кодексе женствености и тек је те вечери у његовом погледу открила да мла-далачки адути њене привlačности још увек нису утихнули.

- Кад сам овде дошла, Караташ је био под коровом - запо-чињала је причу о свом почетку рада на римском каструму не би ли смекшала напетост сусрета који су обоје итекако прижељкивали. - Екипа је често посустајала због отежавајућих околности, а мени је било скоро немогуће да их притискам послом и очувам добар однос са свима.

Тик уз њега на истоверсној тангенти илузивне стварности сасвим га је ослободила суздржаности да се упусте у нешто ново, изазовно, док је Диана слој по слој израњала из земље и у садашњу причу свакодневно слагала своју римску, готску, хунску, византиј-ску, аварску и словенску. Магија прошлости коју су додиривали заједничком посвећеношћу истом позиву преносила се и на њихов однос. Својим исповестима нису залазили у животе које су водили ван каструма да не повредe тајанство овог паралелног у који су све чешће залазили. Он се, и поред силне жеље да искорачи из поро-дичне мртваје, ипак ломио за преокрет, не слутећи да је прозорљивост његовог колебања подстицала и њу да преиспитује себе.

Пре зближавања с Урошем није јој сметало што је Лазар био опседнут Ромулијаном и рукописом стручне књиге. Увелико спође-

ни са одвојеним радним одредиштима проређивали су виђања, а да им то није тешко падало. „Ако се тамо и зближио с којом кустоскињом из Зајечарског музеја, нећу да се оптерећујем“, мислила је повремено, све више усредсређена на свој страствени однос с Урошем који је мимо очекивања данас свесно избегао Диану не би ли на миру по ко зна који пут сагледао своју све присутнију мисао да се одважи и оно у чему јесте замени оним у чему још није.

Лидија је већ била у стану и забављала се размештањем тек купљеног патуљастог цвећа. Незадовољна због његове учестале одсутности, само га је овлаш погледала и, бавећи се и даље цвећем, обавестила: - Ако ниси јео тамо где си био, вечера је у рерни. Спремила сам њоке с печуркама. Ваљда их још увек волиш. Не мораш да их подгрејаваш, топле су - и, пошто је у неком ишчекивању ћутке одстојавао у соби, додала, - а у фрижидеру су шненокле. Ја сам јела, још само да се средим за кревет. Данас је било пуно посла, уморна сам... - а у себи задржала: „... и итекако на ивици стрпљења, а пошто у Кладову сви причају да седиш на две столице, своју измичем!“

Урош је исте ноћи и уснио тај чудновати сан. *Ступио је у собу као у живот. Дојмила се крцатом, а ничега у њој. Иако је био сам, наслућивао је нечије присуство. Нелагода уочене необичности на мах га приведе буђењу и би му лакше тек кад уз себе осети тело уснуле жене. Донекле примирен уобичајеним протоком јаве врати се сну, боље рећи, наново зађе у ону собу из које је престаошан на кратко утекао. Сад му простор би већ познат, мада није могао да разлучи да ли због прислике на детињство или боравка у њему пре малопређашњег бега.*

Задешен мимо воље у овој од некуд знаној соби, предосећао је своје неизбежно суочавање са прикриваним разлозима злоупотребе мајчине, а потом и женине љубави, приводећи их слепој послушности. У својој сагледивој празнини, заточен сном, био је принуђен да до танчина преиспита свој ид, проникне у суштину своје осиноности и ову собу са ретко отвараним прозором одгонета као свој живот.

Сред озбиљног и ни по чему лагодног открића којим је отпочело велико поспремање његовог бића, изненадни нежни додир сврати му пажњу на слет птице, која се примила његове близине, незахтевна и одана као љубав мајке или жене, а можда чак и Ива-

неле. Од блажене топлине која је собом овладала њеним долетом, смекшавало је и његово подозрење и помагало му да се осети оце-ловљеним у свему другачијем. Али докле тако? Док он буде желео, или...?! Шта бива ако овој птици понестане снаге једностраним давањем, као што је и мајци, и жени, и Иванели, а он би да су и даље незахтевне, уз њега? Може ли бар у сну да уважи замор птице, ако већ у стварности није мајчин, Лидијин, па ни Иванелин? Или ће и у сну, заваран приливом своје привилеговане позиције из живота, пропустити да протумачи разлог њеног изненадног одлета?

У само предвечерје истог дана Иванела се најзад одвојила од обрађеног светилишта посвећеног Јупитеру Долихену и изморе-на целодневним сељакањем пажње с краја на крај онога што је пред њом израњало из првог у двадесети век, седе на праг бараке да се растерети своје физичке истрошености. Заstraшена каструмском тишином која јој се увлачила у душу, пожелеле Урошеву близину.

- Долазиш ли? - молећиво је сезала до њега, заћутаног.

„У каквом ли је хаосу?!“, помисли нервозно. - Нешто се десило? - најзад се осмели да је упита, стрепећи да није шта о њима предочила Лазару.

- До сумрака сам радила на светилишту и ето, престраше-на овом тишином пожелела твоје друштво - признаде му, већ обе-звољена бојом његовог гласа за даљу причу.

- Онда се испавај и одмори. У стању у каквом си, само бих ти сметао. Доћи ћу кад будеш одморнија.

„Можда је у праву“, помисли „данас баш и нисам онаква какву ме жели. То видим и сама. А у чему је поента онога што ја хоћу?! Вино и секс?! Ако је тако, а чини се да јесте, баш сам застранила!“, признаде себи, застидиђена своје залуђености. Кас-није, под импровизованим тушем у дашчари, спирала је са себе не само каструмску прашину већ и своју срећом краткотрајну заблуду да јој се у прозаиди са Урошем могла догодити љубав. „У овим годинама то ретко бива“, помисли јетко, не повезујући нагло буђење своје успаване самосвести са открићем светилишта, одувек противна фантазмагоричним причама неких колега о синергији ар-тефакта са проналазачем, мада је, с обзиром на своју необузданост, могла једино светилишту да захвали што се вратила себи.

Увелико заходан ходницима свог метафизичког понирања, Урош се приведе почетку сна. Соба однекуд знана. Дојми се крца-

том, а ничега у њој. Прижељкује нечије присуство, но сам је. А прозор, мимо свих провера, широм отворен. Можда наговештава још нечији одлет.

Са буђењем га је чекао озбиљан напор да правилно протумачи упозорење.

Горан ЛАЗАРЕВИЋ

ЦРКВА СВ. ПАНТЕЛЕЈМОНА

ОЧЕ НАШ, Који си на небесима,
Да се свети име Твоје;
Да дође Царство Твоје;
Да буде воља Твоја и на земљи као на Небу;
Хљеб наш насушни дај нам данас;
И опрости нам дугове наше као што и ми опраштамо дужницима својим;
И не уведи нас у искушење,
Но избави нас од злога,
Јер је Твоје Царство, и сила, и слава у вјеке вјекова. Амин.
Молим Ти се, Господе, за нашу дјецу, спаси их од нечасног и ђавољег;
Подари им свјетлост у тами;
Прати их, Господе, и опорављај на њиховом путу и подари им добро здравље;
Подари им добру срећу и смисао у животу у духу наше Православне вјере;
Молим Ти се, Свети Никола, Иконо Хиландарска, заштитниче наш,
Чувај нашу кућу, моју супругу, нашу дјецу;
Подари нам међусобну љубав, благо срце и праштање, разумијевање и поштовање;
Услиши нам прилику да дочекамо нашу фамилију и госте неким радосним поводом.
Молим Ти се, Господе, за наше упокојене родитеље, опрости им вољно и невољно учињене гријехе и подари вјечни спокој

и смирај њиховим душама, а нама живима који смо се према њима огријешили опрости, Господе.

Молим Ти се, Господе, за нашу фамилију и њихову дјецу, за наше пријатеље и њихову дјецу, опрости нам вољно и невољно учињене гријехе једних према другима,

Прати нас, Господе, данас у овај дан који си нам дао.

Спаси, Боже, помози и опрости мени грешном и недостојном.

Молим Ти се, Мајко Божија, Исусе Христе, Господе Боже, Свети Духу и Свети Никола,

Услишите наше скромне и племените молитве.

Слава Оцу и Сину и Светоме Духу, сада и у вјеке вјекова, Амин.

Не знам тачно моменат у којем се ова молитва формирала у мом срцу и грешној души. Сада ми се чини да је изговарам од како знам за себе, али то није тачно. Колико могу да разбистрим ту чудесну маглу у мом сјећању, све ми указује да је моја молитва настајала у вријеме градње наше Цркве, Цркве Светог Пантелејмона у Бијељини. Како је која етапа грађевинских радова завршавана и како се сваком етапом све више наслућивала грандиозност и љепота тог објекта, тако сам и ја дограђивао своју молитву.

Црква је изграђена на простору који смо ми мјештани називали рупаче. Некада се на том простору копао шљунак, па је цијели плато био доста нижи од околног земљишта. Ја не памтим тај период експлоатације. У мом сјећању та котлина је покривена зеленом травом, жбуњем и дрвећем. Ту смо као дјеца, тинејџери, проводили слободно вријеме, играли фудбал, одбојку, увече се крили, играли жмурке, жандара и лопова, ту су почињале прве љубави и падали први пољупци. Старији момци су се окупљали у дискретној хладовини и коцкали. Играли су углавном, покер и поклапу.

Биле су ту и неке кружне, конусне рупе, вртаче. У њих смо утјеривали бицикле и возили под нагибом симулирајући вожњу мотора у такозваном зиду смрти. Касније су те рупе затрпане.

И заиста, послије је ту као дио вашарског каравана, долазио и тај чувени зид смрти. Били су ту и рингишпили, луна парк, балерина, чудесне направе за стрмоглаве ужитке, забавне игре, флипери, стони фудбал који сам солидно играо, жена са вратом од два метра, зоолошки врт и највећа змија на свијету, мађионича-

ри. Кафански шатори испред којих су се пекли јагањци и прасад, задимљени роштиљи са кобасицама, ћевапима, пљескавицама су својим миомирисима мамили посјетиоце да засједну, да задовоље своја непца и стомаке укусним врућим печењем и другим специјалитетима. Хладно пиво је на пун стомак и августовску врућину долазило као рајско освјежење. Али главна атракција, бар за мене, био је зид смрти. Тако смо ми називали тај чудесни, огромни, од дасака сковани округли ваљак чија се бука од мотора чула до средишта града. Чувени артисти на моторима су били браћа Нађ и њихов отац. Са страхопоштовањем смо ишчекивали када ће се они појавити на уздигнутој бини испред огромног великог дрвеног бурета. Два мотора су била постављена на ваљке, а један од синова је излазио са микрофоном у руци и најављивао следећу вратоломну представу. Послије су на бину излазили стари господин Нађ и млађи син. Сва тројица су били у кожним панталонама и неким каубојским кошуљама и кожним црним прслуцима. Онако замашћени од моторног уља и сталних поправки тих старих издрнданих моторчина, необријани, мрзовољни и одсутни, у мени су изазивали дивљење. Из звучника су се чули само рески средњи метални тонови, бас звучници су давно поцркали. Као музичка подлога у позадини је грувала пјесма „Паклени возачи,„. Текст пјесме је био адекватан догађају:

Први пут виђено, у вашем су граду
Паклени возачи челичних живаца
Припремите карте заузмите мјеста
Ту на галерији правог зида смрти
Ово је вријеме паклених возача
Ово је вријеме паклених возача
Два брата рођена на зиду смрти
Да не вјерујеш рођеним очима
Куда они јуре, да л' их слава вуче
Или можда новац, титула нека.

Чврст, резак гитарски риф, прави рок. Ријетко који бубњар је могао скинути ту бас педалу и постићи тај савршени ритам. И што је најинтересантније, пјесма нема ниједне риме, а тако мелодично је звучала, перфекција.

И док су „Атомци,„ подгријавали атмосферу, старији син Нађ је понављао своју рекламну мантру:

...у вашем граду, купите карте, још неколико слободних места на платформи, возња с максималним ризиком, три мотора и аутомобил на зиду смрти, заузмите места...

А онда су сједили на те моторе постављене на бину, уз громгласну дреку машина са којих су поскидани ауспуси, додавали су гас до даске и возили у мјесту на ваљцима, пуштали руке, пењали се и стајали усправно на сједиштима, изводили разне бравуре примамљујући задивљене посјетиоце. То се дешавало у августу, за градску славу Св. Пантелејмон, Пантелино.

Уторком је на том простору била сточна пијаца. Једном смо мој покојни отац и ја дошли на ту пијацу да купимо прасенце и да га испечемо на ражњу и послужимо госте за први рођендан моје кћерке. Он, као велики стручњак за ту врсту робе, пипкао је прасад по леђима, преговарао са продавцима, годио се и цјенкао јер ја о томе нисам имао појма. Продавац је хвалио сорту својих прасића, помињао амур, жито и начин исхране својих свиња и посебно упирао прст у једно прасенце и нудио га као најбоље од свих. Знам да сам после морао отићи у локалну печењару и купити пар килограма печења да бих имао чиме послужити госте, јер кад смо испекли то идеално прасе, само је на бутићима било мало мяса, све се иSCIједило и претворило у сапуницу, прасенце је било сама масноћа. Залуд труд и искуство мога оца, превари нас сељак.

А другом приликом, био сам већ велики момак, имао сам возачку дозволу, отац ме послао да купим метар окруњеног кукуруза за свиње које је мој стари товио за зимине. Отишао сам на пијацу, питао првог сељака који је продавао жито колико кошта метар, када ми је рекао цијену одмах сам платио и подигао врата од гепека. Он ми је убацио врећу, ја сам затворио гепек, сјео у ауто и отишао. После ме отац питао зашто сам само једну врећу купио. Онда сам се сјетио како ме је сељак некако чудно гледао када сам залупио гепек и отишао с пијаце са пола метра жита. Толико о мојој памети и поштењу тог сељака.

Већ сам био зрео човјек када је почела градња наше цркве. Била је ту једна дуга барака која је прилагођена за преслуживање. Иконостас је био скроман а просторија је била са ниским стропом, али је нама вјерницима било пријатно у тој малој приручној цркви. Сјећам се једног причешћа. Стајали смо у реду пристojно удаљени од свештеника који је исповиједао испоснике. Ипак, били смо довољно близу да чујемо конверзацију између попа и неке жене.

- Јеси л' грешна ? - пита њу свештеник.
- Нисам - одговара жена.
- Па мора бити нешто, нека ситница. - мирним тоном каже он.
- Па нисам, лијепо Вам кажем.
- Сви смо грешни, не мораш рећи шта си згријешила, али бар кажи да си грешна, да се могу помолити Богу за опрост... - већ по мало узрујано и гласније одговорио је свештеник.
- Ја кажем да нисам згријешила, не могу рећи да јесам кад нисам - опет се бранила жена.
- Е онда си ти једина особа под капом небеском која није грешна, иди одмах на причешће, теби не треба исповијед – резигнирано рече поп и одуста од убјеђивања.

Жена се удаљавала и даље гунђајући о својој безгрешности а народ се пригушено смијао њеној простодушної потреби да истакне своје поштење и вјерност свом мужу.

Поред бараке, под једним кровом, изграђене су црквена продавница и свештеничка канцеларија. То је била модерно пројектована зграда гдје су се куповале свијеће, календари, иконе, тамјан и друге обредне потрепштине.

Темељ цркве је у почетку градње изгледао баш, баш висок, али насипањем земље терен је досегао до нивоа околног земљишта па је све добило складан изглед. Црква је зидана ситном циглом и мало по мало, црквени објекат је стасао у прелијепу грађевину. Нигдје нисам видео тако висок црквени торањ. А онда је изграђен фантастичан кров са куполама. Када се из правца Брчког улази у моју Бијељину, и када се аутом спусти са брда у бијељинску равницу, црквени торањ одмах заплијени пажњу својом висином и љепотом. Када се приђе цркви, застаје дах од призора; четири куполе и пета највећа, средишња, на савршен начин употпуњују архитектуру овог велелепног објекта.

Тих година сам био изабран за предсједника Мјесне заједнице „Вељко Лукић”. Приликом предлагања ставки за нови буџет града увијек сам тражио да се издвоје додатна средства за уређење наше цркве и изградње фудбалског терена. Не придајем себи никакве заслуге за реализацију тих послова, али тражио сам то и хвала Богу остварило се.

Потрајало је, али када су у питању послови на уређењу црквених објеката, стекао сам утисак да се с тим никада не жури.

Ту рокови и проток времена не играју толико битну улогу колико постојаност и квалитет радова. Исти такав утисак сам имао приликом посјете Манастиру Хиландар на Светој Гори. Оштећен катастрофалним пожаром, Манастир је тада био једно огромно градилиште са неколико грађевинских кранова и безброј радника који су рестаурирали манастирске објекте. Да чуда постоје, доказује и чињеница да сама Хиландарска црква није била оштећена пожаром. Једног човјека који је по уговору био возач минибуса и био задужен да нас туристе покупи са трајекта и одвезе до манастира, питао сам како теку радови на рестаурацији. Он ми је рекао да у тим пословима нема пресинга и да нико то не пожуре. Ради се полако и квалитетно. Тамо сам срео часне људе, монахе, у чијим дубоким очима сам видио искрену молитву и вјечност.

А ми данас имамо и цркву и фудбалски терен на коме дјеца тренирају. Милина је погледати ту дјечицу и слушати њихову грају. А наша црква, за мене лично, то је најљепша црква на свијету. Комбинација бијеле фасаде, црног крова и ограде одише елеганцијом и сведеним гламуром архитектуре.

Једном сам возио неку жену са кванташке пијаце, замолила ме да је повезем до града. Кроз разговор се испоставило да је муслиманка и да живи на другом крају Бијељине у дијелу који се зове Гвоздевићи. Када смо пришли нашој цркви, жена је задивљено рекла;

- Баш је лијепа црква, љепше нисам видјела.

Ништа ме не може ганути као искрена и чиста душа. Са задовољством сам је одвезао до њене куће и никада нећу заборавити тон њеног гласа којим је исказала искрено дивљење када је угледала то, у естетском и духовном смислу, савршено здање.

Унутрашњост наше цркве је неописиво пријатна и пуни душу неким посебним миром и блаженим осјећајем. Ентеријер су одсликале нечије Богомблагословене умјетничке руке а акустика је савршена. Био сам и у другим богомољама и присуствовао литургијама, али наша има најбоље пјевчице. Претпостављам да су то студенти Богословског факултета на Одсјеку за црквено појање, јер такво милозвучно слагање гласова у тим компликованим аријама нисам још нигдје чуо. Са задовољством их проматрам и видим како се смјешкају један другом и надмећу у што бољој изведби црквених композиција. Види се да пјевају срцем и да воле то што

раде. Као бивши музичар, уживам да у току литургије, онако дискретно, пјевушим хармонске линије главним вокалима.

Имамо добре свештенике. Углавном су то млади људи који смирено и неусиљено врше свој посао и преносе Богобојажљивом народу поруке записане у Светим књигама.

Временом сам стекао неки посебан осјећај за позицију наше цркве, као да у глави имам ГПС са меморисаним координатама. Одакле год да погледам, она провири, или врхом торња, или бљесне својом бјелином између зграда и других објеката, као да ме прати и чува.

Са прозора на сјеверној страни моје куће види се већи дио торња. Ниједна моја молитва не почиње док бар на пар тренутака не приљубим очи на врх торња и крст наше Цркве Светог Пантелејмона.

ЗОРА

Рађање је највећи и највеличанственији приказ који је природа дала. Живот који се обнавља и понавља увијек млад и нов, а опет јединствен и непоновљив, спреман да замијени старо, пропадаљиво и дотрајало. Свјеж и одморан, спреман да замијени уморно и увело. Рађа се нови цвијет, нова трава клија из влажне земље, рађа се лане у шуми, рађа се јагње у тору, и дијете плаче са првим удахом својих плућа. Али сваки Божији дан има једно посебно рађање о коме желим да говорим. Рађање дана. За разлику од човјека који се рађа у болу, његово је тихо и величанствено, без муке, спонтан и увијек извјестан. Рођење дана се зове зора. На многим мјестима у развојно вријеме људи су описивали зору, свитање, приказујући га као нешто најљепше на свијету. Свима се чинило да је њихова зора посебна и јединствена. Многе слике и фотографије приказују зору, многи писци своја дјела започињу или завршавају зором. Она је симбол наде у боље, симбол промјене дуго очекиване, симбол рађања слободе и завршетак ропства (окупације). О зори пјева народна пјесма, пијанац је зове сестром док посрћући иде из кафане, болесник је чека као најмилијег госта надајући се да ће дан разријешити његову муку. У зору ратник креће у битку, а миљеник среће вара зору устајући прије ње да би уграбио „двје среће“, сељак устаје у зору и започиње своје послове да би од дана извукао што више, ђак пјешак се спрема за школу. Сви они знају да је зора најљепши дио дана. Без обзира на удобност топле постеље, зору не треба преспавати, него напротив.

Још од дјетињства, а дијете добро памти, сјећам се многих зора, и хладних зимских због којих је вук у народној пословици одговорио оно чувено „кад се сунце рађа“, знатижељном питачу који га пита кад је највећа хладноћа; и топлих, росних зора што миришу на покошену пшеницу, липов цват који пролази, и суву земљу; на магловите и влажне, отужне и суморне јесење зоре, али најљепша

зора коју памтим осванула је у прољеће, можда негдје пред крај априла, на Васкрс.

Моји у селу су имали обичај да у праскозорје Васкрса печемо прасе на ражњу, па након уранка једемо онако још вруће и миришљаво, лепљиво за прсте, са хрском корицом; али најчешће сам заједно са оцем и већином укућана ишао у цркву, а брат пекао прасе, а кад се вратимо оно скоро печено, јутро увелико одмакло буде близу девет сати.

Једанпут западе мене да печем прасе, те пораним у четири сата, запалим већ припремљена дрва, прикопчам ражањ да се окреће полако, испратим моје у цркву, па поједем нафору и ољуштим црвено васкршње јаје фарбано прије сунца, те га зачиним са неколико зрнаца соли и поједем у слат.

Ноћ још није одступила, пламен са ватре се игра правећи нестварне сјенке, прохладно је па се примичем ватри као кад жели-те неке рећи нешто у повјерењу, а одмичем се само кад треба додати још дрва. Вријеме цури полако као да хоће да стане, али нека невидљива сила га гура и не да му да се у потпуности заустави.

Мирис свјежег свињског меса се полако претвара у мирис отопљене масти, која облива благо пожутјелу кожу, у виду ситних малих поточића пријетопа и пада што у тепсију, постављену испод прасета, што на осмућену траву; и као да призива кришке хљеба да се утопе у њих као у сунђер.

Около тишина. Ћути ливада, ћути шума. Иначе, мјесто гдје се све ово дешава је педесетак метара од куће изван дворишта и плаца на голој ливади поред пута (моји преци су кућу мало више одмакли од пута ваљда због разних војски којима су биле богате наше државе, а, као што знамо, вољели су ићи више друмом него шумом), са десне стране шума, напријед друм, бијели макадамски пут са два утабана колотрага и на мјестима изниклом травицом по средини (није баш прометан, јер се брзо излоква па је тешко њиме ићи); ливада ограђена од пута дрвеном оградом прилично начетом зубом времена, посебно влагом, сунцем и мразом; лијево сокак којим се долази у двориште, нешто ужи од главног пута, али сличних карактеристика, мада у нешто бољем стању, то је ипак приватни пут, и ливада се на њега излива без забране јер ту нема ограде (некад је била, али се урушила и завршила у ватри приликом неких претходних печења за којекакве гозбе, најчешће за славе). Све је то

утонуло у тамне нијансе мрака на умору, и, како вријеме одмиче, све јасније се виде и пут и ограда, назру се обриси стабала у шуми.

Наједном ноћ почиње да блиједи, црне честице мрака постају све рјеђе и нека бјелина продире кроз ваздух и топи црну боју, као кад сипамо млијеко у црну кафу. Још нема руменила зоре, али се наслућује да се тамо на истоку догађа нешто лијепо и ново и тјера те да му се радујеш као драгом госту. Буде се прве птице, прво стидљиво појединачно, а онда више њих почиње свој хорски наступ, који се појачава како се руменило помаља иза врхова грана и кућног крова палећи небо изласком сунца. Ватра која је дотада била суверен свјетлости постиђена сјајем неба, утихну пламен и жмиркајући очима жара поче да тиња. Карневалу зоре се онда придружише скакавци, бубе, пчеле и други инсекти што су мирно спавали ушушкани у росној трави и започеше своју плесну тачку. Лагани вјетар зањиха храстове и багремове гране, лишће зашушти у знак одобравања поздрављајући нови дан. Сунчани точак зајаха изнад оцака старе куће и тај догађај бурно поздравише жабе из оближње баре громогласним крекетањем.

Мени дође нешто топло око срца.

У даљини забрујаше црквена звона, освану недјеља, дан Христовог васкрсења.

ЗАМКА

Један пред Богом поштен, неук за политику, човјек из сеоске завити, немајући ништа друго, крену с неколико грама поштења и двоје јаја, не би ли нешто за њих добио. “Шта год добијем, завар ми је” – мислио је. Сврати прво код продавца у локалну задругу. “Могу ли ишта од тебе добити за ове моје граме поштења и моја јаја?” – упита продавца. “Ништа, нажалост! Ни јаја овдје више не купујемо, само своје продајемо. Ако јаја носиш, прије свега чувај их, опасно је да их имаш, али слободно их врати кући, а за твоје поштење немамо ни вагу.”

Погодише га ријечи продавачеве попут камења.

Онда ипак настави даље. Дође до сеоског свештеника и обрати се и њему. И он га посавјетова да чува и граме поштења и јаја и све шта код себе, око себе и у себи има. Те да се Богу моли како би му помогао да то све сачува у данашњем времену.

Угледа полицајца на путу. Овај га сумњичаво погледа и сачека питање. Када је чуо питање полицајац замало не потеже палицу. Уздржа се, па му рече: “Тони се даље, имам ја преча посла. Ја сад радим, ловим грешнике, а ко ради и он гријеши. Немој да ме изазиваш.”

Куд ће, шта ће, човјек са оно мало свога поштења оде код најважнијег локалног политичара. Лидер га једва прими јер је управо преговарао са власником фирме „Прогрес“ која, по њему, треба да прође на расписаном тендеру за градњу пута до поштењског села, о чијем лошем стању се навелико прича. Када локални лидер сазнаде одакле је овај и шта хоће, досјети се па му рече:

– Цаба ти ти твоји грами поштења, па и јаја која носиш, од тога, да је и много више, данас ништа не можеш учинити ни добити. Него, би ли ти волио да ти направимо пут до твога села?

– Како да не бих – одговори сиромашак, као из топа и још додаде: – То би било добро за све моје мјештани.

– Ето, кад би и ти то волио, онда иди и вичи гласно ово:
– Људи, Прогрес је најбоља фирма која ће направити пут до нашег села! – Ако нам то успије, бићемо сви на добитку.

Он, сирота, својски прихвати задатак. Поче се такмичити са локалним медијима ко ће бити упорнији у истицању лидерских политичких порука. Медији су били обавезни на пропаганду, то им је и улога, али су очекивали од политике велику помоћ у побољшању услова рада и још неким мрвицама, па су се несебично утркивали у пропагирању свега што политика тражи. Док се поштењачина само надао изградњи пута до села, није имао појма да је ускочио у предизборну кампању.

У тој кампањи изгуби и своје граме поштења који су га кра-сили, па и јаја која је носио. А за пут није сигурно да ли ће бити из-грађен, па, и ако буде на њему неких радова, да ли ће бити довољно новца и каквог ли ће квалитета бити?

Политичар и његови слѣдбеници задовољно су трљали руке! Били су на добитку. На поштењачину су брзо заборавили.

Љиљана ЧЕКИЋ

БРАТУ

Југовина је. Сви су помало нервозни и уморни. Снијег се топи и оставља смеће одложено испод угажене пртине. Кесе и папири леже расијани по улицама. Слика стварности. Нерадни дан. Има се времена...

Не причам пуно о теби. Ти си константа о којој знам много. Наравно, не све. Није прихватљиво о било коме знати све. Не причам, чак и не размишљам. Знам те.

Данас је Дан Републике.

Био си добар ученик. Јако добар. Сјећам се једног школског такмичења из хемије када си на постављено питање просуо незаустављиви низ података. Међу навијачима је почело еуфорично славље будуће побједе, а твоја наставница је изишла на сцену и почела да те љуби. Ниси студирао хемију. Твој дипломски рад из електронике приказан је у Школском програму ТВ Загреб 1990. Памтим како смо сједили у дневној соби и чекали тих неколико телевизијских минута.

Почео је рат. Био си мобилисан на аеродрому. Сјећам се да те тамо малтретирао неки примитивац са „чварком“ на еполети. Има тих људи којима канција у руци добро налијеже. Ко год је изнад главе сматра да има право да је гази. Само, глава је округла и није стабилна кад је притисну.

Онда су те пред крај рата послали тамо гдје је гадно. Препоручио те овај са „чварком“. У Федерацији твоје другове са студија нису мобилисали. Знали су да ниједна држава нема много таквих, па их је чувала. Знали су да вас је тешко створити, а да вас лако даљине одвуку. То је струка која свакој земљи треба. За ову нисам сигурна.

Тешко си рањен. Био си на списку мртвих. Нису добро погледали. Журило им се. Нису препознали живот. А онда се десила

случајност. Гимназијски друг, млади љекар те препознао, помогао... Нису дали хеликоптер. Ниси имао високи чин. Неки Дикић или Диклић није одобрио лет. Не може. Млад си, али немаш високи чин. Онда је још један тешко рањени требао да буде транспортован. Одобрен је хеликоптер јер вас је двојица. Као за робу пред истеком трајања. Платиш један – купиш два. Преживио си. Дobar си. Јак. Не изгледаш јак овима што само новчаник и чашу знају да држе у руци. Оловку никако и никад. Не препознају они тебе. И не треба да те препознају. Ти си за њих у ИЦ или УВ спектру. Невидљив обичном оку.

Чајавец ти је дао таван од 33 квадрата. Случајност или симболика. Могли су ти дати ништа. Овако је добро. Хвала друговима. Послије си то продао и докупио пристојних 44 квадрата. Мало ван града, али тако то иде. Мислим да је трећа зона. Добро је. Добро грију, мало прокишњава, али поправи се.

Фабрике су погасили. Шта онда раде инжењери? Често су у банкама. Поправљају рачунаре госпођама са сумњивим квалификацијама. Школовале се уз свијећу, ружна времена била. Мора им се опростити. Мада се не може сакрити да су бахате, утегнуте, пршти на њима. Гладне на паре и сите на знање. Особе од повјерења.

Чујем исправљаш правописне грешке у службеним дописима. Смета ти неписменост. Ти њима не сметаш. Не виде те. Тешко је погледати у неког као ти, а не постидјети се самога себе. Мада, то је нова врста, нова генерација. Нема савјести, нема преиспитивања. Њихов мото је: Пржи! Све. Живот, људе...

Не видиш ни ти њих. Не препознајеш их. Понекад те збуне јер још нису истражени, систематизовани и уписани у књиге. Можда једног дана то неко уради, ако буде имао ко.

Твоји су бедеми толико високи да изгледају као зид који расте у небо. Понеко те од те нове генерације осјети интуитивно. Препозна енергију више инстинктивно него разумно. Схвати да кад покуца неће одзвонити празнина. Да иза бедема живи васиона, другачија од њихове, необична. Твоја васиона, јака и јединствена.

Срећан ти Дан Републике.

АНИНА ПРИЧА

Кад је била сигурна да су сви њени заспали, Ана узео неколико страница хартије, заостри оловку и сједе за кухињски сто. Часовник преко пута ње откуцао је 23 часа. Она помисли да то није ни много ни мало. До 1 час предвиђала је да напише причу коју ће сутра прекуцати на својој старој „Олимпији“ и послати на „Базаров“ конкурс.

Вољела је да пише и обично би сједала да то чини онда кад је имала неки план, неку причу у мислима. Овај пут није имала одређену замисао, али се надала да ће ријечи потећи саме. Знала је само да то треба да буде нека љубавна прича. - Можда нешто из мог живота - помислила је, али се тргла на то. Презирала је преношење на хартију доживљаја и сматрала да свако, па и она, има право на сопствени живот у који не треба да уђу непознати.

Тог дана кад јој је колегиница и другарица још из гимназијских дана, Мира, набацила реченицу: - Зашто и ти не учествујеш на Конкурсу „Базара“ ? Ана се само насмијала. Ипак, при повратку у стан, овај приједлог јој није излазио из главе. - Па зашто и не бих покушала? - мислила је јер је већ освојила неколико награда на разним конкурсима, углавном за поезију, али писала је и прозу и припремала се да изда своју прву књигу. Није писала љубавне приче, а „Базар“, као женски часопис, је баш то тражио.

Повлачећи лагано руком преко хартије, Ана је мислила о чему би могла писати. У кухињи је било топло а тиктакање сата дјеловало је умирујуће. Она помисли да јој је то први пут након радног времена да сједне на дуже вријеме. Заокружи очима кухињу која је била чиста и уредна и осјети задовољство због тога. - Можда би било боље да сам писање оставила за сутра? – помисли незадовољна што тог дана није направила неки колач јер су и Марко и дјеца вољели слаткише. - То треба да буде љубавна прича, нека ситуација како се двоје воле и растају. Сматрала је да приче не треба да се завршавају *heri endom* и гнушала се мелодрама. Можда да ипак узме нешто из свог живота, како се упознала с Марком?!

Замисли га на бруцошкој вечери кад ју је замолио за плес и била је срећна што јој је пришао јер јој се свиђао од првих дана факултетске наставе. Сјети се своје роза хаљине коју је носила те вечери. Косу је очешљала у пунцу кроз коју је провукла шналу. Кад ју је те вечери допратио до стана, рекао јој је: - Идући пут немој тако да се очешљаш! Иначе ће ти замрсити сву косу! Смијала се и на други састанак отишла исто тако очешљана, али прије него што су се растали те вечери, Марко јој је извукао шналу из косе, која се расула по раменима. - То волим - рекао јој је и док ју је љубио, осјећала је да ће њена љутња кратко трајати. Ана махиално пође руком кроз косу и учини јој се да није онако бујна и лијепа као раније. Из спаваће собе чуло се уједначено дисање јер је оставила врата полуотвореним. Она провири на дјецу и поново сједе за сто.

- Не може то тек тако! - помисли иако су јој идеје увијек навирале саме од себе. Али вечерас?! Већ неколико мјесеци није ништа написала. Последња је била пјесма за коју је добила и награду. Прочитавши је Марку, он је похвалио као и увијек, оно што она пише, али пољубивши је, рекао је: - Немој се љутити, али гибаница коју си јуче направила је, ипак, боља. Шалим се. Имам универзалну жену – љубио ју је. - Али дао бих све твоје пјесме само за један твој осмијех. Предивна си!

- Ти не волиш поезију – љутила се - Али ти не схваташ живот. Он је изван свих поетских оквира.

- Пиши, само ти пиши! Биће драго Срђану и Ленки када кажу другарима у школи да им је мама пјесник. А ја идем да се наспавам ионако ми пуца глава!

Анин поглед је кружио по кухињи. - Можда би било боље да сам отишла у дневну собу - мислила је. – Ма не. Тамо је онај ниски столић на коме не бих могла да пишем. Било би добро кад бисмо имали већи стан! Те собе су тако мале. Али, можда, је мени лакше за спремање! Поглед јој паде на хартију која је била пред њом. - О чему да пишем?

У кухињи је било топло и Ана осјети да јој се очи склапају.

- Сутра је нови дан и ново вече. Надам се да ме моја инспирација неће изневјерити!

(Из необјављене збирке АНА МОГ ЖИВОТА)

Николета ПЕТРОВИЋ

БОГОРОДИЧИН ИЗВОР

Зан већ уморно клеца пред плаштом повечерја... У њеној дрхтавој руци титра црна бројаница док јој закривљени палац стишће и помјера свако уплетено зрно кончаног бибера. Кроз зубе се провлачи тиха прозба од пар ријечи - „Господе Милостиви, помилуј ме...”

Слику мирјанског бденија пред чудотворним извором употпуњују звуци из траве... то зријавци звонко брује, док у ритмичној паузи, попут дрвених клепала, одзвања тупи хук сове са оближњег дрвета... Нигдје никог, минуте њеног тиховања спира млаз воде низ камен...

Она гледа у корито и увиђа обрис свога лика како се у круговима пројављује, те помисли - „Да ли људска брига може отећи попут ове свете воде...?”

Из њеног крила извиру листови молитвеника, то је једино од куће понијела. Није хтјела да ситан новац спушта у воду, сматрајући да су ријечи душе можда најбољи дар који би могла принијети Богомајци, као вапај за помоћ...

Тиштила је помисао да је у својој муци усамљена. Зар је рођење дјетета само њена брига?! Кудила је своје младо непромишљено срце што је слијепо вјеровало у снагу овоземаљске љубави једне жене да ће од атеисте сачинити искреног вјерника... Пет година борбе са питањима, те исто толико изгубљених битки са кикладским сумњама...

Над њене мисли навукла се његова реченица оштра попут сјечива - „Само да си ти другачија, имали бисмо дијете...” Та изречена осуда притискала је њено закрпљено срце, немајући снаге да је изговори наглас... Страхујући, да ће, више пута изговорена, попримити обресе истине... Али се уједно и питала: „Шта то треба да буде другачије, каква сам ја то жена, зар је мене тешко вољети?”

Зазирала је од своје жалопојке, знала је добро да молитва не смије бити очај, него вапај... Притом, није смјела ништа обећати пред уклесаним ликом Богомајке изнад извора... Јер, човјек тако лако да ријеч, а која често као лист на вјетру одлети у неповрат, сасуши се, свене и иструне, те као да никада није ни изникао из пупољка гране...

Остала јој је једина могућност да у својој исповијести призна све своје вољне и невољне гријехе, те с молбом у ријечима за помоћ и просвјетљење...

У том трену, језа прохладног сутона која се силовито спуштала, попут коњаника са планинског врха, прободје јој прса, и она помисли: „Можда ја и нисам рођена да би рађала?”

Тај пролог, као највећа истина, поче одзвањати у њеној глави, да није имала снаге пронаћи ниједну другу мисао која би је потиснула... А онда, идеја сину као сунчев зрак кроз густе крошње: „Бићу мајка другом дјетету!”

Са том реченицом у мислима устаде са камене клупе и крену низ ливаду према уснулом манастиру. У подножју чују се звона која позивају вјерне на вечерње богослужење.

Није могла сачекати сусрет, мислећи да ће телефонским порукама ријешити све недоумице. Прстима је спретно укуцавала текст, јагодице су јој скакутале по типкама, као какво разиграно дијете... Одговор је био кратак и леден: „Зар мислиш да туђе дијете може попунити нашу празнину и да свој иметак остављам ономе који није моја крв?”

Од суза није видјела више ни слова, спустила је телефон на сто и легла... Ледени зидови су стезали обруч око кревета, ријечи и мисли попут глувог кола ударали су ритмично у њеној глави, тјерујући сан са очију. Прекрстила се и прошапутала: „Нека буде воља Његова...”

С јутром обави је нека нада и лакоћа првих корака, помисли, како човјек себе несвјесно у вечерњим сатима измучи са хиљаду питања, те такав изморен потоне у сан, док нови дан скупља коплља са синоћњег боја и бијелим заставама објављује нову прилику за радост...

Шетња до извора била је ново ходочашће, пут до скривене исповједаонице... На срећу, није било околних мјештана који, иначе, редовно долазе по воду... Тиховање на каменој клупи, за

њу, био је најљепши разговор... Такав мир човјек осјети само на гробљу када обилази своје упокојене...

Кренуше ријечи са усана: „Богородице Дјево, радуј се Благодатна Маријо, Господ је с Тобом, благословена си Ти међу женама, благословен је плод утробе Твоје...” А затим, отргну се пригушени вапај умјесто ријечи Амин: „Молим те, Богомајко, утјеси ме и покажи пут, не само мојих корака, већ и размишљања. Страх ме је да много гријешим, те да нећу имати снаге за сва искушења која ме чекају... Подари ми смирење, да шта год да се деси, прихватим без очаја, сама или са дјететом у наручју, да ходим исправним путем, те да не паднем у окове малодушности....”

Из камена отицала је вода, као најљепша литургијска прозба испод црквеног свода, а Света Богородица, мајка свих нас, посматрала је нијемим погледом, те јој у једном трену, би срам што иште од Ње благодат... Помјери се на другу страну, опет поглед Богомајке у њу упрт, имала је чудан наговјештај да гдје год би стала, чак и иза камена, Божански лик би је помно пратио...

Да би разбистрила мисли, покропи лице своје водом са извора и осјети као да јој са срца отпаде невидљиви терет бриге, те опази да јој цијелим тијелом струји ваздух који, као у таласима, односи сав умор и тежину мисли... Од свега тога у њој остаде празан простор, поспремљен, прозрачен, спреман да у нову битку са овоземаљским залима крене причешћен, свјестан да ако људска душа треба да гине, онда нека то чини достојанствено, на ногама, погнуте главе само пред Господом, а пред другима подигнуте ка Небу, те помисли: „Жеља није само мисао, већ сав мој труд, јер жеља се гради на темељима вјере, кров јој треба сковати од наде, врата и прозоре без катанца за љубав према себи, другима, а, понајвише, за Господа. На мени је да градим кућу од чврстог материјала и на добрим темељима, а по Божијој вољи она ће бити сачувана од сваке олује и невремена...”

Одлазак њен био је попут повратка блудног сина. Жеља се преобразила у труд да се нађе овоземаљски смисао, неуморно упрежући њене руке и мисли, попут вриједних најамника у винограду. Како је вријеме одмицало, тако се од срца спирало питање по питање, те остаде само милост, да би се, на посљетку, из ње родила радосна вијест...

Отишла је да би се вратила на исто мјесто, на исти извор са кога је испила чашу истине и утјехе... Око њених ногу цупкала

је плавоока дјевојчица, запиткујући је неуморно о води која непрестано тече, те зашто не заврне чесму, те да ли може смочити стопала у корито...

Богомајка их је поново нијемо посматрала, овај пут, чинило јој се, да их миљује благим погледом, те она узе у наручје своје чедо и изусти: „Вера, сине, вода тече својим током као и наш живот; одакле извире није нама знано, као ни зашто смо ми баш сада рођени, а отиче својим путем, као што ми ходимо, а не знамо гдје ћемо стићи... Једино знам да наша молитва треба да буде као ова света вода, непресушни извор искрених ријечи молбе и покајања... Само тако бићемо чисти, излијечени, те за Господа животворни...

Сандра ДУШАНИЋ

ЖДРАЛ

Поне ноћи у наше двориште пао је ждрал. Виђала сам их раније, у јесење дане, високо на небу. Тата би ми тада објашњавао да су то селице које у својим необичним формацијама у облику слова V лете у неке љепше и топлије крајеве.

„Тако се лакше оријентишу”, говорио је.

„Понекад се деси да се нека од њих збуни и падне, па никад не сустигне своје јато...”, додао је.

Нисам видјела ждрала који је те ноћи пао у наше двориште али, сви смо га чули. Испуштао је звуке који су личили на плач дјетета.

Мама је устала и плашљиво провирила. Угледала је сиву птицу на дугим ногама како запомаже. Ждрал. Комшиница Савка је после причала да ју је усред ноћи пробудила некаква птица.

„Личила је на роду, али није била рода, већ ацирода”. Тако ју је назвала...

Наша ноћ би и без ждрала била бесана, јер су претходног дана тату хитно одвезли у болницу због болова у стомаку. Бринули смо. Сљедећег јутра мама је брата и мене, још нерасањене, спрема да идемо у посјету. Од ждрала није било ни трага ни гласа. Спремали смо се, а нисмо знали да је те новембарске ноћи мој отац преминуо. Нисмо ни слутили... Много је ждралова од тада пролетјело сивим небом.

Ту птицу, на сву срећу, никад више нисам чула, а видјела сам је само на сликама.

Десетак година касније, читајући о митологији древне Кине, сазнах да ждрал код тог народа носи ласкаву титулу „небеског створења”. Вјерује се да ждралови, те дугоноге птице, на својим леђима носе душе покојника на небо...

Већ неко вријеме, старија сам од свог оца. Имам више година него што је он имао у тренутку смрти и давно сам престала да вјерујем у бајке и легенде. Али, чак и сада вјерујем да је тај ждрал из нашег дворишта, те ноћи, на својим леђима однио душу мог оца у неке љепше, топлије крајеве.

Ружица КЉАЛИЋ

ПРВА ПОЗОРИШНА ПРЕДСТАВА

- **П**ожурите, децо! Пожурите! Не би било лепо да закаснимо.

Биле су то ријечи наставнице Оливере, која је стајала на вратима учионице, опомињала ученике да пожуре и пратила да ли ће стати у ред пред школом, па да сви заједно крену у центар града.

У сали јединог градског биоскопа брзо су сва сједишта била попуњена. Са страна, уз дуге зидове, стајали су учитељи и наставници. Било је ту и родитеља, оних сналажљивих који су успјели ући преко везе, јер је представа била предвиђена само за ученике и наставнике. Све до почетка представе, салу је испуњавао весели дјечији жагор и пригушени смијех. Ипак, већина тих младих посјетилаца радознало је гледала или повремено погледавала према малој позорници у дну сале. У тренутку кад се погасише свјетла и иза помјерене црвене завјесе појави позорница, настаде тајац.

За све ученике, а и многе одрасле, био је то први доживљај нечег таквог. Глумци на сцени су били необично обучени, а и говорили су некако другачије... Како је представа одмицала, публика се почела и смијати, што би знак да је веза између глумаца и публике у потпуности успостављена. Кад је завјеса спуштена, уследио је дуг аплауз, а онда се појавише сви глумци и поклонише бројној и задовољној публици. Многи су ћутке излазили из сале, јер им се чинило да су накратко били у неком другом свијету, или да су све то само сањали.

Идућег дана, у одјељењу осмог разреда, час разредне наставе посвећен је јучерашњем догађају.

- Децо, је ли вам се свидела позоришна представа коју смо јуче гледали?

- Јесте! - одговорише ученици гласно.

- Другарице наставнице, мени је све оно било смијешно - рече Марко, који је имао надимак Веселац.

- Сасвим је нормално што ти је било смешно. Представа је рађена по делу „Сумњиво лице“ Бранислава Нушића, нашег највећег комедиографа. Иако је тема озбиљна, испричана је и одглумљена на духовит начин. Нушић је написао још много комедија и драма. Данко, шта ти мислиш о представи?

- Иако је представа била лијепа и смијешна, ја сам ипак тужан.

- Тужан?! А зашто?

- Зато што смо то видјели јуче, и готово! Отишли су, а ми се само можемо сјећати.

- Немој, Данко, бити тужан. И не брини због тога. Теби, а и другима, ово је била прва позоришна представа у животу, али, ускоро ћете ви, надам се сви, кренути на даље школовање, а у већим градовима, у којима су и ваше будуће школе, постоје права позоришта, у која ученици повремено, али обавезно одлазе на представе, јер је то предвиђено школским програмом. Сад се сетих, имам предлог за вас.

- Какав?! Какав?! - заграјаше ученици.

- Предлажем да сами правимо представе. Хоћемо ли?

- Хоћемоооо! Хоћемоооо!

- Онда, децо, морамо бити вредни и оформити драмску секцију у коју се могу учланити сви који воле глумити. Кад се поделе улоге, онда се мора редовно долазити на пробе. А кад се улоге увежбају, тад нема напуштања дружине. Знате да се ближи и дан наше школе, па би било лепо да све изненадимо и обрадујемо неком лепом, нашом представом. Да ли се слажете с тим?

- Слажемо! - одушевљено одговорише ученици.

Из одјељења наставнице Оливере у драмску секцију се пријавило неколико ученика, али им се придружише и ученици из других разреда. Формирала се једна сложна екипа вриједних и упорних младих глумаца. Наставница предложи да за драматизацију узму дио романа о Шегрту Хлапићу. Подијелише улоге и отпочеше с пробама. Ученици су с много жара долазили на пробе и трудили се да што боље науче и увјежбају своје улоге.

Како се ближио дан школе и школска свечаност, којој су се ученици увијек радовали, требало је сашити костиме за глумце и осмислити сценографију. Све је то урадила њихова наставница, али су и ученици много тога донијели од своје куће. Маме су по-

слале платно, понеки необичан стари дио одјеће, капе, шешире, и готово све што је требало. Неке костиме су морали сашити и чинили су то код наставнице у стану, који је тада личио на малу радионицу или позоришну гардеробу. Кад је све било готово, били су срећни и с нестрпљењем чекали дан школске прославе.

Наставница Оливера је већ дуго била болесна, од неке, тада ријетке болести, за коју медицина није имала лијека. Љекари су јој рекли да дуго може бити добро, али и да се стање може нагло погоршати. Док је с ученицима припремала комад, у сталном раду с њима заборављала је на болест, али је увече, кад остане сама, осјећала и слабост и тугу. Неколико дана пред свечаност, стање јој се погорша, па није ни на наставу долазила. Дјеца су била тужна због тога, али и због бојазни да неће моћи да дође и да их гледа на позорници. Кад су дошли у посјету да је виде и приме још нека упутства и савјете, она им рече:

- Не брините. Доћи ћу ја. Мораћу да видим како сте нашминкани и јесу ли сви костими у реду. Само, нећу моћи стајати са стране, да помогнем ако се неко збуни, иако мислим да то и неће бити потребно, јер ћете ви све то одглумити без грешке.

Школска свечаност одржана је у сали спортског дома „Партизан“. Иако велика и пространа, сала је била тијесна да прими све заинтересоване посјетиоце. Сједили су и стајали једни до других: ученици, наставници, родитељи, позвани и непозвани грађани, јер је многе занимала нова тачка у програму коју ће извести ђачка глумачка дружина.

Програм је био богат и разноврстан. Директор школе се обратио кратким поздравним говором, а онда су наступили рецитатори, млади литерарни ствараоци, фолклор у шароликим ношњама, неколико обавезних народних пјесама, а глумци су наступили на крају програма.

Није било лако савладати трему која се појачавала чекањем наступа. Тешко им је било пратити друге тачке програма, јер су били у ишчекивању свог наступа, а и заузети преслишавањем своје улоге.

Кад је напослетку дошао и тај тренутак, изашли су на позорницу и све одглумили без иједне грешке. Учинили су то за своју наставницу која је сједила у првом реду и поносно их посматрала.

Послије бурног аплауза, срећни због успјеха, онако још у костимима, дошли су код ње да је загрле и захвале јој за труд који је уложила и помогла им да доживе толику радост.

И она је била срећна и задовољна, да се чак и осмијех појавио на блиједом и болом испаћеном лицу.

- Честитам! Не би вас се постидело ни неко право позориште. Сви од реда глумили сте и срцем и душом. Ти си, Марија, тако убедљиво одглумила Хлапићеву мајку, да је директор питао ко си? Није могао веровати да је то ученица из његове школе. А сад, за све вас, имам једну молбу.

- Какву? Само реците!

- Волела бих да сутра, након наставе, сви дођете код мене.

- Не брините! Долазимо сигурно!

Дочекала их је у кревету, ослоњена на велике јастуке. Насмијешила се, и рекла:

- Хвала што сте дошли. Седите, и послужите се. Моја добра комшиница, мислила је да ћете бити гладни, па је припремила све то што видите на столу. Надам се да ће вам се допасти, и немојте се устручавати.

- Што се тога тиче, наставнице, будите без бриге - одговорише ученици.

Док су млади глумци с великим апетитом празнили тањире, посматрала их је с пуно љубави и њежности.

- Поносна сам на вас. Све сте добро урадили. Директор и колеге наставници су одушевљени, па сам вас хтела замолити да наставите радити као и до сада, да ваша секција опстане и добије још чланова. Сад сви знају за вас, и колико сте добри у томе што радите, па ће то и даље очекивати. А ви никад немојте престати желети да будете најбољи. Само ћете на тај начин постићи оно што желите у животу.

Кад ученици одлучише да крену, наставница се обрати Марији:

- Молим те, Марија, ако можеш, остани мало, да поспремим сто. Не волим неред, а комшиница је негде отишла.

Док су се гости, спремни за полазак гласно поздрављали и захваљивали за ручак и колаче, Марко Веселјак рече:

- Довиђења, наставнице, и брзо нам оздравите! Биће тешко глумити без вас.

- Видећемо, Марко. Хвала вам, децо, на посети! И, дођите опет!

Кад остадоше саме, наставница се обрати Марији:

- Марија, ако ускоро одем у Србију, у мој Крагујевац, ви радите као да сам ту негде, близу вас...

- Наставнице, зашто идете, кад вас ми толико волимо?

- Морам, Марија. Видиш да сам болесна и да не могу радити. А и сама сам. Немам ту никог свог...

- Али, имате нас, своје ученике, колеге...

- Знам. Знам. И ја вас волим. Мени је Марија потребна помоћ коју може пружити само фамилија. У Крагујевцу имам стрица, који је већ у годинама и кога много волим, јер је од очеве фамилије само он преживео рат.

- А ваши родитељи...?

- Е, то је прича о великој трагедији и боље да је не чујеш.

- Желим је чути, јер има везе с вама, а и иначе у књигама које читам буде и тужних прича. Писци су у својим дјелима описали многе туге и несреће, а и у нашој кући, па и у селу, гдје год се нешто прича, обавезно су ту ратови и сузе за изгинулима.

- Ја сам, Марија, ратно сироче. Отац ми је, као професор гимназије, заједно с колегама и ученицима, стрељан у Шумарицама. Тад је у Крагујевцу, за одмазду, стрељано неколико хиљада људи. Мајка ми је била учитељица, али тада није радила, јер сам била мала, а и посла није било за све.

Кад се рат завршио, декретом је упућена у једно забачено село, да организује рад у школи и учи децу. Баш тад сам пошла у први разред, па сам јој била и први ученик. Није нам било лако. Ми из града, а сељаци неповерљиви. С обзиром на то да у том селу није раније постојала школа, родитељи су нерадо уписивали децу, нарочито женску. Мајка се трудила колико је могла и настојала да промени схватања и навике. Била је млада, пуна снаге, идеја, и није губила наду да ће, с временом, све бити како треба.

А онда, изненада, десила се права трагедија. Крајем четрдесет шесте зима је рано стигла у то планинско село, с много снега и великом хладноћом. По таквом времену, мама је отишла да посети једну болесну ученицу, која дуже време није долазила у школу. У повратку је, код једног сељака, за нас две купила нешто хране. У једном шумарку пресретну је четници, они што су се по завршетку рата крили по шумама. Пошто је била обучена у градску одећу, мислили су да је комунистички активиста. Убили су је на веома суров начин, и на челу јој урезали звезду петокраку.

Кад сам увече питала комшиницу, код које сам остала тог дана, зашто се мама још није вратила, рекла је да је нападао висок снег, па да није могла проћи.

Сељаци, који су је нашли, јавили су школској управи, а затим је дошао мој стриц. Побринуо се за све што је потребно у таквим приликама, а мене је одвео код себе. Уз његову децу сам расла и школовала се. Иако сам знала шта су моји родитељи били по занимању, и како су страдали, ипак сам одлучила да кренем њиховим стопама и да учим децу.

- Ако баш морате да идете... Али, много ћете нам недостајати. Научили сте нас много чему, нарочито оним стварима које се не уче на часовима.

- Хвала ти, Марија, на тим лепим речима! Молила бих те да све учиниш да драмска секција настави с радом. То је у малим срединама као што је ова, где нема позоришта, веома важно. И сама си видела колико је интересовање било за прву позоришну представу коју су извели глумци Народног позоришта, али и за ону нашу, прву школску представу. Никад то немој заборавити. Ти волиш књигу, а то има везе једно с другим. Зато и мислим, кад ја одем, да ћеш баш ти бити упорна да наставите ово што смо заједно започели.

Наставница Оливера није више долазила у школу на наставу. Била је неко вријеме у болници, дошла кући и убрзо умрла. Дошао је стриц и у црним погребним колима одвезао ју је у њен Крагујевац, да је сахране, како рече, у породичну гробницу.

Сви њени, али и остали ученици, колеге, школско особље и многи мјештани, који су вољели лијепо плавокошу наставницу необично блиједог лица, дошли су да је испрате.

Чланови драмске секције направили су вијенац од разнобојног мирисног пољског цвијећа, у њега уплели онолико црвених ружа, колико је њих било, и положили на ковчег. Чинило им се да ће им срце пући од туге, и нису крили сузе, кад их трже глас Марка Весељака:

- Еј, глумци! Немојте плакати! То само њено тијело одлази, али остаје сјећање на њу, на двије прве позоришне представе, за које је она заслужна, на сву њену љубав и знање, које нам је од срца давала. Нека је анђели чувају, како би рекла моја бака Иконија.

Напомена: прича је аутобиографска и посветила сам је мојој наставници српскохрватског језика.

Слађана МИЛЕНКОВИЋ

ЈАБЛАНКА

Устала је и села на ивицу болничког кревета. Светлост је купала собу од мртвачких мириса. Операција и празнина. Ништа. Пета операција, ништа од детета, потомка, чеда. Тама је у њеним очима бледо јаукала. Под прозором се чуо топот коња. Затрептала је.

Враћала се из школе, тог поподнева. Мала станица одмах кад се сиђе с пешачког моста украј велике вароши, није се ни ишло на главну станицу, него се бус хватао ту, на раскрсници, на асфалту. Јабланка је заобилазила барице, не мора баш да се укаља, ципеле су нове, направио јој тата по мери у фабрици обуће Дијана, остајући након посла неколико дана. За његову мезимицу, ништа му није било тешко. Мама и она се никад нису разумеле, сваки разговор би се завршио пребацивањем и критиком, а с татом је умела да се посвађа, али и да се помири. Били су истог темперамента, исте нарави, прзнице али добре душе. Поздравила се с Ранком мало тамнопутом, али прелепом другарицом. Она је у гуменим чизмама газила по блату и барицама одлазећи низ главну улицу дуж реке и замакла у свој сокак. Стајала је сама, а кишица је почела да кваси косу и образе, док је с нестрпљењем чекала аутобус за своје село.

Поред ње стаде жена убрађена марамом, носећи цегер покривен крпом, празан. Вероватно се враћала с пијаце пошто је све распродала. Права сељанка, лица избораног, поцрнелог од сунца и ветра, руке израбљене, прсти квргави од много рада. Окренула се према њој, загледала јој се у очи и некако тихо и топло прозборила:

- Јеси ти Зоранова ћерка?

Била је у чуду, није знала шта да каже. Никад је пре није видела. Како зна њеног тату, како зна да је она његова, питала је. Жена се само благо насмешила:

- Имаш његове очи.

Утом је стигао аутобус за село на супротној страни и она је отишла. Јабланка је кренула за њом али је упала левом ногом у бару и сквасила се до голе коже. Како ће тати да каже да су јој ноге мокре у новим ципелама, а како ће поново сутра у њима у школу, неће се осушити.

Дошла је кући нервозна, све су јој плаве очи потамнеле. Неки чудан осећај у стомаку јој је говорио да не треба да пита ништа маму. Испричала је тати, али не рекавши за ципеле. Није рекао ништа. Спустио је потамнео поглед и дуго гледао у њене мокре ципеле.

*

Сеоска слава, Тројице. Преслављају сви у селу, тетка Зока дође у своју девојчаку кућу, ту помаже, па се онда дружи с родбином и гостима. Јој што је та волела да прича. Кад је Јабланка започела причу о чудном сусрету, нико ништа, сви тајац. Сачекала је тренутак кад су гости одвели децу на вашар, на центар, па рече да иде и она на рингишпил, смањило се друштво за столом, остали су тата и тетка и баба Загорка. Јабланка се вратила кришом, све пузећи, склупчала се иза кревета да је не виде и слушала.

Када је баба Зага задремала, после друге ракије, тата је испричао својој сестри:

- Замисли молим те, срела је Раду.

- И шта је рекла?

- Рада је питала је л' она моја?

Чудили су се како је познала и како јој пришла.

*

Порасла је до матуре за пекара. Није волела школу, учила је колико је стигла, јер је требало код куће помагати, радити. Професори су је хвалили и говорили како је могла много више, како има развијено логичко размишљање. Матурску хаљину су шили, није било пара за велико модирање, али она је имала смисла за текстил, боје, облачење и од ничега би направила нешто раскошно.

Мама и Јабланка су ишле у град да продају на пијаци резанце, паприку, уређене пилиће. Обично је ишла баба, али како јој није било добро, морала је мама. Није волела да иде никуд из дворишта, удала се млада, за 12 година старијег од себе добили су Јабланку, па онда и сина Милана. Тог дана су брзо распродале намирнице.

- Купићу ти најлепши тил да украсиш хаљину, рекла је мама.

Како се обрадовала. Никад јој мама није купила нешто тако лепо, само оно основно за школу. Дуго је бирала, неће црни тил, хоће златни, не, не, ипак сребрни и тако бирајући, закасне на аутобус.

Док су чекале следећи на станици, на раскршћу, мама је отишла до продавнице да им купи сок да се мало окрепе. Јабланка је стајала на оном месту где су некад биле барице, сад је носила сандале и прсти су јој били прашњави. Поред ње на клупи, леђима окренуте седеле су две жене убрађене марамама и шапутале. Приближила се и села на сам крај клупе. Видела је опет ону жену. Преко пута. О њој су причале.

- То је била љубав, у селу најлепши пар, већ су стајали заједно на центру јер се знало да ће је оженити. Онај Зоран, Пармаковић, знаш га ти, кад је био момак, био је много леп, а она му је била девојка, стара Рада. Одједном је само оставио, није хтео ни да је погледа више. После две године њени више нису хтели да чекају, удали су је у друго село, а он се није женио све до позних година.

Мама се враћала, ове две занемеше, само јој климнуше као кучићи кад им узимаш мрве испод главе и устукосе даље. Јабланка каже мами да зна да је она, сад старица, погнута и несигурног корака, татина бивша девојка.

Мама је уздахнула. Тад је била још девојчица, гледала их је завидљиво како се шетају, он као какав јаблан и она као сунцокрет увек према њему, руку које желе да се преплету, али се не додирују. Одједном их више није било, каже мама.

Прошло је много година, узели су се, добили су њу, па њеног брата и тек се онда охрабрила да га пита зашто је оставио ту девојку. Зоран је много волео да јаше коње, ишао је често до колибе, једног дана покушавао је да ухвати свог омиљеног коња, овај се ритне и удари га тако незгодно да је мислио да неће моћи да има деце. Бол је био неописив и његова мушкост је била оштећена, бар је он тако дуго мислио. Ником није рекао. Заћутао је од Раде и само нестао. Повукао се код колибе и гајио коње.

Седела је на ивици болничког кревета и растресала дугу косу, као да је жива. Као да је још ту. Као да је мама. Као да је...

Левгениј СУВОРОВ

РЕКЛИ СУ МИ ЦИГАНИ...

У дјетињству сам се бојао Цигана – чуо сам да краду дјецу. И замишљао: украли ме, путујем с њима, и умјесто плавих очију и свијетле, скоро бијеле косе, имао сам исте, као и Цигани, црне очи и црну косу. У нашем селу послије рата час у једној, час у другој кући трком су затварали врата када би видјели како по дворишту хода Циганка. Ако јој је пошло за руком да гата, онда, кад би излазила, пазили смо на њу да нам шта не украде из тријема.

Код нас су Цигани слободно долазили. Отац је одбијао да му гатају и одговарао је: „Знам све шта ми се догодило... А шта ће ми се догодити, сазнаћу...“ Циганка је добијала комад хљеба, неколико кромпира и одлазила.

Јако сам желио да ми гата: једва сам чекао да сазнам колико ћу живјети, колико ћу имати дјеце, хоћу ли постати шеф.

Мојој жељи – „да Циганки пружим ручицу“ – било је суђе-но да се ускоро оствари. Два шатора стајала су недалеко од нашег села, на обали рјечице, која се јарко плавила међу високим жбуњем и малим острвима брезове шуме. Видјели смо изнад шуме дим циганских ватара, уз ријеку до нас у село допирале су гласне циганске пјесме.

Уз падину, зараслу у папрат и костјанику*, кријући се иза борова, све смо ближе и ближе прилазили, претварали се као да беремо бобице, а заправо разгледали шта раде Цигани. Гласан говор, нагли покрет неког од Цигана - као да нас је вјетар одувао са падине. Не да смо трчали, котрљали смо се ка путу и, претичући један другог, журили према селу.

Понекад се дешавало да је до дјеце, која су далеко отрчала, и до Цигана, било исто растојање, чак је до Цигана понекад било и ближе, али да одем сам код њих нисам се усуђивао – гледао сам на пут и чекао. Пут је кривудао између дрвећа и зелених мочварица са

хумкама, дуго се нико није видио. Гледао сам на обје стране: с једне стране очекивао сам дјецу, с друге – Цигане. Али сваки пут би се стално појављивали моји одважни пријатељи и никад – Цигани.

Мени је првом додијало да трчим, и предвече, кад смо дошли кући, дуго сам размишљао како ћу сутра сам отићи код Цигана.

Само што је сунце почело да залази, за мном је дотрчао дјечак из сусједства: радостан, очи му блистају – мислио сам да су донијели филм или да је стигао аутомобил, а он ми је, осврћући се, како нико од одраслих не би чуо, рекао, тешко дишући:

- Идемо да тучемо Цигане! Ми ћемо да помажемо... Зар нећеш ићи? Шта, уплашио си се?

Да кажем оцу – нико се не би усудио да дирне Цигане, али... своје другове не треба одавати.

Било нас је двадесетак. С таквом силом није било тешко пребити Цигане. Познавали смо сваку стазицу у шуми, свако дрво и кладу, пробај стигни нас или пронаћи, чак и ако се будемо морали повући.

Иза села скренули смо у Дубоки кланац, старији су нам наредили да не разговарамо. Сваки од нас је по шуми тражио дебљу грану или што погоднији штап. Још издалека смо зачули циганску пјесму и почела је да ме хвата језа. Моју неодлучност примијетио је наш вођа Брза Риба и насмијао се.

Рекао сам да се не бојим, али не желим да тучем Цигане. И одбио сам да идем кући.

- Колико имаш камења? – упитао ме, пипајући ми џепове – Јеси ли понио праћку?

- Заборавио сам – одговорио сам, иако ми је праћка била испод кошуље.

- Касније ћу се с тобом обрачунати – обећао је.

Већ смо иза дрвећа видјели одсјаје ватре, а онда смо видјели и оног, који је играо: млад Циганин у црвеној кошуљи, коју су одбљесци пламена чинили још црвенијом. Циганчићи се нису видјели. Једна дјевојчица, или поспана, или тужна, сједила је поред хармоникаша. Чинило се да Циганин свира на хармоници само за њу.

Циганин је престао да свира, али је циганска пјесма наставила да одјекује још неко вријеме, тјерајући нас да заборавимо за-

што смо дошли. Чуо сам како је дјечак из сусједства, који је стајао поред мене, испустио грану, која је као змија клизнула поред мојих ногу. Неко је бацио камен. Вјероватно су сви жељели да Цигани пјевају, не престајући. Али пјесма се, као да је пламен ватре, узвила према небу без звијезда и неочекивано утихнула. Дјевојчица као да се пробудила, одмакла се од ватре и зажмирила.

Мислио сам, погледаћемо како Цигани сједе поред ватре, и отићи, али зачула се тиха команда – и у ватру су, подижући стубове варница, полетјели штапови, грање, камење из праћки. Био сам заглушен врисцима и јурњавом Цигана. Прво сам појурио заједно са свима према селу. Сјећам се, један ударац, који је наједном у мојим очима освијетлио ноћну шуму, приковао ме за земљу. Окренуо сам се, како бих видио табор, који је страшно брујао, и чекао шта ће да буде. На мене је, тешко дишући, налетеио старац Циганин, зауставио се са сјекиром подигнутом изнад мене, нешто је викнуо и појурио за онима који су бјежали.

Дошао сам к себи кад ми је Циганин чврсто стиснуо руку и повео ме према табору.

Цигани су се један по један враћали из шуме на освијетљен пропланак, гласно су викали, и нисам могао да схватим – да ли су некога убили или не. Циганка је, осврћући се, превијала главу хармоникашу и нешто брзо говорила. Дјевојчица, која је прије тога сједила с хармоникашем, уплашено је извиривала из шатора, састављеног, чини се, само од разнобојних закрпа. Цигани су ми се, смирујући се, све више примицали. Препао сам се, очекујући окрутан обрачун, и одједном сам јасно чуо циганске коње како чупкају траву иза табора.

Стари Циганин (сад сам разгледао његову бијелу браду и дугу, до рамена, као кругови, црну косу) ме посадио поред себе. Очи су му биле жуте и продорне, оне су ме, чинило се, видјеле скроз; те очи вјероватно су видјеле и три метра испод земље, и схватио сам да не могу да му кажем ни једну ријеч неистине. За-мислио сам како изговарам имена оних, који су дошли да туку Цигане, и згрозио се: па ја сам – издајник.

Старац ништа није питао. Ћутке је гледао час у мене, час у земљу и био је миран. У табору је било тихо, громки глас једне Циганке зазвонио је изнад пропланка; слала је Циганчиће на спавање. Дјевојчица од пет година, скочивши са таљига, босом ногом

се набола на пањић у трави, брзо сјела, ухватила се ручицама за ногу, сва се скупила у лоптицу – зачуђено сам гледао како се из све снаге труди да не заплаче. Старац је ушицама сјекире извалио пањић и вратио се ватри. Изваљени пањић је пао у ватру прије него што ми је пришао и рекао:

- Иди кући.

Рекао сам да не желим да идем кући. Цигани су се згледали и климнули главама.

- Дођи сутра код нас. Чућеш како Цигани свирају на гитари.

Закорачио сам у мрак. Старац ме је зауставио и дао знак руком двојници Цигана. Испратили су ме до саме куће, окренули се да оду, али сам их замолио да причекају код капије. Сишао сам низ хладне, клизаве степенице у подрум, напипао у бурету пет краставаца и изнио их изван капије. Сакрили су их у џепове и отишли.

- Гдје ходаш? – чуо сам мајчин глас с прага. – Шта си радио у подруму?

- Узимао сам краставце.

- Гдје си их дјенуо?

- Дао сам их Циганима. Пратили су ме до куће!

- Јеси ли ноћу био код Цигана у шуми? Рећи ћу оцу. Одвешће те, да знаш!

- Нека одведу.

- Зар ти је лоше код нас?

- Код њих је боље.

Мајка ме кврцнула по глави. Сјетио сам се лица циганске дјевојчице, која је претрпјела бол и насмијао се.

- Бољеће те, чим узмем каиш! – И мајка је отишла по каиш.

- Не боли – понављао сам послије сваког ударца каишем – не боли, не боли...

Извео сам је из стрпљења, и прописно ме ишибала.

У постељи, пипајући маснице од каиша, замислио сам се: зашто сам кажњен? У тријему сам зачуо очеве кораке и дубље сам се увукао под јорган.

- Шта се догодило? – упитао је, два пута вјешајући качкет, који је падао са малог ексера на под.

Претварао сам се да спавам. Мало су попричали у кухињи, и одатле се зачуо строг очев глас:

- Гдје је он?

- Већ спава.

- Сутра ћу с њим поразговарати.

Замислио сам разговор с оцем, који ме сутра чека, сусрет с Брзом Рибом и, немоћан да било шта промијеним, одмах сам за- спао. Цијеле ноћи сам сањао како ме Брза Риба утапа и утапа, не дозвољавајући ми да допливам до обале. Звао сам Цигане у помоћ.

Неко нас је издао све до једног, а крици мојих храбрих дру- гова чули су се од раног јутра у селу. Будили су ме да доручкујем, али лежао сам и плашио се да отворим очи. Отац се веома брзо вратио из бригадне канцеларије и зачуо сам његов глас изнад себе:

- Устани.

Брзо сам се дигао, али дуго сам тражио лонче и сапун. Не- колико пута, као уочи празника, сапунао сам руке, лице, врат. Отац ме посматрао.

- Сједи и доручкуј.

Трудио сам се да једем што је могуће дуже. Шкрипнула је капија. Напуњена кашика, коју сам полако носио према устима, застала је у ваздуху.

- Иду твоји Цигани – чуо сам гласан, љутит мајчин глас.

Окренуо сам се према прозору: ка нама су ишла два млада Циганина, који су ме јуче пратили, и с њима стари Циганин.

- Па, ето ти! – запријетила ми је мајка и, чини се, и сама се нечега уплашила.

Зачудио сам се када сам угледао Цигане у изби. На свој тројици је све било ново: свијетлоплаве, зелене чизме, жуте ко- шуље широких рукава, каишеви са бакарним копчама-дракони- ма*... Старац је био у црним чизмама, кошуља црвена, дугмад јарко-бијела, блистају се, сомотске шалваре, преко кошуље дуга- чак прслук са четири џепа – два са стране, у горњем дијелу мањи џепаћи. Коса је код свих зачешљана и блиста се. Чак се и отац збунио, пружајући свој тројици столице. Стари Циганин је сјео, а млади су остали поред врата и личили су на стражаре, који чувају свог вођу. Нису могли чак ни да замисле како сам желио да сам Циганин. Старац је беоњачама очију попријеко погледао у младе

Цигане, и они су такође сјели. Старац није започињао разговор док отац није донио себи столицу.

Спорост и самоувјереност Цигана дефинитивно су убиједили оца да ме без одлагања треба казнити, што ми је одмах и обећао рјечитим погледом. У другој прилици потрудио бих се да клиснем из избе, али сада се пред Циганима нисам бојао. Оцу се није свидјело што пажљиво гледам у Цигане и што нисам желио да обраћам пажњу ни на њега, кад је опет погледао у мене као у туђинца, ни на мајку, која ме њежно – вјероватно се досјетила свега – позвала у кухињу, али нисам отишао.

Старац је руку, која је свјетлукала прстењем, ставио на очеву руку, чуо сам пригушен и строг глас: учинило ми се да тај глас допире до мене са свих страна.

- Још се није родио онај ко ће преварити Циганина. Циганин ће десет пута обићи около, погледати, па тек ће онда повјеровати. Прије ће табор нестати на путу, него што ће дозволити да се чаворо* - старац је климањем главе показао на мене – увриједи.

Опрезно се навалио на наслон столице и нечему се одушевљено насмјао.

Отац ме погледао, тобоже незадовољан што ми Цигани посвећују толику пажњу, мајка је стајала у неодлучности, а ја сам спреман био да скачем од радости што су ме назвали по-цигански.

Цигани су се спремали да иду, али отац их је позвао да до ручкују, и они су остали.

Не чекајући да ми кажу, распалио сам самовар на доксату, набацао најбољи жар, да што прије прокључа. Помогао сам мајци да стави на сто тањире и чаше, отрчао до бунара по воду, узео из подрума краставце. Док сам распаљивао самовар, трчао до бунара, увлачио се у подрум, бојао сам се да ће се без мене догодити нешто што касније нигдје и никада нећу видјети, и јурио сам с ведром, просипајући воду, чак нисам ни примијетио да сам први пут насуо из чабра не пола ведра, као обично, већ пуно ведро.

Треба да мислим на то да ће Цигани бити и отићи, а мајка и отац ће остати и ја морам да живим с њима, а не са Циганима, али ја ту ништа не могу.

Двојицу младих Цигана звали су по-руски – Коља и Серјожа. У нашем селу било је таквих имена, навикао сам се на њих, али сада су ми зазвучали на нов начин.

- Зезо – дошло ми је до ушију. Право циганско име!

Гледао сам старца, не скривајући одушевљење. Упознавајући се, пружио је руку оцу, мајци, а онда се и моја рука нашла у његовој – огромној, смеђој од препланулости и наизглед слабој.

Видио сам га синоћ како трчи кроз шуму са сјекиром, а сада сам из његове приче сазнао да је дотјерао још двоје из села, старије од мене, али никога није дирнуо.

Сједио сам за столом, на истом мјесту гдје сам сједио прије него што су дошли Цигани – поред прозора; с њега се видјела капија на улици, половина оgrade с ливадицом поред пресла*, угао наше и сусједне баште и пут, којим смо ишли у тајгу - према Сајанима*.

Мирисало је на свјеже и киселе краставце, нарезане у нај-боље тањире – са цвијећем на дну и по крајевима, на боршч* од младе цвекле, спремљен за ручак... Као о празницима, на столу се прије чаја појавила велика кристална шећерница, само што у њој овога пута није био шећер, већ слатко од црнозрне боровнице. И због тога што је у шећерници било слатко, била је још љепша, а слатко преко сваке мјере укусно, иако га још нисам дотакао, чекао сам да Цигани то учине први. Сунчане пруге су јаче и тајанствене – трепериле на поду и зидовима, веселије је пјевао самовар, а у њему се одражавао свако од нас.

Увече у табору гатала ми је Циганка.

- Можеш имати непријатности – упозорила ме. – Не говори никоме шта знаш о себи и бићеш најсрећнији и најбогатији. – погледавши још једном у мој длан, Циганка ме строго замолила: - Закуни се да никоме нећеш рећи!

Заклео сам се, како сам знао. Гледала ме у очи, трудећи се да погоди да ли ћу одржати ријеч, од које је сада зависио сав мој даљи живот.

Цигани су свирали на гитари и пјевали само за мене. Циганчад су пришла ближе. Нису схватили шта сам то учинио да ми бесплатно гатају. Препознао сам јучерашњу дјевојчицу – мало је храмала и гледала ме тако као да сам ја био крив што је јуче скочила са таљига и повриједила на пањић ногу. Престао сам да примјећујем све што сам видио прије тога – шаторе, таљиге по којима је била разбацана циганска одјећа, чајник запремине једног ведрa испод једних таљига и, што ме нарочито изненадило, двије

столице на крају пропланка, скривене високом, ту и тамо изгаже-
ном, травом и исто тако високим цвијећем.

Цигани још нису били распалили ватру, али сам се бојао да ће доћи отац или мајка за мнош и да данас више ништа нећу видјети, и из све снаге сам буљио очи, разгледајући дјевојчицу, трудећи се да запамтим како изгледа, како је обучена, и ни на тренутак ни-сам заборављао да је јуче повриједила ногу. Дјевојчица се насмијала, и поново сам видио све што се дешавало у табору.

Јучерашњи хармоникаш – препознао сам га по завијеној глави – прихватио се цијепања дрва, а мали Циганчић, не плашећи се, трудио се да ухвати оштре цјепљице, које су одлијетале од моткица. Притрчао сам му као да је, као и ми, сељак, зграбио га за руку и одвукао га са опасног мјеста. Чим сам му пустио руку, одмах је журнуо да се туче са мнош. Његове мале прљаве песнице само су сијевале, а лице му је било у сузама. Циганчић је био веома мали, и дозволио сам му да ме туче колико жели. Цигани, нешто узвикујући, почели су гласно да се смију Циганчићу. И заиста је било смијешно гледати како се туче. И ја сам хтио да се смијем заједно са Циганима, али бојао сам се да ће се Циганчић увриједити и, повлачећи се, правио сам се да је победа апсолутно на његовој страни. Ударио ме још два пута у стомак, нишанећи обавезно у дијафрагму, ударио ме ногом у кољено.

Циганка, која само што ми је завршила гатање, ухватила га је, истукла га и, зачуђеног али не и расплаканог, бацила, као лоптицу у шатор. Учинио ми се да ће одмах – био је веома непослушан – искочити или искотрљати се из шатора, али дуго се није појављивао из шатора.

Цигани су распалили ватру, а ја сам отишао кући.

Шуму, у којој се зауставио табор, добро сам познавао – долазио сам овамо у гљиве и бобице. У прољеће сам помагао у ношењу одавде ведара са брезовим соком, у којем је било много потопљених мравца. Ловио сам их из ведрца свјежом тријеском, а неки од њих су оживљавали на сунцу. Памтио сам шуму: час сам наилазио на непознат завој с високом полутрулом кладом, у чијој унутрашњости бих се могао сакрити, час се појављивао некакав пут – и не тако зарастао, и више јама са водом у њима, и шума тако густа да је било страшно ући у њу. Примијетиш неки, на посебан начин, нагорео пањ или дрво, сломиш грану и бојећи се и радујући се, понекад у трку,

журиш непознатим путем, али најчешће ходаш њиме кораком и као да само у један пут гледаш и чудиш се касније како си успио да запамтиш, јер нико те није питао, нико те није присиљавао на то. Почиње да ти се чини да си и ову шуму, и овај пут већ некад видио...

Нисам могао да схватим какви су то стубићи у шуми. Дешавало се да наиђем и на нове, али више је било старих, са затесима, с неким бројевима... Причали су ми нешто о границама, али никада нисам могао да схватим шта је то: никакву границу нигдје нисам видио. Ко је поставио стубиће? Нових – уопште, али старих сам се ипак плашио. А једанпут сам скупио храбрости: дуго сам се љуљао, одмарао, опет се љуљао, приљубивши се грудима и стомаком уз њега. Тајанствени стубић је полако попуштао, али напосок сам га ишчупао, с озлојеђеношћу га одгурнуо од себе, и он се откотрљао по тамно-зеленој, клонулој од сунца трави, остављајући црвенкасти трули траг. Уплашивши се да ћу извући дебљи крај, доваљао сам стубић до хладне дубоке јаме, али, ма колико се трудио, никако га нисам могао поставити на мјесто...

Овдје сам, пак, видио округле и издужене хумчице, обрасле младом јеловом и боровом шумом. Нејасно се наслућивало да се ове хумчице нису појавиле саме од себе, и оне су имале неке везе са шумском границом. Хумчице су подсећале на напуштене гробове, и овдје никад нисмо брали ни гљиве, ни бобице... И није се тешко изгубити у овој шуми. Изађеш тобоже на пут, идеш њиме, и одједном се - прекида. Пажљиво погледаш – личи на пут, али никако не можеш да схватиш, у ком правцу је скренуо, зато што одавно нема никаквог пута, а можда га никада није ни било, ево сад си га измислио, изгубивши се.

Таквог једног дана угледао сам са високог дрвета у плави-частом диму неко село и помислио: кад порастем обавезно ћу да га посјетим! Знао сам да то неће бити ускоро, али нисам имао куда да журим.

Цијело вече, кад сам дошао од Цигана, није ми излазило из главе: да нису из тог села дошли Цигани? Рекло би се, па каква је разлика, из овог или неког другог, али из неког разлога сам желио да су дошли из села, које сам видио са високог дрвета.

Нисам ни примијетио како сам се нашао напољу, и не осврћући се – бојао сам се да ће ме позвати кући – кренуо према шуми, у којој су ево већ неколико дана живјели Цигани. Иза по-

сљедњих кућа у баштама су се налазили борови, а млади борик је растао тако густо да је понегдје замјењивао ограду. Као угаони стуб за ограду, служио је високо одрезани аришев пањ са савијеним коријењем, подсјећајући на огромну гвоздену чакљу, којом се из бунара извлаче потопљена ведрa. Иза осушеног лана, прелијећући с дрвета на дрво, очајнички гласно је кричао дјетлић. У другој прилици обавезно бих погледао шта се догодило, али сад сам само помислио на то, и крик дјетлића је остао изa мене.

Обрадовао сам се кад сам у Дубоком кланцу угледао прво једног, а затим и другог коња, који су се хладили дугим реповима. Мочвара је била у близини, и комарци су ме, чим сам се спустио доле, облијепили. Устрчао сам на узвишицу, гдје је било сунце, и дубоком стазицом, меком од четине и лишћа, која је опасивала брежуљак, почео да се пењем према табору. Није се чуо ни говор, ни вриска циганске дјечице, нико није цијепао дрва, није ишао на поток по воду. Застао сам изa дугачке кладе, гдје ме ноћу стари Циганин ухватио за руку, и почео да се осврћем, као да сам дошао на ново мјесто, и одједном схватио: Цигани су отишли! У Дубоком кланцу сам видео наше, а не циганске коње...

Залутао сам недалеко од села – чак и кад сам имао четири године – ситница у поређењу са овим што сам сад осјећао. Тада сам, кажу, сједио изa исте ове кладе – нисам могао да пређем преко ње – и плакао. И још су причали: плакао сам не зато што сам се изгубио, већ што нисам могао да пређем преко кладе. Неко из села је увече ишао путем, чуо ме и довео ме кући. Али сада нисам знао шта да радим: нисам могао да плачем, а нисам желио ни да идем кући. Сјео сам поред угашене ватре и због нечега додиривао велико угљевље, слично ономе, којим сам распаљивао самовар за Цигане, кад су долазили код нас.

Запамтио сам ријечи, које је стари Циганин говорио за столом мом оцу: „Воле нас само због пјесама...”

Ни тада, ни сад нисам се сложио са старцем; потребни су ми били сами Цигани, а без њихових пјесама сам могао и још увијек могу.

Почео сам да ходам пропланком, трудећи се да запамтим сваки траг, јер неће проћи много времена, а тамо гдје је била ватра, остаће само црни изгорјели круг.

Трчао сам шумским путем и све вријеме се надао да Цигани нису отишли далеко.

Завршила се окука пута, од које даље никада нисам ишао, и пошао сам кораком, да предахнем и погледам: можда су Цигани скренули на неки пут, који нисам примијетио? Одмах сам, пак, добио снагу, кад сам разабрао на трави трагове циганских точкова. Било ми је још занимљивије да трчим, кад сам схватио да трчим према селу, које сам једанпут видио са високог дрвета... Пут и шума су ми били непознати, али нисам се бојао, био је то један те исти пут и једна те иста шума...

Нисам знао колико је времена прошло, кад сам почео да сустижем Цигане, али сам из неког разлога био сигуран: до Цигана ми је ближе, него до куће.

*костјаника (купина камењарка) (лат. *Rubus saxatilis*) – трајна зељаста биљка из породице ружа

*дракон – крилати змај, аждаја

*чаворо (ромски) – дјечак, момак

*Сајани (Сајанске планине) – заједнички назив два планинска ланца на југу Сибира (Западни и Источни Сајан)

*пресло – чланак оgrade, дио оgrade између два дирека

*боршч – чорба од цвекле и другог поврћа са месом

Јевгениј Адамович Суворов (1934–2009) рођен је 1934. године у селу Жизњевка у Иркутској области. Завршио је филолошки факултет у Иркутску. Још за вријеме студија радио је у новинама «Совјетска омладина», а после је студија у «Источно-сибирској правди», и као дописник Иркутског обласног радија. Умро је у Иркутску 2009 године. Његов књижевни опус је невелик, али кад је ријеч о руској књижевности друге половине XX вијека - изузетно значајан и незаобилазан. Аутор је три кратка романа: «Сусједи» (1975), «Не плачи, јастријебе» (други назив «Кућа на пропланку») (1982) и «Совка» (1984), којима се придружио постхумно објављени кратки роман «Ето где је љепота...» (2010), десетак прича и десетак есеја, објављених у књизи «Вратићемо се на село», у два издања (2002. и 2005).

Превео с руског Милијан СИМИЋ

Жељко МАРКОВИЋ

АФОРИЗМИ

- Највећи је проблем преко кога се ћутке прелази.
- Кад га зарадимо са десет прстију, новац само промени руке.
- Генерације старије од ватре грејале су се поред огњишта.
- Радници покривају радна места. Папири њихове послове.
- Како гледам на стварност? Па, не гледам телевизију.
- Искуство нам говори, али то наша деца неће да чују.
- У буџету нема пара. Писци добијају подршку на речима.
- Држе све конце у својим рукама. Пришивају коме шта хоће.
- Добар афоризам је уочљив. Прво буде плагиран, а онда награђен.
- Ко је ове године делио награде, догодине ће бити награђен.

Милан ПАНТИЋ

АФОРИЗМИ

- Живот је пењање уз покретне степенице које иду надоле.
- Више ми сметају неизграђени мостови од оних који се руше.
- Заслужио је сва признања, само треба да плати да га неко предложи.

- Купујем диплому без устручавања.
- Да нема граница како бисмо знали да смо се иселили.
- И кад би диктатор поднио оставку, диктатура би нам остала.
- Уништили су нам фабрике, да не бисмо морали о њима да се бринемо.

- На послу влада породична атмосфера, зачас се посвађамо.
- Ако бирате најбоље, немате шта тражити на изборним листама.

- Моје везе са подземљем не досежу даље од подрума!
- Није примјерно ђацима оцјењивати владање, а онима који владају гледати кроз прсте.

- Овјерена копија лажне дипломе је оригинална.
- Неће бити непотизма у запошљавању, дјеци се не ради.
- По наградама се жири препознаје!
- Гласачки листић је важећи један дан у четири године!

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*

ПРОТОСРБИ И СЛАВЕНОСРБИ – ЕТНОГЕНЕЗА И ГЛОТОГЕНЕЗА

1. **Р**асправљајући о преименовању народа, у никшићком часопису *Слово* (у чланку *Српски језик и српски народ – нераишчлањиво јединство идентитета*), указао сам да је преименовања српског етноса било више, и да су једна стара, рекло би се: природна, док су друга нова, из пројеката дубинске државе, тј. интернационалне мафије као ковача лажних нација. Расправу сам наставио следећом оцјеном: „Нашавши уточиште у средњем Подунављу међу Словенима, протоСрби су свом индоиранском имену *Срби* додали одредбу *Словено-*. Селећи се на сјевер ословеоњени Срби у једним случајевима користе старо и уже име (лужички *Срби*), у другима – своје ново име ширега значења (новгородски *Словени*). С друге стране, из западне перспективе (из перспективе романско-германске цивилизације по дефиницији Николаја Трубецког) на СловеноСрбе се преноси етничко име *Илири*, име житеља античкога Илирика који су се стопили са Словенима (тачније: утопили се у Словене)“ [МАРОЈЕВИЋ 2023: 19]. Могли бисмо рећи: утопили су се у Србе, али су СловеноСрби били тада само дио још јединственог, али дијалекатски разуђеног словенског језика/народа.

Напомена № 1

О преименовањима српскога језика/народа писао сам у бањолучком зборнику са скупа о наслеђу и идентитету/идентитетима [МАРОЈЕВИЋ 2022^a], а подробније и у монографији *Политоллингвистика и српски језик*: (Српска политика о етносу, језику, књижевном стандарду и писму) [МАРОЈЕВИЋ 2019], у којој сам образложио појам и термин политоллингвистика и тиме засно-

* radmilo@mail.ru

вао ову помоћну лингвистичку дисциплину. У наведеним и другим радовима указао сам да су се именовања *Илири* и *илирски језик* односила само на Србе и српски језик као синоними, а не на новоХрвате-кајжавце и Словенце. На то изричито указује чешки лингвиста Шафар(ж)ик у књизи *Словенски народопис*, која је објављивана на чешком и руском језику. За стварне Хрвате-чакавце Шафарик каже да се они именују као *Хрвати* (он их је неоправдано прикључивао Србима, по особинама језика).

2. Прапостојбина свих Словена било је средње Подунавље, на Дунаву и његовим притокама, од српске Велике Мораве до чешке Мораве, како је лингвистичком анализом потврдио Олег Трубаčov, који додаје: а највјероватније и прапостојбина Индоевропљана. Одатле су се Словени несметано ширили на југ (на њихову територију доселили су се Грци из Мале Азије), кретали су се на сјевер и сјевероисток, гдје долазе у контакт с народима индоиранске групе индоевропских народа, од којих су позајмили и именицу *Бог*, и у значењу 'божанство' и у значењу 'богатство'.

ПротоСрби су унијели у нову словенску заједницу не само именицу *Бог* (а то су чинила и друга индоиранска племена која су се стапала с дјеловима непрегледног словенског ареала или су долазила у контакт с њим [види напомену № 2]) него су донијели и свој специфични, и уникални, пантеон у коме су били и племенски богови. С примамом хришћанства, а хришћанство су протоСрби усвојили врло рано, кад и даљи и ближи сусједи (Јермени и Грузини), ти древни Срби дан поклоњења своме племенском богу поистовјетили су с најближим хришћанским свецем (а то и јесте *слава* као етничка карактеристика Срба коју не знају други словенски народи, а ни друге познате етничке заједнице). И неке друге елементе културне традиције, као што је налагање бадњака, ти древни Срби саобразили су хришћанству.

Напомена № 2

Лани у Русији, а у сибирском граду Тјумењу, одржао сам реферат на тему: *Руси и Срби – фрагменти етничке, културне и узајамне историје*, у којем сам изложио своју етимологију етнотопонима *Русь* и своју концепцију етногенезе руског народа, по којој

је руски етнос формиран на сличан начин као и српски: на Криму су живјели протоРуси, индоирански народ сродан протоСрбима, с којим су се помијешали досељени источни Словени, или обрнуто: на Криму су већ живјели источни Словени па су се с њима слили новодосељени протоРуси и образовали словеноруски етнос; касније се назив ширио на кијевску, потом на суздаљску земљу, најзад на Псков и Велики Новгород [МАРОЕВИЧ 2004: 91–92].

3. Имали су ПротоСрби, а имају га и савремени Срби у традицији, унікални етички кодекс познат у науци као ‘стид Асан-агинице’: Асан-агина љубовца по том кодексу, дакле *од стида*, не може да посјети рањеног мужа (али то Асан-ага, који није био етнички Србин, није разумио); жена не може да жали мужа па ни да му на гроб иде (у Љубишиној приповијести „Горде или Како Црногорка љуби“ снаха моли свекра да јој сина не сахрањује на истом мјесту гдје и мужа како би синовљи гроб могла обилазити). Жена не зове мужа по имену нити му се обраћа (каже за њега *Он*, а муж за њу *Она*). Прадјед Милорада Симића мора да скаче кроз прозор да га отац не би затекао с женом у соби гдје су се нешто договарали. Док су те етичке концепте чували, Срби нису знали за Едипов и Електрин комплекс, па ни за инцест.

Напомена № 3

О српским микроконцептима **СТИД**, **СРАМОТА** и **ОБРАЗ** (компонентама макроконцепта **ЧАСТ**) писао сам подробније у новосадском зборнику са скупа о дијалогу култура [МАРОЛЕВИЋ 2022⁶]. Што се тиче етичког кодекса ‘стид Асан-агинице’, занимљиво је да припадницима српске културе (Зуковић) није јасна реакција Асан-аге, док је припадницима страних култура (Цивјан), напротив, неразумљива реакција Асан-агинице.

4. Сачували су Срби из прапостојбине својих очева и дједова и најмелодичнији акценатски систем, који су у новој домовини, у сродном, словенском језику, још и усавршили. У том погледу данашњи српски језик је најархаичнији (и најмелодичнији) не само словенски него и индоевропски језик – нема му премца ни у Европи ни у Азији.

Најбоље су Срби сачували и прасловенски (и праиндоевропски) епски стих, асиметрични десетерац, а и лирски стих, једанаестерац. Чувају и *гусле*: други су преузимали ријеч, али не и инструмент (Руси), или су преузимали инструмент, али не и ријеч (Осет/ин/и) [види т. 5].

Напомена № 4

Гусле као музички инструмент, али не под тим именом, имају Осетини (тачније би било рећи: Осети). О томе свједочи пјесник Зоран Костић, који је (средином септембра 1997. године) био три дана гост овог кавкаског народа, па је тако био и на једној свадби: »На врхунцу овог веселја | зачуле су се гусле: младожењин дједа из куће је донио национални осетски инструмент ГУНДУСАЈ – идентичан српским гуслама и, врло слично нашим гусларима, отпјевао неколико јуначких пјесама из осетских „Прича о Старим Нартима“... Те пјесме су се са кољена на кољено, углавном усменим предањем, преносиле вјековима, објаснио је стари гуслар З. Костићу, и нагласио да у осетинском предању – Осети и Срби су народ истог поријекла, али су се растали негдје послје Потопа... Иначе, Осети говоре једним дијалектом иранског језика. / У сличност у обичајима између православних (а њих је 90% у корпусу) Осетина и Срба, З. Костић се увјерио и на сахрани изненада преминулог стрица младожење Елзбидика: прилазећи покојниковом сандуку изложеном испред куће, мушкарци су почињали да лелечу и гласно набрајају покојникове (али и његових предака) врлине и заслуге! Жене су тужјеле, а нарочито се у томе истицала једна старија жена – најбоља тужиља, која је неколико пута, и пред кућом и касније на гробљу, тужила покојника, држећи се, у свом гласном оплакивању, драмског поретка у потпуности: њена тужбалица је имала потпун драмски развој крунисан кулминацијом и катарзом« [Костић 1997: 1–2 (знак | указује на прелазак на нову страну рукописа који се цитира)].

Владимир Даљ у свом *Рјечнику живог великоруског језика* наводи глаголске дијалектизме **гундявить** и **гундав(с)ить** и семантизује их описно и синонимима: *говорить в нос, гнусить, гутнявить*. Основни глагол **гундосить** наводи се и у рјечницима савременог руског језика, а поред значења 'говорити кроз нос' посвједочено је и значење 'пјевати кроз нос'. Тако се у електронском корпусу руског је-

зика наводи и слједећа потврда: Буддист долго не пил, а всё гундосил своју тибетскую молитву (Сергей Беднов). И у српским дијалектима постоје сличне формално-семантичке варијанте („Немој ми ту гундосити!“; говорила би Зорану Костићу мајка Дара, рођена Жарић), а у исто творбено гнијездо спада и глагол-синоним *гунђати*. Са истим коријеном је и именица *гундељ* – буба која издаје одговарајуће звуке.

И управо је тако, пјевајући назално, изводио своје пјесме Осетин којег је слушао Зоран Костић средином септембра 1997. године на сјеверном Кавказу. Тај стил пјевања уз гусле сачувао се и у српским земљама (ја сам више пута слушао гуслара Велимира Шкоба у Бањој Луци, који је увијек тако изводио своју нумеру).

У вези са српским именовањем музичког инструмента (мн. ж. р.) *гусле* подсетио бих да је Проспер Мериме своју збирку мистификација морлачких (српских) народних пјесама насловио једином и додао бих да чешки слависта Франк Волман узгредно помиње да *гусла* у једнини кажу сељаци села Муштниково код Призрена [WOLLMAN 1931: 788].

И посљедње: етимолози горе поменуте глаголе објашњавају као ономатопеју (руски: звукоподражание). Ипак се фонетске варијанте тих глагола и осетског назива инструмента, с једне стране, и српских ријечи *гусле*, *гудало*, *гудити*, с друге стране, не могу објаснити без позивања на скитско-словенске језичке и културне контакте на сјеверним обронцима Црног мора, на Волги и Кавказу.

5. Гдје је било матично станиште протоСрба и ко су им били први сусједи?

Сјевероисточни сусједи као сродни народ били су им *Јаси*. Ја сам прије четири деценије (у московском научном часопису *Етимологија* за 1981. годину) кориговао руске историчаре језика, који су сматрали да је облик *Јасиња* у староруским летописима патроним, име по оцу у значењу ‘Јасијева кћи’, доказавши да је то женски етноним, име припаднице народа *Јаси*, становника древне Аланије, савремених Осетина (тачније би било рећи: *Осети*, једнина *Осетин*) [МАРОВИЧ 1983: 44–46]. Сјеверна Осетија је у саставу Руске Федерације, док је Јужна Осетија била административно укључена у Грузију, све док је Руси нису ослободили од покушаја геноцида. У Осетији је боравио Зоран Костић, пјесник, данас водећи зналац и преводилац руске поезије: он свједочи да су потпуно

истовјетни погребни, удадбено-женидбени и други обичаји Осети-на/Осета и Срба у Црној Гори и Херцеговини [види напомену № 4].

Југозападни сусједи протоСрба као сродни народ били су данашњи *Лази*, о којима нам зналачки саопштава у својим репортажама Борис Субашић [СУБАШИЋ 2024: 44–46]. Треба рећи да су даљи сусједи Јаса, Срба и Лаза, тј. ове гране индоиранских народа, били само Јермени као индоевропски народ; на ту територију су рано дошли Грузини, Ђурђијанци (а тачније би било рећи: *Грузи*, јединина *Грузин*), који су се уклонили међу те народе, а много касније Турци. Тамо су, у кавкаској Албанији, живјели и преци данашњих Шиптара (Арбанаса), све док нису доведени на Сицилију, гдје су, по дефиницији Трубецког, били напола романизовани, затим су пресељени на Балкан, у малу енклаву *Арбану*, југоисточно од Проклетија, коју су Срби метатезом ликвидира преокренули у *Рабану*, па је под тим именом и сачувана као макротопоним, и као нова насеобина тога индоевропског народа (сва сусједна мјеста била су српска односно словенска, арбанизована су насиљем и методом чопора).

Напомена № 5

Поред пројеката преименовања српског народа и његовог језика по вјерској и територијалној припадности, дубинска држава против српског народа ратује и пројектом претварања Шиптара (Арбанаса) у Албанце, а Рабане/Арбане у Велику Албанију, па се иде дотле да се Шиптари проглашавају за насљеднике Илира и за старосједиоце Балкана! Најбизарнији примјер који се чуо на једној од црногорских телевизија у постокупационом периоду јесте тврдња да је ојконим (име насељеног мјеста) *Медун* илирског поријекла!

Кад је Атила, средином V вијека, боравио у средњем Подунављу, у данашњој Србији, локално становништво га је угостило медовином, тј. напитком под називом *medos* (< **medus*). А пошто само Словени тако именују пчелињи производ, Олегу Трубачову, водећем етимологу епохе, то је био један од доказа да су ту Словени обитавали, а нису се доселили тек у VII вијеку.

У основи топонима *Медун* несумњиво је словенски коријен *med-*. Од њега је, помоћу суфикса *-итъ* образовано мушко лично име *Медун*, а од њега, моционом творбом, женско лично име *Ме-дуна*, као *Мируна* од *Мирун*. Кад је Медун саградио град, град је

прозван *Medunъ gradъ* ‘Медунов град’, елипсом номенклатурног назива *gradъ* а супстантивизацијом посесива (тзв. присвојног придјева) настао је данашњи назив престонице Куча. А посесив није грађен помоћу новог суфикса *-овъ*, па ни помоћу старог суфикса *-јъ*, него помоћу архаичног индоевропског суфикса *-ъ < *-os*.

6. Које значење има етноним индоиранског поријекла *Срби*?

Мада је Олег Трубачов о именима словенских народа и писао у својим радовима, ја сам му поставио ово питање. Он ми је, уз извјесно снебивање, одговорио: *головорезы*, тј. ‘они који одсијецају главе’. Мјеста снебивању нема ако се зна да је прослављен Француз Гиљотен, који је изумио гиљотину као облик „хуманог“ извршења смртне казне.

С тим у вези позваћу се двапут на Његоша. Запањео се (у *Горском вијенцу*) војвода Драшко поповић (= попов син) у Млеткама протестујући:

„Што погани од људи(х) чините:
што јуначки људе не смакнете,
што им такве муке ударате?“ [ГВ 1489–1491].

Срби нису мучили своје противнике него су јуначки гинули и јуначки побјеђивали доносећи турске главе као ратни трофеј.

Са значењем етнонима *Срб(ин)* везана је и семантичка компонента ‘онај који једним замахом мача може одсјећи главу, и волу ораћему ако треба’. За то је била потребна изузетна снага у руци, по којој се са Србима нико није могао мјерити. (Такву снагу имају и наши ватерполисти, трипут заредом окићени златом на посљедње три олимпијаде.) Његош, репликом насловног јунака спјева *Шћепан Мали*, указује на ту српску етничку карактеристику:

Слушао сам (вјерова нијесам)
да Кастриот на пољу Задримском
једним махом сабље и мишице
у околу храбре своје војске –
воловску је главу одсјекао,
а то чудо данас са очима
ево виђех на пољу Цетињском:
Марковићу Лазо с јатаганом
одсјече је волу ораћему

једним махом, ка главу купуса –
паде глава пред њим на пољану
а страном се одваља трупина. [ШМ 421–432].

Његош је, изгледа, у *Горски вијенац* укључио два Вука из села Трњина не толико због њих самих колико због њихових потомака – Марковића због овог његовог унука, Томановића због његовог синовца Никца, за којег је пјесник мислио да је Вуку син. Знао је Његош и за српско поријекло Кастриота Ђура, не само по ујчевини, а вјероватно и за традицију по којој су Дрекаловићи потомци Кастриота Ђура...

Напомена № 6

Скраћена верзија овога чланка, у интерпретацији никшићког дописника *Вечерњих новости* и уз језичку редакцију лектора листа, објављена је 20. августа 2024. године [Кадих 2024: 18–19]. Овдје се текст наводи интегрално, а допуне се дају у форми издвојених напомена.

Литература

- Wollman 1931: *Njegošův deseterec* / Frank Wollman. – Slavia, v Praze, 1931, ročník IX, sešit 4, 737–791.
- ГВ: *Горски вијенац* / Петар II Петровић-Његош. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- Кадих 2024: *Илири се стопили са Србима и Словенима*: Радмило Маројевић о преименовањима српског етноса и нерашчлањивости нашег језика и народа. [Интервју] / Велиша Кадих. – Вечерње новости, Београд, 20. август 2024, стр. 18–19 (издање за Србију).
- Костић 1997: *Срби – Осети* / Мемоарска забиљешка Зорана Костића. Рукопис, стр. 1–2.
- Мароевич 1983: *Заметки по историческому словообразованию*. 1–2. [Авторизованный перевод И. П. Петлевой] / Р. Мароевич. – Этимология: 1981, Москва: Наука, 1983: 1. *Форма ясыня в древнерусских летописях*, стр. 44–46.

- Мароевич 2024: *Русские и сербы – фрагменты этнической, культурной и взаимной истории* / Мароевич Радмило Новович. – Русский мир в контексте глобальных вызовов современности. Сборник научных статей по материалам XLVI Международной научно-практической конференции: г. Тюмень, 24–25 мая 2023 г. Тюмень: ТюмГУ-press, 2024, стр. 89–94 [формат А⁴].
- Маројевић 2019: *Политолингвистика и српски језик: (Српска политика о етносу, језику, књижевном стандарду и писму)* / Радмило Маројевић. Уредио и за штампу припремио Душко Певуља. Бања Лука: Бесједа, 2019, 170 стр.
- Маројевић 2022^a: *Идентитет српског језика и српског народа* / Радмило Н. Маројевић. – Насљеђе и идентитет(и). Тематски зборник радова. Ур. Јеленка Пандуревић. Бања Лука: Центар за фолклористику и студије културе (ЦЕФИКС), Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, 2022, стр. 163–181.
- Маројевић 2022^b: *Српски и оријентални етнокултурни концепти: (Из компаративне и дијахроне перспективе)* / Радмило Н. Маројевић. – Језици и културе у времену и простору: X/1. Тематски зборник. Ур. Снежана Гудурић и др. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2022, стр. 77–96.
- Маројевић 2023: *Српски језик и српски народ – нерашчлањиво јединство идентитета* / Радмило Н. Маројевић. – Слово, Никшић, децембар 2023, год. XIX, бр. 62, стр. 11–46.
- Субашић 2024: У турској области Ризе, на граници са Грузијом, са тајанственим старим народом Лази: *Знају за Србе из 1. века* / Борис Субашић. – Вечерње новости, Београд, 8. август 2024, стр. 16–17 (издање за Црну Гору).
- ШМ: *Шћепан Мали* / Петар II Петровић-Његош. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2020.

О НЕВРЕМЕНУ ОВОМ

(над збирком афоризама „Смицалице“ Милана Пантића)

Времена се мијењају. Неки ће рећи на боље, а неки опет на горе. Промјене свега и свачега око нас и у нама имале су своју јасну рефлексију и у књижевности. Наиме, некад је мајсторство било у опису, у данас је мајсторство у краткоћи. Јер модеран конзумент, ако таквих још уопште има, сматра да нема времена за читање, не само романа него и пјесама, па и не чита или веома мало времена одваја за читање. Тако да том и таквом хомо сапијенсу треба сервирати нешто кратко и експлозивно, али и да, из угла естетике, буде и магично. Ту магију ријечи, најчешће њих неколико, треба вјешто знати упаковати у форму која ће бити смислена и имати поруку, а опет да буде и кратка и јасна. Ово јасна упућено је онима који су још увијек способни да схвате игру ријечи, а таквих је све мање.

Постоји једна књижевна форма којој је, што је друштву горе, боље. Јер само лоше може бити инспирација за ту озбиљно-неозбиљну форму. Зато се сматра да смо ми Срби, ако не свјетски прваци, онда смо сигурно у врху тог типа стваралаштва. Форма која никад не пише о бољем, јер се о бољитку нема шта писати. Кад осјетимо да је боље, а такав осјећај је код нас раритет, сви ћутимо па тако и афористичари.

Кажу да највећи животни стандард имају Скандинавци, зато код њих нема афористичара или су бар ријетки, као што су ријетки и политичари којима је превасходан интерес нације. Тек, да би се нешто крстило афоризмом мора да постоји какав-такав парадокс мада је афоризам сам по себи парадокс. Наиме, афоризам је форма која се најлакше и најтеже схвата јер је квака у томе да најчешће није све тако како пише. Већ напротив. А код нас има и букви и буквалиста и не само да их има већ смо, по мишљењу и туђем и нашем за те централа. Док је таквих, и док су већина, афоризам неће имати ону снагу коју је некад имао мач, иако гађа, у свом најбољем издању, директно у главу. То значи, да кад је прави

афористичар у питању, као што је случај рецимо Милана Пантића, онда ту нема поштеђених глава јер све су главе исте ако су на кривом путу. Наиме, врхунски афористичар у свом једном смисленом окупљању, као што је примјера ради, овај назван „Смицалице“ не запоставља никог. То даље значи да је нашем афористичару једнако драга и политика, и мушко женски и мушко мушки односи, и оба пола и трећи пол, и малограђанштина и сељаклук, и религија и посустало школство и филозофија и физичко-хемијски процес. Ово посљедње поготово јер је врхунски сатиричар вјечно у некаквом процесу. Био Кафкин или не.

Пантићеве „Смицалице“ су замишљене тако да се већ од првих афоризама може закључити да се ради о мајстору свог заната који зна једнаким даром да пише и у редовима, али и између редова. Покаткад, његове афористичарске примједбе могу буквалистима изгледати и савјетодавно, што је опет ствар призме кроз коју се гледа („Прљаве паре је најбоље уградити у асфалт, да се не диже прашина.“) У његовим афоризмима има и хумора, али и горчине, тврдњи али и закључка („И у блискоисточном рату побједиће далеки запад“). Због овог и сличних афоризама афористичари се покаткад могу посматрати као модерни нострадамуси чија се мрачна предвиђања нажалост обистинују. Наравно, у Пантићевим афоризмима, као и афоризмима наших других водећих мајстора парадокса, има понајвише интелигенције. Интелигенција је основни предуслов да би неко био врхунски афористичар. Ово из разлога што треба примијетити неку девијацију прије осталих, и треба је у коријену сасјећи. Ако ничим другим, онда бар ријечима. То значи да афористичар треба да буде испред свог времена. Бити испред свог времена значи суочити се са опасностима јер онај који је испред свог времена обично је трн у оку онима који су иза свога времена, што може имати, како примјећује наш аутор и посљедице („Ако сте испред свог времена, прерано ће вас пензионисати). С друге стране, бити испред свог времена и то јасно показивати ријечима представља и свпојеврсну борбу са вјетрењачама. Афористичари ту борбу воде ријечима јер другог оружја немају. Да би ријечи биле борба, мора у тим Дон Кихотима ријечи да постоји онај интелектулани предзнак који је стечен. Не ради се ту о оној вјештачкој интелигенцији за коју наш аутор каже да нема школских другова. Већ је то она наша инатска и врцава интелигенција чији уплив у ријечи далеко надмашује буквално прочитано.

Милан Пантић је у својим „смицалицама“ ријешен да „напада“ похлепу и људску глупост и чини то на широком простору. Јер, као што људска глупост нема граница, тако и афористичар није омеђен простором. Када се појави недостатак негативности код нас, што је појава у рангу појаве Халејеве комете, онда је добра и каква негативност у околини. Ту негативност далековидно Пантићево око, које најчешће погледише прво с једне па онда с друге стране криве Дрине, лако уочи и у комшилуку који је некад био и наш дом, па, кад је замијети, онда каткад ласерски, а каткад снајперски, погоди у сриду. Тако он, примјера ради, проблем скуппог плаћања плажног излежавања у најпознатијој лежачкој држави подводи под логику („Логично је да су у Црној Гори скупе лежальке, кад вам уступају оно што им је најдраже“). До оваквих и сличних смицалица Пантић није дошао преко ноћи. Да би се изградио препознатљив афористичарски стил, треба да прохује године у којима се стичу знање а и мудрост који обично далазе у каснијим фазама живота. Зато ће наш аутор рећи: „Припадам генерацији старијих, које убрајају у млађе афористичаре.“ То значи да су наши најквалитетнији афористичари ушли у године када се чешће посјећује докторска ординација него кафана. Зато Пантић пише да се: „Докторима треба одужити унапријед“, ако добро желите себи.

Издвојићемо на крају овог кратког приказа још неколицину веома успјешних афоризама из више углова занимљивих „Смицалица“ („На здравствене књижице би требало ставити фотографије да се види како је пацијент изгледао прије лијечења“; „Оћелавио сам слушајући Битсе“, „Ни сузу нисам пустио за њим, само мало пљувачке“; „Имате потпуну слободу кретања, што се може видјети на снимцима наших надзорних камера“ Побјегао сам од комшије из села, а он дошао за мном у град“ „Тражимо од дјеце да бирају друштво, а онда се чудимо што су усамљена“). Наравно, будући читоци ће у овој збирци пронаћи неке друге своје фаворите, јер је збирка компактна и у њој нема оног веома честог пада квалитета, када су што идете према крају афоризми све мање успјешни.

Посебан спецификум ове збирке су и поглавља којих има шест и која су названа по афоризмима: (1) Стао бих у колону за продужење врсте; (2) Лоша сатира не дотиче врх; (3) Папир брише све; (4) Живот је оно док чекамо да прође; (5) Од духоклонућа се штитимо смјехотресом и (6) Критикујемо дјецу, а она ништа нису радила.

Топло препоручујући ову збирку афоризама за штампу, закључимо на крају да „Смицалице“ Милана Пантића завређује пажњу и с оне и са ове стране Дрине, пажњу коју овај аутор без обзира на свој изузетно квалитетан афористичарски опус није до сада имао, или је бар није имао сходно свом таленту. Наравно коначан суд ће дати читаоци из свих дијелова бивше нам државе, па и много шире, јер жигосање глупости, која нема граница, ни ентитетских ни државних, код већине грађана, а то су они који су све своје стекли истински поштеним радом, увијек има прођу.

Као што ће ова збирка афоризама код читалаца имати прођу.

Миладин БЕРИЋ

Бошко ЛОМОВИЋ

О ТРИ ПЈЕСМЕ НЕСРПСКИХ ПЈЕСНИКА

(С. Куленовић, И. Г. Ковачић и В. Назор)

Много је пјесмама српских пјесника о отпору и страдалништву српског народа у Другом свјетском рату. Да подсјетимо на три: *Крвава бајка* Десанке Максимовић, *На Петровачкој цести* Бранка Ћопића и *Балада о Стојковићима* Љубомира Симовића. Но, овде хоћу да прозборим о, такође, вриједним пјесничким дјелима писаца који нису Срби, а надахнута су усташким злочинима. Њихове пјесме су *Стојанка мајка Кнежопољка* Скендера Куленовића, *Јама* Ивана Горана Ковачића и *Мајка православна* Владимира Назора. Нико, чини се, није тако успјешно опјевао усташка злодјела над Србима као ова три пјесника.

Скендер Куленовић је, по личном опредјељењу, попут Ива Андрића и Меше Селимовића, уврстио себе у српску књижевност, иако свако у Босанском Петровцу зна да потиче из муслиманске породице, и то из беговске куће, тачније – из осиромашене беговске породице. Од првих дана рата се нашао у редовима козарачких партизана. Јован Деретић у *Краткој историји српске књижевности* истиче да су многи писци о ратним темама проговорили тек после рата, „док из ратних година потичу три његове (Куленовићеве) поеме: *Стојанка мајка Кнежопољка* (1942), *Писма Јова Станивука* (1942) и *Шева* (написана 1943). Оне су потекле с народних усмених врела. Најбоља, најславнија од њих *Стојанка мајка Кнежопољка* језички је обликована по моделу народне тужбалице. Али она је више позив на освету, слављење слободе и живота, него јадиковка мајке што је изгубила три сина у непријатељској офанзиви. Визија победе извире из исконске вере човека у обновитељску снагу природе, у неуништивост живота. Раскошно обиље живе материје, плодност њива, снага мушких мишића и бујност женских груди, све се то излило и у језик поеме, свеж, неисцрпан, као извор који непрекидно истиче, а никада не губи воду“.

Управо тако, поема је настала у најцрњим данима по житеље српских козарачких села који су, и мало и велико, завршили у јасеновачком логору. Она ће, исте године, 19. августа, бити изрецитована на Козари, на Палежу, и остати међу најпотреснијим поемама насталим на тему народноослободилачког рата 1941-1945. године. Поема је препуна народног нарицања за покојницима, али и поноса на жртву приложену на олтар слободе: „Јооој, / три гола српска у мом вијеку, / три Обилића у мом млијеку, / јој, Срђане-Ђурђевдане, / јој, Мрђане-Митровдане, /јој, Млађене-Илиндане: / Козара извила три бора под облак, / Стојанка подигла три сина под барјак!“. А жртва је старозавјетних размјера. Током читаве поеме нема срџбе, клетве, нема патетичног стиха; Куленовић је од Стојанке из поткозарског села Кнежица начинио библијску великомученицу; зарад великог циља подноси се сваки бол. Куленовић мајку Стојанку издиже на пиједестал српских епских мајки, као што је Маркова мајка Јевросима или Мајка Југовића која је ненадмашна у својој вличини и патњи. Од девет синова, остаје без иједног да има за заклетву. Но, и њени синови су листом предидијелени за царство небеско и ниједан не жели да остане са мајком, већ сви хрле на Косово равно. Чувен је одговор Бошка Југовића: „А ја ти се не бих повратио / ни из руке крсташ брјак дао / да ми царе поклони Крушевац“. Много је таквих српских мајки било у давнини и касније, знаних и незнаних, опјеваних и неопјеваних. Ипак, није ни у Куленовићевој поеми могло без жала: „Није ово, дјецо, Кнешпоље, / ово је поље невоље! / Ко ли ће ове године косити? / Ко ли ће дјевојке просити? / Ко ли ће ракије пећи? / Ко ли ће сланине сјећи?“. Јер нису само Срђан, Мрђан и Млађан погинули, много је козарачких момака заувјек отишло. Стојанка се пита: „Ко ли ће дјевојке просити?“, наслућујући невеселу будућност: дјевојке ће остати неудате, неће бити подмлатка, куће остају без наследица, села без свадби, народ без потомства – злочин са продуженим трајањем.

Поема се завршава Стојанкиним оптимистичком надом која свједочи да жртва није била узалудна: „... јер ће овдје, гдје је самрт вршај завргла, / и вршући крвљу липтала, / па на концу своју самрт оврхла: / ко крв данас, сутра мед пролиптати, / мед и млијеко дјечи нашој до грла – / земља ће нам у сунце процикати!“.

Други несрпски пјесник (отац Хрват, мајка јеврејског поријекла) који је овјековечио усташке дивљачке злочине над голоруким

српских становништвом у НДХ је Иван Горан Ковачић. Три године је млађи од Куленовића, а године 1942. ступа у партизанску војску. У партизанима је написао и поему *Јама* као сјећање на Србе које су усташе поклале и бациле у крашке јаме код Ливањског поља. Поему је, први пут пред рањеницима Прве пролетерске дивизије читао глумац Вјекослав Афрић. Мало који стихови у свеукупној нашој поезији су тако дубоко огољели природу и суровост усташког покоља Срба као Ковачићева поема. Наоко, она тече мирно као равничарска ријека, нема оних ускличника којима обилуује Куленовићева *Стојанка*; и целати раде, спретно и утренирано, оно што треба да раде, а жртве се мирно примичу ободу јаме, увјерене да је то прет судбине и да се нема куда (и није се имало). Неко преклан, неко полупреклан, а било је и живих, суновраћује се на дно јаме. тек покаткад пјесник напушта привид мира и доноси натуралистичку слику: „Посљедње свјетло прије страшне ноћи / Био је бљесак муњевита ножа, / И врисак, бијел још и сад у сљепоћи, / И бијела, бијела крвникова кожа“.

После Другог свјетског рата, многе кршке јаме су забетониране како се не би повадили лешеве жртава, препознали и били сахрањени на начин достојан човјека, уз постављање мермерних обиљежја. А све зато да се не би оскрнавила илузија братства-јединства (заборави да си клан, заборавићу да сам те клао, па ћемо, заједно, загрљени, у козарачко коло). Срећом, није могла бити забетонирана и Ковачићева *Јама*: преживјела је и још живи у књигама и у својим одломцима у ђачким уџбеницима. Преживјела заувјек.

Пјесник је у стиховима пјесме *Мој гроб* вјерно предвидио своју судбину. Средином јула 1943. године, у селу Врбници код Фоче заробили су га и заклале четници – каже историја.. А у поменутој пјесми Горан тражи: „У планини муклој нек ми буде хум, / Над њом урлик вука, црних грана шум. / Љети вјечни вихор, зими дубок снијег / Муку моје раке недоступни бријег“. Иако му се гроб не зна, можда је баш тако. Питам се, да ли би га четници усмртили да су читали *Јаму* или, бар летимиче, знали њен садржај. Јер – деценијама то нисмо знали, сад знамо захваљујући и књизи *Усташки злочин у Старом Броду крај Вишеграда* историчара из Рудог Предрага Остојића („Свет књиге“, Београд, 2018) – четници у источној Босни били су бедем преко којег усташе дуго нису могле, кроз српска насеља, да се домогну Дрине. А кад се Прва пролетерска обрачунала са четницима и повукла са тог терена, Францетићеве усташе су нес-

метано похрлиле гонећи пред собом више од шест хиљада српске нејачи која је, што жива што заклана, скончала у таласима хладне дринске воде. Догодило се то, на Младенце, у Старом Броду код Вишеграда. Била је то трагедија ужаснија од стријељања у Крагујевцу, Краљеву или у селу Драгинац код Лознице. Зар су ти четници могли усмртити пјесника *Јаме?* – питам се данас.

Владимир Назор је из НДХ, заједно са И. Г. Ковачићем, пребјегао у партизане, а *Мајку православну* написао у „попаљеном српском селу крај Вргинмоста, јануара 1943“, како је назначено на крају пјесме. Ту је Назор нашао надахнуће за своје стихове, а њихова универзалност је у томе што га је могао наћи широм Павелићеве државе, свуда где су постојале српске насеобине. Пјесма је сажетак свега чиме је био запањен, видјевши шта су усташе чиниле српском становништву на Кордуну. Свих пет строфа почињу питањима: „Јеси ли се насједила на згаришту куће своје!“, „Јеси ли се находала ногама што једва носе!“, „Јеси ли се наплакала над судбином друга свога!“, „Јеси ли се накукала изнад оне страшне јаме!“, „Бл’једиш, тањиш и кочиш се, но бол немој гушит своју“. Стихови су питања, али на крају сваког је узвичник као запрепашћење над злочинима које је човјек човјеку спреман да нанесе. Има у овој пјесми помало и од Скендера и од Ковачића. Мајка и јама, на примјер. Мајка је израз све патње која може задесити једну породицу и један народ. Али и особа која то може да истрпи боље него ико други. Назор подсјећа да су јој од сина Јове и кћери Руже остали иконица Светог Ђорђа и кољевница и ћерђеф, да је изгубила и краву Руму која је била „хранитељица старе баке и дјечице“, дјеца јој преклана леже на дну јаме, муж премлаћен чами у некој тамници. Све су то слике које мајка православна (српска мајка) свакодневно обрће у глави.

Пјесник сасвим разумије бол и тугу српске мајке, али јој савјетује, на крају, да не гуши бол, већ да „Пусти нека тужба твоја одјекује широм земље / и нек траје вјековима“. Јер треба да се чује и зна какве звијери обитавају у људском роду и на какве су злочине спремни само зато што њихова жртва није њихове нације и вјере. *Мајка православна* је, баш као и двије претходне поеме, настала усред рата и, попут *Стојанке*, припада тужбалицама у којима је опјевана (или оплакана) трагична судбина српског народа који се затекао (ту живи вијековима) у границама Независне Државе Хрватске. То је поетска фреска једног незамисливог страдања током четири године рата и толико година постојања НДХ.

ПОЕТСКО РАСПАЉИВАЊЕ ВАТРИЦЕ

(Борис Јовановић: *Мала моја*, „Повеља”, Краљево, 2024)

Савременици смо времена у коме је жива поезија доживела игру форми. Једна се у другу утапа. Користи се често рам неке друге; поезија се проглашава романом, минијатуре и мисли хаiku-ом... а све остаје поезија, израз који указује да коначност поетске форме никад није довршена.

Пред нама је збирка савремене поезије Бориса Јовановића „Мала моја“¹ у чијем је поднаслову аутор „дао“ да се напише: „Љубавни хаiku романчић“². Ово је испевани оглед о непосредним чињеницама песниковог доживљаја који почиње филмски, да се одвија са собног сточића, преко постеље, баште у којој је она више није, преко упитне изјавности: „Како си ти храбра.“ И даље. Читамо ове песме које имају један једини наслов – „Мала моја“, а чине целину приче о Њој и Њему изражене у стиховима: „Нема ништа лакше од тога да се два бића сретну./ А кад се бића сретну и приволе, ето ти нових бића...“ Ово је потпуно здрав емотивни поглед изједначен са појмом продужетка живота уз све моралне вредности које се опирају општој маргиналности.

Поетско распаљивање ватрице („Пиримо једно другом ватрицу...”) није обично осећање, после изласка из стања покрета ка огњиљу љубави, што отвара полемичке дијалоге који се усмеравају тако да их „згоди осмијех“, који има бљесак оне ватрице коју помених, „као свитац“. Поезија Бориса Јовановића као да има одређен пут самостварања у које је уложено довољно емотивног трајања, нечег посредног. Овај поетски венац (једнопесмовник) измакао је свакој појави празнине, која емотивним бићима иначе прети. Требало се, и треба увек, борити за друго биће коме ће вашим присуством да „свитне (...) лице“ или „замрсе ноге“.

Јовановић себе није ослободио разлога самокритике у понашању према другом бићу. Набројао је сијасет разлога за ту тврдњу правдајући се да је „дрвенаст/ Тешко се то мијења. Вјероватно генетика.“ Тихост у коју се песник, или његов јунак, повла-

чи, долази из мисаоне цртице: „И никад не кажем шта мислим./ А све се надам да ти знаш шта мислим.“ Тај мисаони начин комуникације отворио се у поезији, овде где песник различитим ритмовима слика дефинише обострану уплетеност у венац једности. Њему је стало до истине, а његова истина није само у записаном, она је у погледу који говори померање папилома лица, које ваља уочавати. И ту се долази до садржаја новог очекивања и сачекивања у радној соби, где треба склонити мараму на којој је писао песме: „Да ли је икада ико писао на марами своје жене?“

Јовановић прелази преко чињенице да неко, ту затиче и себе, „на чудан начин причају о љубави“. Наводи примере изостављања одређених потреба у дневном менију на који се може ставити приговор. Но, он то све држи под контролом упркос томе што је, како каже „крут и крт“, али много тога, сматра, треба издржати као сврху одржања у континуитету добре везе. Ту је тај зенистички кал језика, из кога се извлачи она одредница „хаику романчић“. Везаност за сопствену духовну постојаност осликава се у општем временитом трансцендирању јер, како би рекао Анри Бергсон „ми сами себе трансцендирамо, уводимо у трајање. Тако ни код Јовановића „трајање се не одређује као затворена интимност, већ као отвореност, те као могућност одношења према осталим трајањима“, ³ оно може да добије општи значај. Ипак, на месту линије чињеница не стоји права линија, већ се прелама у двостишје, можда у абecedни ред, зависно где се шта уписује. Можда је, а грдно би му замерио Старац Милија, прејакo казивање:

Накриво насађен, срдит као стршљен,
чекам те да погријешеш.
Дошло ми.

.....

Морам се расрдити ако не слушаш.
Морам бити љући од лука.
Не можеш ти тек тако са мном!

Но, нема овде неког изолованог искуства; договор и навике могу да се ускладе са оним изричитим – слушати, ма колико то изгледало „старомодно“, отуђено под квазикултуром коју увозимо са простора невидљиве породичне културе. Овде би социолози ушли у полемику сами са собом, али време и искуство би их демантовало.

Читалац књиге „Мала моја“ ће се задржати на пасусима живог филозофског везивања за дијалог у коме је свест модер-

ног човека збуњена. Ипак, дух осећајности и искуства одгонета замрслице које доносе реторичко надгорњавање и помера границе моралистичког понашања у нарави: „Обично те питам кад ми нешто није јасно./ (...) А и кад ми објасниш треба ми додатно разјашњење./ Наравно, питам те искључиво кад већ знам одговор.“ Темељни принцип ове дијалогске рефлексije јесте одржање пажње саговорника и провера моралног понашања. Упитна настављања која могу у недоглед, бар се тако чини на први поглед, али се завршавају одустајућим признањем: „Ја волим да компликујем./ Ти знаш да одмрсиш.“ И тако се дијалогски успешно путује стиховима који сентенциозно описују излазак из загонетке или лавиринта пуног различитих искуствених (не)извесности: „Кад једном изађеш из тунела, сачека те свјетлост.“

Ако бих нешто издвојио из овог венца песама – прича, то је прозаида условног наслова „Мала птица“ (стр. 57). Подсећа ме на песме Пауна Петронијевића и Моме Димића. И скоро да ми је жао што се она завршила буђењем из сна оног ко је посматрао малу птицу, али сам срећан да се пробудио па је позивао: „Птичица је брзо долепршала, ширио сам јој крила.“ Крила Мале птице има и ова поезија која птицама љубави доноси много жеља које би ваљало испунити. А пожелели су воћњак („да се јабуке око нас закотрљају“); виноград (да „вино зовне из подрумске тмуше“); бунар (да „витлом извлачиш кофу“)... Све је сад сан, некоме, недодирљиви сан. И некад о свему томе не вреди причати, све мисли су укопане у бетону: „Кад ти причам о горштацима, ти не слушаш.“ Као да се крв „разводнила“, каже песник.

Задржала ме још једна песма о сну:

Завршим на ивици.

Лелујам изнад понора као ходач по жици.

Плаши ме висина.

На дну дивље воде, оштре хриди...

Пребациш ми руку преко груди.

Било је крајње вријеме.

Да ме нијеси ухватила, пао бих са кревета...

Сан који сањамо, нема увек прави разлог. Он долази сам по себи и уме да буде неугодан; некад се будимо у зноју сна, од страха, од немоћи да се одупремо – коме. Сановном бићу у нама. А овај сан Бориса Јовановића као да је имао циљ да провери бри-

гу љубави и њену снагу спаса. Пробудио се смирен и спашен од варљиве висине.

„Мала моја” је омаж срећној љубави, путу људског бића у које је песник мудро завиривао, и из њега извиривао, имајући довољно снаге да све што је видео и осетио забележи. Кад кажем – срећна љубав, онда на уму имам песникове стихове у завршници ове поеме, или „романчића“, како га он назва, а они гласе: „И тако двадесет година лакокрилих./ Дјечаци нам срећно расту...”

1) Борис Јовановић (Никшић, 1971), пише поезију, приче и романе. Објавио седам књига. Живи у Никшићу и Врњачкој Бањи.

2) Хаику као најмлађу поетску форму у српској књижевности преузели смо од културе земље излазећег сунца, захваљујући преводима Милоша Црњанског. Позната је форма Хаику венац (хаику низ једног аутора) и хаику ренга у којима учествују два или више аутора, смењујући се својим сликама уоченим у природи.

Хаику роман(чић) је замишљена форма у којој се допуштају неки од елемената хаikuа, пре свега таквост и љубав, а могуће је наћи и примере хаikuа издвојити, као овај: „Сјецкаш шаргарепу/
Па ме поплави милина. Прикрадам се.”

3) Марк Лошонц: „Време, свест и комплексност“, Институт за друштвену филозофију и теорију, Нови Сад, 2018. стр. 25.

Милијан ДЕСПОТОВИЋ

СЛОЈЕВИТО БАЈКОВИТО КАЗИВАЊЕ

(Јелена Калајџија, *Зима у четири Дуњина доба*, Градски одбор СПКД „Просвјета“, Бијељина, 2024)

Јелена Калајџија (1986) пише поезију и прозу за дјецу и одрасле, есеје и књижевну критику те стручне радове из области библиотекарства. До сада је објавила: *У Мередову (Поетикум)*, Краљево (2022), збирку поезије *Прљави Сњешко на усијаној хауби*, Београд (2023), *Спајалица шест сјемена и перо (Роман о унутрашњем одрастању)*, Источно Ново Сарајево (2024), два библиотечка приручника: *Под кровом књиге*, Нови Сад (2014), *Креативна конзумација културе*, Бијељина (2018) и сликовницу *Скروвишите за тајну*, Нови Сад (2021).

Пошто ауторка Калајџија своју књигу *Зима у четири Дуњина доба* намјењује, првенствено, младим читаоцима, с разлогом се определијелила за бајковиту форму као најприкладнију за тај узраст, јер је у бајци све могуће, као и у бујној дјечијој машти.

Попут класика бајке, Јелена као примарни циљ своје наратије поставља побољшање односа у живом свијету. Стога она устаје против големе разлике у имовини сиромашних и богатих (прича о дјечаку Зимзелену и његовој измишљеној породици); осуђује безобзирне који се подсмјавају туђим физичким недостацима (прича о дјечаку Зарију); истиче значај вјере за духовно зрење личности (Заријева прича о поновном рођењу); наглашава важност књиге и читања у процесу образовања и васпитања младих (на више мјеста у књизи); залаже се за заштиту природе од оних који је угрожавају уништавањем постојећег и грађењем новог које пријети да људе претвори у направе без осјећања...

Да би предочила могућност успостављања бољег и праведнијег свијета, у коме ће умјесто изабљивања, злобе и мржње царовати разумијевање и пријатељство, Јелена ствара особену врсту слојевите

¹ Завод за уџбенике и наставна средства Источно Ново Сарајево књизи Јелене Калајџије *Спајалица шест сјемена и перо (Роман о унутрашњем одрастању)* додијелио је награду СОВИЦА за необјављену књигу за дјецу у 2024. години.

бајке. На планету Земљу из васионе доводи дјевојчицу Зиму, небеску звијезду и даровиту сликарку, која посједује волшебне способности. Зима је необично биће које „никада не спава, али увијек сања“; она може по вољи да додирне звијезде и са њих скине прах којим „црта и оно што нико не зна како у истину изгледа“ а то су најразличитије чаролије какве само могу да роде љубав, срећа и туга.

Уз те необичне способности, ауторка је главној јунакињи Зими приписала и неке особине по којима је слична дјеци са планете Земље: воли да се дружи и игра са другом дјецом, веома цијени пријатељство, радује се срећи других, тјеши оне који су рођени са неким недостатком, као у случају дјечака Зарија. За разлику од сиромашног дјечака Зимзелена, над чијом незавидном судбином заједно са ауторком читоаци стрепе до краја бајке, живот дјечака Зарија тече сигурнијим коритом. Он је рођен у богатој породици и одраста уз пажњу брижних родитеља, али одузетост ногу и немогућност кретања без помагала ускратили су му многа задовољства која су доступна здравом дјецу, и он због тога пати.

Зато ће списатељица у причу о хендикепу дјечака Зарија увести једну важну компоненту своје нарације – вјеру. Већи дио фабуле бајке везаће за Бадње вече, када се, иначе, чине велика дјела и догађају права чуда. У најрадоснијој предбожићној ноћи дјечак Зарија завршава причу о Бадњој вечери коју на Божићној литургији, приликом причешћа, уручује оцу Вељи у знак захвалности што га је мотивисао за тај велики чин. Окупираност причом дјечаку Зарију враћа вјеру да вриједи живјети и кад се нема све што је особи неопходно. Охрабрен Зиминим похвалом његовог приповједачког дара и озарен радошћу највећег хришћанског празника, дјечак радосно изјављује да се, са пуштањем у свијет приче о Бадњој вечери у ноћи рођења Богомладенца, и он поново родио.

И друге важне личности Јеленине бајке вјерују да је Бадње вече „препуно чудеса и радости који ће родити и препородити свијет у добром“. Ријечи под наводницима најприје је изговарао Зимин пријатељ Зимзелен а потом их Зима упорно понавља док у сњажним наносима тражи изгубљеног дјечака. У ноћи Христовог рођења десило се још једно чудо – Зимзелена у посљедњем моменту од смрзавања спасавају његови нови родитељи, који, срећни што су од смрти отели један млади живот, такође, са дјечаком одлазе у цркву на Божићну литургију.

Пошто је Јелена библиотекар, на више мјеста у њеној причи нескривено се пропагира вриједност књиге и читања. У трећој глави књиге под насловом *У свијету Гризохрпта и Гризогула* главна јунакиња Зима спасава се од тих чудовишта тако што их очара моћима слова азбуке. Надахнутим читањем успијева да тролове (жителие јаме у коју је нехотично упала) приволи да је пажљиво слушају и да их учини бољим и разумнијим бићима. Спознавши вриједност слова, тролови пристају да Зиму ослободе заробљеништва ако им за узврат остави слова азбуке. На зидовима пећине сликарка Зима најљешим бојама исписује цијелу азбуку и лако напушта њихову пећину.

Бајка Јелене Калајџије обogaћена је и еколошким слојем. Поглавље књиге *Спасавање Зимзелена и пут у Земљу фабрика* представља критику механизације свега чиме се савремени човјек служи у свакодневном животу а што га постепено претвара у робота. При поласку у потрагу за изгубљеним пријатељем Зимзеленом, Зима се савјетује са свезнајућом Причокућом Дуњом, која јој препоручује да прије намјераваног похода сврати у Земљу фабрика, насељену презапосленим свијетом „који живи и умире новца ради“. Искусна Дуња такође упозорава Зиму да прича о Земљи фабрика припада новијем времену, а да ће њој за проналажење пријатеља бити неопходне четири старије приче, које се разликују од нових, јер „носе мудрости животних доба“ које ће Зиму сачувати да и она не постане „само једна луткица на навијање“. У овом поглављу ауторка своје читаоце још поучава о немјерљивој вриједности дружења и заједништва, упозоравајући да „права пуноћа постојања је када постоји неко други крај тебе. Или ти крај њега“.

Није случајно да главна личност бајке Зима, при напуштању непожељне Земље фабрика, у којој је штошта постављено неприродно и у којој су „нови градитељи највећи рушитељи“, врата њених одаја отвара моћним ријечима сазнатим из древних Дуњиних прича: ЗАГРЉАЈ, СРЦЕ, ДОМ, ПОВЈРЕЊЕ. Дакле, Јеленине бајке су својеврсни путовидици и путокази без којих би живот био много неизјеснији и тежи. И све оне садрже поуке младим читаоцима.

Књигу *Зима у четири Дуњина доба* краси и функционална употреба персонификације. Тиме су успјешно уклоњене границе између живог и неживог, стваног и нестваног, постојећег и немаштаног, могућег и немогућег. А оживљавање неживог у бајковим

том жанру, није нов поступак. Јелена се у том погледу само угледала на велике претходнике у књижевности за дјецу. Због ограничености обима приказа књиге наводимо имена само најпознатијих: Карло Колоди (1826–1890) свом дрвеном лутку Пинокију је подарио све одлике радозналост, несташног дјечака, који се у својим авантурама често сукобљава са грубим свијетом реалности; Луис Керол (1832–1898) је своју, по свему изузетну јунакињу Алису, провео кроз низ невјероватних доживљаја који, иако могући само у машти, својим чудесним садржајима трајно окупирају пажњу дјеце читалаца; Џејмс Метју Бари (1860–1937) свом лику Петру Пану испунио је жељу да никада не одрасте и приписао му низ натприродних способности, као што је моћ летења; Антоан де Сент Егзипери (1900–1944) свога Малог принца на планету Земљу доводи из космоса и врло особеним наративним поступком показује да и бића са других планета посједују племените особине којима задивљују становнике наше планете.

* * *

Јеленина јунакиња Зима као и Мали принц на земљу долази из васионског пространства. У трећем поглављу књиге *Земља фабрика* списатељица је уприличила непосредан сусрет сликарке Зиме са Малим принцом. У кратком дијалогу између Зиме и Малог принца на Зимино питање како је знао да му управо она може нацртати жељену овцу, Егзиперијев јунак понавља чувену мисао да „Човјек само *срцем* добро види...“ Вођена том мишљу славног француског писца, ауторка бајке о Зими у први план ставља њену опредељеност да, док борави на земљи, помаже другима кад им је помоћ потребна. А да би се постало добротвор, неопходно је стећи и трајно имати разумијевање за друге. Пошто је Јелена Калајџија тим хуманистичким начелом прожелала садржину цијеле књиге *Зима у четири Дуњина доба*, увјерени смо да ће њена бајка придобити читаоце свих узраста и да ће посебно обрадовати младе.

Џвијетин РИСТАНОВИЋ

Лара ПЕТРОВИЋ

ОБАСЈАНОСТ ПИСАНЕ РЕЧИ

(О књижевном стваралаштву Милене Дрпе)

Плодоносни аутори у једном тренутку застану и пожелe да погледају изa себе. У тој станки кроз главу им прођу многобројне мисли везане за дотадашњи рад, али се помоли и идеја да се уприличи једно вече како би се пријатељи писане речи окупили и разменили заједничку љубав према поезији. Такво једно вече је било посвећено омажу књижевнице Милене Дрпе, на Крстовдан 2024. године, у дивној сали Руског дома у Београду. И окупили су се многи, јер њен допринос књижевности али и едукацији младих песника није остао незапажен.

Милена Дрпа је рођена 1950. године у Горњој Слатини код Шамца. Радни век је провела као просветни радник, наставник српскохрватског језика у Модричи, а тај педагошки део себе је са поносом истицала, као и онај песнички, па су њене приповетке, песме и репортаже, у почетку, објављиване у часописима под насловом „Песникиња из учионице“. Поред значајног броја књижевних награда за поетске и прозне радове, она увек истиче и са подједнаком драгошћу наводи у свим биографијама и признање „Најдражи учитељ“. Већ четврт века успева да одржи Књижевни клуб „Младост“ у Модричи. До сада је објавила 10 ауторских књига.

Када сам је једном приликом упитала да наброји три песника или песникиње које би увек читала и који су њеном сензибилитету најдражи, прво је одговорила: *Не могу, заборавићу некога кога волим*. И та спонтано изречена реченица је есенција Милене Дрпа – обазривост, скромност, љубав према поезији у целисти. Према доживљају коју она доноси. Емоцији коју буди. И баш такву поезију Милена и ствара.

Њена поетика је широка и разноврсна. То се види кроз разне форме којима пише и ту она показује вештину баратања речима и ритмом посебно у хаику поезији, потом у прози или римованој

поезији, дечијој поезији, али и у рецензији и есеју. Дакле, свестраност и свеобухватност доживљаја *писане* речи коју Милена нуди читаоцима је ванвременска, без обзира што ће то она порећи и написати себи доста скромнији значај.

Сви ми који пишемо знамо да смо само притоке једне велике Књижевне реке и, ма колико били мали, ипак доприносимо да та река никада не пресуши. Миленин утицај свакако није мали, а она иза себе оставља и делту младих песника у књижевном клубу који је основала и који се због њеног ентузијазма одржава све ове године. И ја са поносом могу рећи да сам потекла са тог песничког извора.

Са Миленином поезијом упознала сам се релативно скоро када сам, после дугогодишње паузе, почела поново да пишем. Из неког унутрашњег мрака изашле су моје песме, а Миленине књиге поезије које ми је поклонила, пре свих “Бијела лица несаница” (Свет књиге, 2016) и “На ручку са животом” (Свет књиге, 2019) као и њена поетика су ми не само дале преко потребну утеху већ и решења на питања за која, у том тренутку, нисам имала одговоре. Јер како она каже у једној песми:

“Све сам то ја/рам за дисање/и дрхтај/и бол./Све ја то јесам.

И то је суштина поезије. Да читаоцу пружи лек за рану. Да писцу, исто тако, написана песма буде лек за бол. Миленин лек је понекад бео али је понекад и црвен, ране су некада отворене, али их она стиховима као мелемом зацељује. Мотивима које користи, најчешће из природе, потом атмосфером, топлином речи, ритмом – њене песме завршавају управо тамо где нас највише боли. Показују нам да није довољно само поделити нешто са другима, већ је потребно и разумети бол и радост или сумњу и жељу како би целокупно искуство доживљаја једне песничке збирке било крунисано променом нас самих, читалаца. Та интеракција између два актера, писца и читаоца је оно што обома одговара и што и јесте циљ сваке песничке књиге. Шта је песникиња кроз лирску јунакињу хтела да каже свету? Шта читалац може да очекује након читање једне песничке збирке? Дељење искустава, потпуно непознатих особа, на крају, постане заједничко искуство. А оно после прерасте у још дубљи однос, оданост песнику или песникињи и њеном погледу на свет. Таква је свака Миленина збирка. После читања, Миленине поезије имаћете утисак да ауторку познајете или да је желите упознати. Да јој желите захвалити на искуству или запитаности које сте доживели читајући и њене песме.

Теме које обрађује су понекад тешке, поготово у првим збиркама где је описан рат и пропадање човека, срзавање људскости, управо оно што је то време и карактерисало. Као вапај за бољим сутра остали су записи из тог времена, који су, на жалост, и сада актуелни, јер теме као што су доброта, хуманост, благост али и мржња и зло, заувек су актуелни. И она пише:

*“Оставите ви мени моју ноћ
све до оне судње ноћи која ми је прописана.*

*Дотле ћу се моћи у њу склањати
да се нагледам свјетла
када освану дани од ријечи
од којих се прст пред оком не може видјети.”*

У првој збирци песама “Молитве из сјенке” (КДПР Београд, 2001), антологији ратних година, истиче се песма “Тражим човјека” из које, наведених пар стихова, говоре о свему што се тада дешавало, али и изгубило:

*“Видјела сам у блату човјека,
брата свог.*

...

*Звали га човјеком,
а корак му човјечији
одавно престао бити.”*

Лепо је то др Милован Гочманац приметио у књизи коју је посветио њеном стваралаштву (“Лауреат едукативне проницљивости”, Свитац, 2022.): “Њена поезија је хуманистички одраз ратова у десетом десетљећу на просторима захваћеним суровим грађанским ратом, и његове несвакидашње силе дехуманизације људи, страдалих у бестијалности рата без икакве своје кривице, за које се песникиња моли људској доброти и човечности и саветује личним примером савесног педагога, методичара и васпитача.”

Без обзира на све недаће, треба остати доследан себи и сачувати оно најнежније у себи, тог некада загубљеног човека. И управо тако Милена и каже у једној песми :

*“...као цигла сам/ која се за живота/ у згажену маховину/ није
преобразила...”*

Има песника који се диче познавањем књижевности или познавањем књижевне форме или који пишу само зато да би их назива-

ли песницима. Али писање ради сопствене промоције и квази титула није књижевност. То Милена зна и њена књижевност је и због тога аутентична и истинита. Као што је једном написао Фернандо Песоа – *Ја не желим бити песник. То је мој начин самовања* – управо је описао Милену као и сваког истинског песника. То самовање, тај простор ван реалног света, та унутрашња нит сваког од нас, између две реалности, ту се ствара поезија, ту се она угнездила да објасни, укаже, да запита или само да умири. Песник да каже, напише, чита-лац да разуме. А онда када брана између два света почне да попушта и спољни свет крене да надире, Милена својим стиховима понуди решење кроз поглед своје лирске јунакиње – на крају крајева, довољно је да разуме оно што смо и ми читаоци доживели па да то опише у песмама и већ нам је, нама који читамо лакше, јер смо препознали сличну себи. То најбоље показују следећи стихови:

*“Није ми никада одговарало
да изигравам лакоћу балона
како бих лажно узлетјела.*

*Али ни то
да се у прашину измрвим.*

*Пловила између двије ријеке
на једнакој удаљености од сваке.*

На рукама нарамци супротности.

*Између њих
задовољство једноставности
и ја
на путу свом
усправна.”*

Прозни опус Милене Дрпе представљен је са две збирке: “Приче о истинама” (Свет књиге, 2006) и “Важно је бити тужан” (Свет књиге, 2021). Кроз скоро па дневничке записе њених ђака или ње саме, док је била ђак основац у Сарајеву и Шамцу, живот је ушетао на странице и посебним књижевним језиком исписано је једно време и сачувано од заборавља. То неизоставно повезивање и црпљење једног из другог, књижевности и живота, огледа се кроз различите форме писане речи, а Милена то вешто користи употре-

бом понекад и најсажетијег облика стварања, хаику поезије у збирци “Јутро на крају света” (Свет књиге, 2015) али и из сасвим другог угла, у две збирке дечије поезије “Шашаве љубави” (Развигор, 2013) и “Не вјеруј ми да је кобајаги” (Ас оглас издаваштво, 2022). Како год обликовали доживљено искуство у исписане речи, оно се на крају сведе на стих из једне њене дечије песме:

“Шта ми се ово догађа?/ Стално ме рима погађа!”

Потребу за писањем су пробали многи да објасне, али не треба заборавити да је потреба за читањем подједнако важна. Оно што је најважније је читање праве поезије и правих песника. Пронаћи у мору риба ону ретку и посебну, то је драгоценост, јер таква поезија оплемењује. Читање Миленине поезије је откривање ретке врсте песништва јер пружа јединствено искуство а указује и на вечне истине, да бити посебан, у ствари, значи бити свој. Јер:

„Нису сви људи громовити.

И олујни.

И нису као храстови.

И са шакама

које лупају да одјекује.

Нису сви људи

Да до пола собе закораче.

Ти други

иду ободима

својих тихих шумарака,

беру маслачке боје сунца

и дишу

љековитим мирисом босиљка. “

Желим још само да споменем један битан мотив у Милениној поезији. То је породица. Она коју је она створила али и она из које је потекла. Усађивање корења у личну поезију омогућава да у процесу стварања песме из *нечега у нешто*, то не буде измишљање и пуко нагађање, као када се ствара из *ничега у нешто*. Коренови породице дају виталност њеној поезији и животност доживљаја. Самим тим је и то универзална тема, јер се свако са њом може поистоветити.

На самом крају, желим да се опет вратим на Миленину есенцију – порекло, достојанство али и игру. Када размишљам о

њеној целокупној поезији, замишљај једну слику. То је дрво са дебелим, разгранатим кореном, усправним стаблом и крошњом пуном лишћа које лелуја на ветру и игра се са сунцом. То је у једној реченици, Миленина поезија. А ако бисмо тражили само једну реч да је опишемо, онда би то била обасјаност.

Надам се да ће нас још дуго обасјавати својим стилем играња речима и понудити нам много слатких задовољстава у виду нових књига.

ПОУЗДАН СВЈЕДОК СВОГ ВРЕМЕНА

(Здравко Згоњанин Баћо: *Фото записи*, „Свет књиге“, Београд, 2024)

Има особа чије је име или само надимак довољно написати или изговорити, па да се пред вама лепезасто, асоцијативно, врло јасно и прецизно, укаже портрет човјека кога карактерише толико људских квалитета да напосто не знате шта прво споменути, на шта обратити посебну пажњу, шта нарочито истаћи. Тако, на примјер, ако кажете или испишете БАЋО, угледаћете пред собом Здравка Згоњанина, прије свега доброг човјека, човјекољупца спремног да свакоме притекне у помоћ, искреног и оданог пријатеља, пјесника и прозног писца, пропагатора књиге, заљубљеника у завичај, иницијатора и организатора многих књижевних и других културно-умјетничких манифестација, врсног фотографа чији документарни снимци имају и несумњиве умјетничке вриједности, ријечју – поузданог свједока свога времена, неки ће чак рећи: прави покретни музеј. Чеге год се дотакне, Баћо претвори у трајно обиљежје, било да је забиљежено ријечју или фотографијом, па чак и онда када је остало као запамћена анегдота у његовим многобројним сусретима и разговорима с људима у свом поткозарско-подгрмечком завичају, било у Сарајеву, гдје је дуго живио и радио, било у Бијељини и на Мајевици гдје сада живи, било на многим књижевним, завичајним и другим сусретима са драгим пријатељима.

Да не би све то што је створио и што оставља у аманет прије свега својим завичајима (подразумијевајући једнако онај у коме се родио, одрастао и коме се увијек враћа једнако као и оне у којима је живио и живи и које доживљава као своје, остало расуто и несређено, Здравко Згоњанин је одлучио да оно најбитније сакупи и објави у једној, слободно би се могло рећи његовој тестаментарној књизи, насловивши је *Фото записи*, чиме на неки начин дефинише и њен облик свједочења фотографијом и ријечју, у оба исказа врло успјешно и увјерљиво. Можда би одмах требало рећи да би ова књига могла бити добар путоказ за формирање спомен-збирке Згоњанинових фотографија и писаних трагова о времену у коме је живио, првенствено у његовом подгрмечком завичају, Новом Граду, на примјер.

У првом поглављу, „Куће у завичају“, наилазимо на петнаестак у архитектонском смислу врло занимљивих старијих кућа у Великој Жуљевици, Доњем Водичеву, Деветацима, Раковцу и Љешљанима. Неке од њих су грађене у 19. вијеку, најстарија, она која је припадала Душану Костадиновићу чак 1837. године. На основу ових фотографија могло би се испројектовати и изградити етно село с елементима поткозарске и подгрмечке архитектуре из прошлих времена. По величини и изгледу грађевина може се закључити да су у овом крају живјеле бројније породичне задруге. Ту су и двије фотографије старе рударске опреме које свједоче о некадашњем руднику Љешљани, а једна се посебно истиче својим умјетничким вриједностима, она која приказује „кицошког“ пијетла на дрвеној огради, који је некада бројном становништву а данас поприлично пустом селу најављивао зоре.

Никуда Здравко Згоњанин није ишао без свог фотографског апарата. О томе увјерљиво свједочи фото-галерија названа „Светиње“ у којој се срећемо са више од тридесет врло занимљивих фотографија. Доминирају, наравно, фотоси манастирских и других српских православних цркви, као што су оне у Пожарници код Тузле, Соколица на Романији, у Обудовцу, Храм Христа Спаситеља у Бањалуци, црква Свете тројице у Великој Жуљевици, затим богомоље у Костајници, Брчком, Приједору, Козарцу, Глушцима код Богатића, више црквених објеката у Бијељини, те у Прибоју, Тобуту, Мачковцу, манастир Тавна...

За Баћу нису само сакрални објекти светиње, то могу бити и „чуда природе“, необичне Божије творевине, као што су стара кућа испод планине Јавор Хан, Црвене стијене испод Мокрог, „камени стражар“ на Романији, па чак и стара воденица. Ријечју – све оно што свједочи о трајању наших предака на подручју које им од вајкада припада и гдје се није никада гасила ватра на прадједовским огњиштима.

Празник за очи и душу! Тако би, у најкраћем, могао да гласи коментар о двадесетак изузетних, махом завичајних фотографија, уврштених у цјелину „Годишња доба“. Толико лијепих мотива, толико пејзажа са пољопривредним дјелатницима какве већ заборављамо, јер их потискује пољопривредна механизација, толико необичних приказа ријетко гдје сусрећемо. Неколико фотографија из ове галеријске цјелине задовољило би и критеријуме најстро-

жих селектора изложби умјетничких фото-снимака, као онај храст од кога је природа начинила живу скулптуру, а Здравко Згоњанин овјековјечео на целулоиду.

Немирног духа, увијек у покрету и у акцији, увијек међу људима с којима лако и брзо склапа пријатељства, Здравко Згоњанин Баћо често борави у Србији, гдје посјећује многа мјеста и у сваком успије да пронађе занимљив мотив који ће овјековјечити на својој фотографији. Тако у одјељку „Матица“ погледу се нуди више од двадесет занимљивих снимака, од којих ће многи свједочити и о нечему што одлази у прошлост. У најмању руку, у три посљедња вијека можемо срести трајање Србије од сјевера до југа и од истока до запада. Док листамо овај дио књиге, понекад нам се учини да је пред нама отворена историјска читанка, а покатакд опет да пред собом имамо туристички водич, али у оба случаја утисак је исти: пред нама су вриједне документарне и умјетничке фотографије вриједног и неуморног хроничара времена. Занимљиво је да је радознали сниматељ највише атрактивних мотива нашао у Мокрину, мјесту познатом по многим занимљивим манифестацијама.

Несебично се залажући у организацији и програмирању атрактивних садржаја, Здравко Згоњанин Баћо био је познат као организатор добро посјећених крајишких прела. Најпознатија су била она у сарајевском хотелу „Holiday Inn“ и у Бијељини. Не би сметало да се у овом дијелу књиге нашло и више фотографија које свједоче о Баћином ангажовању и активности КУД-а „Козара“, те о покретању и трајању Књижевних сусрета у Поткозарју (први су одржани 2010. године у Баћи Љешљани).

Шесто поглавље, с тридесетак врло занимљивих фотографија, насловљено „Породични круг“, неће бити занимљиво само за Згоњанине него и остале читаоце, јер свједочећи о трајању ове породице, истовремено свједочи и о животу на овом подручју Крајине. Поред фотографија Баћиних родитеља, сестара, браће и других блиских сродника, наилазимо и на фотос дједа по мајци рођеног 1878. године. За свој друштвени рад Здравко Згоњанин добио је значајна друштвена признања, а у овој књизи фотографијама оставља траг само неких, као што су Сребрна значка са повељом Општинске конференције ССРН Илића, Шестоаприлска спомен плакета Скупштине града Сарајева, Повеља Националног парка Козара, Орден рада са сребрним вијенцем Предсједништва СФРЈ,

Диплома Пословне заједнице издавача и књижара Југославије, Златна медаља „Филип Вишњић“ Скупштине општине Бијељина, Гајков пјеснички шешир и више књижевних награда књижевних клубова и асоцијација, те захвалница.

Подручје бивше Југославије, нарочито они крајеви у којима је живјело српско становништво, пуни су спомен обиљежја херојству и страдалништву српског народа. Управо тако: херојству и страдалништву. Баш зато што српски народ није водио освајачке него одбрамбене и ослободилачке ратове, масовно је учествовао у борбама које и страни историчари описују као славне. Такве борбе су изнедриле многе хероје, али и изазивале освету освајача што је резултирало великим страдалаштвом народа. Уз све то, многи појединици остварили су у умјетности, науци и сличним областима резултате који су их издигли на свјетске пиједестале славе. Многа обиљежја подвизима и успјесима који не смију пасти у заборав на фотографијама оставља Здравко Згоњанин, о чему свједочи поглавље симболично насловљено „Пред спомен бистама“. Почев од ратова које је уз гусле опјевао слијепи пјесник Филип Вишњић, до оних који су, приликом растурања Југославије буктали на просторима држава насталих на темељима некад у свијету признате државе, па преко материјалних споменика културе, попут на Дрини ћуприје, Баћо је за вјечност убиљежио на целулоидној траци, да би свједочиле покољењима која долазе. Незаобилазни су, наравно, били, Иво Андрић, Десанка Максимовић, Ђура Јакшић, па мајке које су по три сина дале за слободу отаџбине. У најкраћем – драгоцену фото-свједочење!

Коначно, о фото-свједочењу када је ријеч, Згоњанин први дио књиге завршава поглављем „Информације из прве руке“, чиме директно потврђује да ова публикација има и аутобиографски карактер. На 16 фотографија читалац среће и самог аутора у оним ситуацијама и активностима које свједоче о његовом свестраном дјеловању. Отварање изложби његових фотографија, промоције књига, учешће на књижевним манифестацијама, разговори са писцима, давање изјава или интервјуа новинарима... И, што је врло важно, све то с великом скромношћу, без истицања себе, него више дајући значај догађајима о којима је ријеч, што говори и о карактеру и скромности аутора који потомству оставља драгоцену свједочење.

Свом књижевном стваралаштву Здравко Згоњанин Баћо посветио је други дио књиге. Није, наравно, могао уврстити све што је написао и објавио, па је зато начинио избор из поезије и – што је посебно важно за овакав тип књига – дао доста критика, односно рецензија или бар извода о свим објављеним књигама. А о Баћином доприносу српској књижевности писали су многи истакнути зналци и често исказивали ласкаве оцјене. Овдје ће бити најсврсисходније дати бар дјелић онога што се може прочитати у судовима његовог пјесничког и прозног стваралаштва, што би читаоца могло подстаћи да крене у потрагу или за тим текстовима или за књигама о којима су написани. Томе свакако треба додати да је он посебну инспирацију налазио у завичајним темама и о судбини и усудима свог народа кроз историју, при чему је посебну пажњу посвећивао ономе што се догађало у посљедњим деценијама. Његову пажњу привлачиле су и фолклорне теме, тачније – народна традиција чије неке облике и данас можемо сусрести у народним обичајима и вјеровањима.

Прије него што наведемо понешто из споменутих критика, биће занимљиво видјети неке искрице из његове поезије које је аутор сам издвојио:

Сузе свих мајки у свим ратовима су исте.

На свијету највише има/ Врхова и подножја почетака и крајева.

Човјек без душе и срца/ Грешник је пред собом самим.

Босиљак најљепше мирише/ У њедрима.

На младом дрвету ожиљак ће зарастати / На старом никада.

Драгољуб Јекнић је још у децембру 2008. године, у предговору збирци пјесама *Сунчани поздрав*, написао: „Згоњанин је као пјесник склон романтичним стањима душе, али зар то нису сви значајни пјесници? Јесу, јер душа је основни инструмент свих осјетљивости, она је сама природа човјекова, кроз њу пролази и на њеном жару се кали људска мисао, она освјетљава пут човјеку и његове умне хоризонте.“ И мр Мирко Бабић тврди да је Згоњанин један од ријетких људи који је презрео индолентност људског духа и немарност према дрштвеној заједници. Пишући у Чикагу, Милева Сека Антонић наводи да је Згоњанинова поезија освјетљена топлим искрицама „и када се сјећа прадједовине, родног краја, одрастања... Посебно су импресивне његове пјесничке слике са-

рог решета, тамбурице, плоске, љескара и воденице поточаре“. По Ранку Прерадовићу, у Баћиној поезији завичај је „неизмјерно извориште човјеково“. Пишући о збирци *Сунчани поздрав*, писац ових редова забиљежио је, поред осталог: „У својим пјесмама Здравко Згоњанин ствара упечатљиве слике које се памте и атмосферу коју осјећамо свим чулима. Из готово сваког стиха избија мирис завичаја“. Др Миливој Родић истиче да пјесникови стихови „најчешће звуче родољубивим акордима“, док Вук Крњевић још 2007. године препоручује Згоњанинову збирку *Капи љубави*, „јер она искрено исказује трајност доживљаја свијета и живота“. Текст о истој књизи Миле Мутић насловио је Згоњаниновим стихом „Било је таме – Никад посртања“ чиме је на посредан начин окарактерисао и његову поетику.

„Пјесме из збирке *Ведро Јутра* могу се схватити и као пјесме за заљубљене и за младе, за љубитеље завичајног мелоса, којем је Здравко и као пјевач и свирач постојано вјеран“, записао је истакнути пјесник Стеван Тонтић, додајући да су то пјесме за широку читалачку публику која ће у њима наћи звуке и слике из властитог живота и животног сна. У једном свом тексту Тихомир Несторовић пише да „причом, али више стихом Баћо Згоњанин је претакао и редао успомене из своје шаренице и о модрој Мајевици, плодној Семберији, плаховитом Подрињу, житородној Војводини“. Борислав Гаврић је још 2006. године сматрао да је Згоњаниноива поезија „инспирисана љубавним и сентиментално романтичарским мотивима. „Полазећи од конкретне животне збиље, пјесник у своме стиховању даје љубави узвишено мјесто, гдје је жена и изходиште у смисао и извор живота“. По мишљењу Милоша Вујановића, Баћо кроз свој стваралачки импулс испољава сопствени стил у начину мишљења, осјећања и изражавања.

„Ушавши у свијет поезије као зрео човјек, Згоњанин у својим пјесмама није експериментисао и није измишљао нове моделе пјевања, него се угледао на народно пјесништво и на стваралаштво најбољих српских пјесника“, ријечи су Цвијетина Ристановића, којима додаје и ову реченицу: „Најближи су му они пјесници који су пјесму схватили као вид испољавања интимних доживљаја.“ Радмила Поповић за Згоњанина пише да „без претензија да буде велики пјесник, смјешта живот у своје стихове. Пјесма му се открила као ‘златни кондир’ у који са пажњом ‘сипа’ нектар живота срцем штићен и сачуван од ужаса текућег времена“. *Кућа*

од бијелог камена – „писана брижљиво, савесно и документарно – постала је својеврсни трајни споменик свима онима из Жуљевице и околине који су ратовали и гинули за свој народ и отаџбину“, написао је проф. др Лазар Стошљевић.

Др Мићо Цвијетић спада у оне који су најчешће писали о књижевном стваралаштву Здравка Згоњанина, а овдје ћемо издвојити само кратку мисао из текста о роману *Дневник Леоне Југин*: „Згоњанин је писац великог животног искуства, које оставља упечатљив траг и у његовом књижевном стваралаштву“. Ову кратку „шетњу“ кроз пјесничко и прозно стваралаштво Здравка Згоњанина Баће завршићемо врло занимљивим запажањем познатог пјесника са Козаре Драгана Колунције: „Док читам песме Здравка Згоњанина Баће, песме препознатљивих слика и звука, ја их видим и чујем, осећам и разумем, прихватам и не прихватам, поздрављам и критикујем, хвалим и кудим, бирам и зрно од кукоља одвајам.“

Циљ овог „просијавања“ критичких осврта, при чему можда и нису из многих текстова изабране оне најзначајније мисли, био је, између осталог, да освијетли поезију Здравка Згоњанина и да укаже да основне мотиве и теме којима се бави у свом дјелу. Читалац ће потпунију слику стећи када при крају ове књиге прочита у цјелини те текстове.

Као што је почео, наш аутор своју тестаментарну књигу и завршава фотографијама. Везаност за књижевност, колико и посао којим се бавио, омогућили су му да среће многе значајне писце с ових наших простора, једноставно насловљену – „С писцима“.

Не рачунајући познате личности из друштвеног и политичког живота изван књижевности, а таквих је заиста много, читалац овдје среће фотосе на којима је Баћо, поред многих других, с писцима чији именик би био подуг: Младен Ољача, Драгоје Лукић, Добрица Ћосић, Радован Вучковић, Драган Колунција, Стеван Тонтић, Миливоје Родић, Ранко Рисојевић, Светозар Личина, Милица Лилић, Јованка Стојчиновић Николић, Мићо Цвијетић, Боро Капетановић, Здравко Кецман, Миле Мутић, Душко М. Петровић, Матија Петковић, Добрица Ерић, Љубомир Ћорић, Александра Чворовић, Слободан Ракитић, Цвијетин Ристановић, Гжегож Латушињски, Борислав Гаврић, Рајко Петров Ного, Перо Зубац, Андреј Вазилевски, Раша Попов, Мома Димић, Грујо Леро, Вук Крњевић, Ранко Прерадовић, Аћим Тодоровић, Радмила Ђокић, Бранко Ћо-

пић, Мирослав Антић, Љубивоје Ршумовић, Ђорђо Сладоје, Миланко Боровчанин, Зоран Костић, Бранко Стојановић...

Пред читаоцем је, да закључим, књига која има и документарну и умјетничку вриједност и свакако јој треба пожељети добродошлицу у читалиште.

Ранко ПАВЛОВИЋ

МЕЂУ КЊИГАМА И СТВАРАОЦИМА

(Момчило Голијанин, *Свједочанства о временима и људима*,
Институт за српску културу, Никшић, 2025)

Занас је мало плодних стваралаца, књижевника и књижевних аналитичара који и у деветој деценији живота читаоцима нуде нове књиге које нам освјетљавају пјесничка и прозна остварења савременика, а онда и аналитички проницљиво дају осврте на важне књижевне теме из српске књижевне историје. Такав стваралац је сигурно и Момчило Голијанин чија нова књига *Свједочанства о временима и људима* је ево пред нама.

Књига нам доноси 31 текст од којих се највећи број бави приказивањем нових књига прозе и поезије углавном афирмисаних аутора, а онда и приказивањем књига есеја и зборника радова. Посебно су занимљиви текстови у којима се Голијанин бави темама из српске историје књижевности везаних за нпр. Станислава Кракова или за Милана Ракића, подсјећањем на мислиоце попут Слободана Јовановића, а онда и огледима из историје Црне Горе и Боке Будимира Алексића.

И управо због важности наведених тема ми ћемо се овдје посебно осврнути на ове Голијанинове текстове као репрезенте аналитичности остављајући простора читаоцима да трагају за одговорима које нуди Момчило Голијанин о писцима и књигама у нашем времену.

Голијанинов есеј о Станиславу Кракову, то је више него сигурно, нам скреће пажњу на чињеницу да је он био не само необична и врло значајна личност у књижевним круговима између два рата, одани борац за Србију у оба рата, а онда и интелектуалац високог ранга који је до краја живота остао одан Отаџбини и због тога од нове комунистичке власти скрајнут, забрањен и заборављен. О њему све до почетка 21. вијека није могло бити ријечи чак ни у студијским програмима књижевности па је више него јасно због чега Момчило Голијанин баш на њега скреће пажњу у есеју *Без-*

душно анатемисање посебно се осврћући на његов роман *Крила*. Аутор на тај начин, говорећи и о Кракову као човјерку, и о Кракову као умјетнику, све нас опомиње да му морамо коначно дати одговарајуће мјесто не само у историји српске књижевности, него и у универзитетским програмима на катедрама за српску књижевност.

Посебан смисао за истинске аналитичке синтезе Момчило Голијанин показује у есеју *Мјесто Милана Ракића у српској поетској тријади* гдје он на малом простору показује не само да познаје и одлично разумије Ракићеву поезију, него и цјелокупне естетске токове у којима су стварали бесмртни Дучић, Ракић и Шантић.

Аутор полази од чињенице да књижевни историчари и критичари увијек и изнова доказују исправност својих судова показујући своју емпатију или анимозитет према одређеним ствараоцима наводећи као примјере њиховог разилажења када се говори о Војиславу Илићу, Пандуревићу, Дису, Рајићу, па, донекле, и о Дучићу да би као крунски доказ показао и однос књижевне критике према Алекси Шантићу који је цео живот остао у херцеговачком кршу наспрам односа према Дучићу и Ракићу који су се бавили и дипломатијом. И баш када очекујемо расправу о различитим ставовима о пјесницима велике српске тријаде, Голијанин сву пажњу окреће према Милану Ракићу који је од свих српских пјесника тог доба написао најмањи број пјесама па је можда и због тога једно вријеме био посебно интересантан.

За разумијевање Ракићеве поезије и Ракића као пјесника аутор као полазиште узима став Војислава Ђурића који је тврдио да је „Ракић једини српски песник који је написао мали број песама да не би написао ниједну слабу“.

У даљем тексту слиједе пажљиво одабрани ставови Слободана Ракића, Миодрага Павловића, Драгана Јеремића, Пера Слијепчевића и Тодора Манојловића. да би на самом крају с правом била подвучена истинска Ракићева љубав према Отаџбини у пјесми На Газиместану.

Мишљења смо да ова прегледна синтеза ставова и мишљења о Милану Ракићу даје додатно јасну слику о овом пјеснику и оним љубитељима поезије који и воле, и познају стваралаштво Милана Ракића.

Осим Станислава Кракова Момчило Голијанин се бави још једним српским деценијама у комунизму оспораваним интелекту-

алцем, Слободаном Јовановићем приказујући избор из његовог огромног књижевног и научног рада штампаног у књизи *Историја – политика – демократија* у издању београдске куће Catena mundi.

Аутор у тексту *Српски национални карактер у виђењу Слободана Јовановића* нас прво упознаје са садржајем избора који је сачинио Маринко Вучинић, односно са личностима о којима је писао Слободан Јовановић а на које нас овај избор поново подсећа. Наиме, ријеч је о Карађорђу, кнезу Милошу, Доситеју, Вуку Караџићу, Тому Вучићу Перишићу, Илији Гарашанину, Јовану Ристићу, Пашићу, Скерлићу, Туцовићу и другима.

Голијанин с правом највише пажње у приказу овог избора посвећује тексту *Један прилог за проучавање српског националног карактера* у коме Јовановић расправља о Доситеју, Вуку, Цвијићу и другим српским интелектуалним величинама изводећи магистралне закључке о српском националном карактеру, што нас додатно мотивише да Јовановићеве текстове читамо изнова.

Приказујући Голијанинову књигу *Свједочанства о временима и људима* овдје смо дужни да скренемо пажњу на најобимнији рад из ове књиге, а ријеч је о детаљном осврту на књигу др Будимира Алексића *Огледи из историје Црне Горе и Боке* која је штампана у издању *Института за српску културу* у Никшићу.

Детаљну анализу ове Алексићеве књиге Голијанин с правом започиње њеним лоцирањем у стваралачки опус др Будимира Алексића, да би након тога прешао на детаљну анализу појединачних тема које су у овој књизи обрађене.

Ми се овдје нећемо бавити реинтерпретацијом ауторових детаљних осврта, али ћемо укратко, у прегледној форми, подсјетити на шта нам је Голијанин скренуо пажњу и о чему то професор др Алексић пише у приказаној књизи. Јер, није случајно књижевни критичар Голијаниновог формата баш њој посветио 15 страница.

А ево и главних тема из Алексићеве књиге: појава и идеологија црногорског сепаратизма; Унијаћење у Црној Гори и „Покрет за аутокефалност Црногорске цркве“; Однос Призренске лиге према Црној Гори; Свети Сава и светосавље у Црној Гори; канонско-правни статус Цетињске митрополије; судбина Његошеве капеле на Ловћену; Црна Гора и косовски завјет; проблем језика и писмености у Црној Гори; црногорски антисемитизам; комите и истина о њима те и идеја српског уједињења.

Овакав приказ је уџбенички примјер како се ваљано и одговорно представљају значајна књижевна и научна остварења те може послужити и као угледни текст за младе књижевне критичаре.

Овдје је неопходно подсјетити да аутор књиге *Свједочанства о временима и људима* значајан простор посвећује и књигама и темама које говоре о духовности српског народа, а прије свега о животу и раду Светог Саве, а затим и о књигама *Памтим да бих постојао* и *Ово је земља моја*, које предоминантно говоре о идентитетским и духовним темама и о његовању културе сјећања на српска страдања..

Наравно, осим овдје поменутих тема и радова у књизи *Свједочанства о временима и људима* има и низ изврсних приказа прозних и поетских остварења наших писаца па и због тога ову књигу искрено препоручујемо читаоцима.

Раде Р. ЛАЛОВИЋ

ХИМНА ПРИЈАТЕЉСТВУ ЖИВОТИЊА И ЉУДИ

(Миомир Милинковић, *Белка се вратила кући*, Bookland 2024, Београд)

Миомир Милинковић, научник и уметник, изузетно разноврстан стваралац, још једном је обрадовао малишане: романом „Белка се вратила кући“! То је занимљиво, узбудљиво лирско ткање о људским и животињским судбинама и њиховим необичним до-
годовштинама.

Главни јунак књиге је необична коза Белка, а за њену суд-
бину везана су бројна дечица, а посебно њена власница – баба Тан-
косава. Њима уз раме иду и други људи, нарочито ловац Стојан,
али и читав низ животиња, посебно дивљих.

Сиромашна сеоска старица Танкосава принуђена је да про-
да лепу козу Белку, љубимицу својих унука Стефана и Ивана. Што
би рекао Љ. Ршумовић: “Сељак гони овцу, мука гони сељака!”.
Бела лепотица доспева у руке трговаца џамбаса, правих грубијана
који животиње гледају само кроз бројчаник на ваги и кроз новац.
Храбра и сналажљива Белка успева да им побегне из камиона који
жури према кланици и, бескрајно заљубљена у живот и приврже-
на своме дому, пробија се кроз тесан и опасан лавиринт живота
тражећи спас и пут за повратак родној кући. На том путу, пуном
опасности и искушења, чекају је многе замке, али она својом хра-
брошћу и вештином увек успева да се спаси. Бежећи пред прогони-
тељима, избавља дивокошче које је упало у јаму бежећи од вукова.
Затим се упознаје са Виорком, предводником групе дивокоза и
ту се рађа ново, непланирано пријатељство. Њих две размењују
знања и искуства и долазе до закључка да су животиње знатно
боље од људи, уз констатацију да су домаће животиње суочене с
друкчијим опасностима од оних с којима се суочавају дивље. Оне
су робови својих газда, вечито им прети нож, док су дивокозе ве-
чито приморане да главу чувају од вукова, медведа, орлова, али,
што је најгоре, од ловаца и ловокрадица! У крајњој линији, међу

њима се може повући знак једнакости, а закључак је да су људи зли и себични, да су окуртни и користољубиви, док животиње ником не смишљају зло и освету. У све то уверила се и сама Белка. У шуми је доживела (и преживела) хајку ловаца, сусретала се с медведом, борила се против огромног орла, зликовца из ваздуха (и победила га), успут је ломила ногу, а од крвожедног вука, кад је већ била на ивици амбиса смрти, спасао ју је ловац – чика Стојан.

Пун ратних ожиљака и разочарања у људе, спас је пронашао у дивљини, у пећини. Она ће му постати нови дом у који ће примити Белку, и кученце Срећка, а касније и љупко Белкино јаренце – Зорка. Чика Стојан, травар и вук-самотњак, има океански широко срце. Њему и крду дивокоза слобода је божији дар, пошто правде, иначе, у свету нема. У тој недођији он остаје до краја стопљен с природом, али и бескрајно тужан кад му Белка и Зорко одлазе. Њих двоје, врдајући пред текућим опасностима, прилазе новом стаду непознатог човека. Он упорно покушава да пронађе њиховог власника, а Белка даноноћно сања свој топли дом код баба-Танкосаве. Исто колико Иван и Стефан, заволи је и девојчица Милица, а њен тата Недељко чува их као очи у глави, у нади да ће пронаћи власника. У томе га ометају пијане комшије око казана, који жели да лепу Белку „врте на ражњу“. Белка успева да побегне и нађе спас код добродушног воденичара који је враћа у завичај код бабе Танкосаве.

Наравно, после свега претрпљеног, и баба Танкосава и њени унуци поново су срећни, а она искрено признаје: “Вратићу им паре, и дупло ако треба, али Белку им не дам. Док сам жива, ником је нећу дати!”

Главна вредност овог романа је дубоки хуманизам, али он се може подичити и изузетним стилским вредностима. Наведимо само суштинску реченицу: “Живот је само један трептај између онога што желимо и оног што морамо.” Белкино прескакање урвина, вртача, литица и кршева није се могло приказати сликовитије! Милинковић уме да нађе врло маштовита имена за „своје“ дивокозе: „Виорка, Антилопа, Газела, Тара... Такође врло вешто персонифицира животиње. Пре свега, подарује им моћ вођења дијалога! А прави бисер је и следећа персонификација: “Јесен је увелико закопачила на планину.” На сваком кораку у овој књизи срећемо пре лепе епитете, нарочито у описима планине: “Белка је то осећала

по боји лишћа које се на НИСКОМ растињу по ОГОЛЕЛИМ обронцима планине пресвлачило у мноштво ЈАРКИХ БАКАРНО-ЦРВЕНИХ и ЖУТОЗЕЛЕНИХ боја.“ У овом роману се осећа чудесан зов даљина, а мала Милица, својом жељом да дохвати небо, подсећа на Црнчевићевог главног јунака из приче „Босоноги и небо“. Нису ретке ни успеле метафоре („СЛАПОВИ СРЕЋЕ“).

Томислав ЂОКИЋ

СТРУКТУРЕ И ТРЕПЕТИ НА СЛИКАМА ВЕСНЕ ТОДОРОВИЋ

– поводом изложбе слика „Сасвим природна експресија“
Музеј Семберије Бијељина, марта 2025.

Мематска изложба слика Весне Тодоровић на деликатан начин обојила је атмосферу Галерије Музеја Семберије у Бијељини, представљајући један, помало заборављени феномен „препознавања умјетности“ у изворном облику, без додатних појашњења или апела на „вишу свијест“ или неко пред-знање. Довољна је чистота погледа и иста каквоћа душе да посјетилац, у нестварном миру суботњег дана, доживи катарзу равну некаквом „душевном умивању“. Упркос чињеници да је ауторка отворила неколико креативно-истраживачких праваца, „међусобно дозивање“ њених слика у јединственом простору указује на неке трајније одреднице у стваралаштву, које се препознају кроз хтијење да се опажајно и опажено истраже на основу сопствене структуре, кроз ликовност градивних слојева.

Кохерентност опуса Весне Тодоровић омогућавају неке херменеутичке „слике-путокази“ (чамци, шума, житно поље) са циљем да се укаже на поријекло изложених дјела: они представљају одређени повратак на извјеснију форму као указ на визуелну узрокованост, других, условно речено – беспредметних слика. Истовремено, свођење предметности на знак или елементарну форму, такође, рефлектује тежње ка структуралном и градивном агрегату. У еластично схваћеном контексту ликовне форме могли бисмо се сложити са ауторком да су у питању *пейзажи*, међутим, њихова лакоћа, растреситост, наговјештавајући *infinito* и прозачност у већој мјери пројекција су њене унутрашњости него аналитичког приступа материји: од материје је узела управо онолико, колико је потребно да се уобличи стварност душевних титраја. То се нарочито уочава на одређеним „умјетничким цитатима“ попут приказа *Житног поља* на једном диптиху (сл. 1). И док се на Ван Гоговом приказу *Житног поља са вранама* (1890)

хоризонт подиже високо, како би пут кроз класје био схваћен као мистични пролаз, над којим вјетар или врелина прогања црне птице, код Весниних житних поља прегнантне али ваздушасте форме брда у бројним регистрима посматрачево око „воде“ ка дубини из које се промаља свјетлост, наговештавајући неку промјену. *Житна поља* Весне Тодоровић, према истовјетном мотиву на сезановски постулираним, истовјетним приказима Милана Коњовића, односе се као токата према фуги или свјежина према јари. Веома је захвално, може се стога закључити, када се на основу истовјетног мотива, кроз компаративну анализу сродог ликовног приказа више сликара, уз знање о свакоме од њих, доспије до „унутрашњег пејзажа“ аутора, чије се дјело посматра и тумачи. Жуто класје у првом и зеленкасто растиње у другом регистру, синтетизују се у некакав музички контрапункт или плес.

Евокација звука или покрета уочава се и на слици кроз „змијолике“ сјенке ваљкасто балираног сијена као и дијагонално постављених дрвореда који маркирају бројне регистре просторне дубине, сложени на начин који не подражава ограниченост погледа већ тежи да је превазиђе (сл. 2). Импресивно је како је „морфолошка (с)ликовност“ природе акварелски оприсутњена на једном хроматски сведеном приказу брежуљка (сл. 3): драматично, импресионистичко суочавање свјетлости и сјенке, удаљено од сваког описа, омогућава утисак материје на један посве нематеријалан начин, убједљивост животне стварности кроз знаковност, ближу „оностраној онтолошкој презентацији“. Као да је ријеч о машти а у питању је живот. „Терасаста брда“, каква се могу видјети на византијским и средњовјековним иконама, уз минимум дескрипције и у тоталитету свођења до елементарног, убјељиво свједоче сопствену материју и њене вибрације. Ово дјело такође указује на способност Весне Тодоровић да насликано дрво „натјера да пјева“ а грмове на хоризонту нагони на плес.

Упркос израженим тежњама ка хроматски сведеним рјешењима, колоризам је у дубини сликаркиног сензибилитета (сл. 4): управо на основу супротстављања свијетлих и тамних површина преобликује стварност у флуидно бивство а једна мрља је довољна да хипостазира опали лист у шуми док је његово умножавање постигнуто непрестаним колористичким контрастирањем, као неким демијуршким успостављањем нове-старе структуре земље и онога над њом. У том смислу пејзажи Весне Тодоровић

показују се као неко херменеутичко начело за свако посматрање природе и уживање у њој. Приказана брда и планински врхови (сл. 5) не налазе се далеко од равне Семберије, у регији бајковитих босанских рељефа, који оличавају божанску креативну штедрост. Тек површине и бојене мрље сликарки су довољне да потврде претходно речено.

Коначно, импресионистичко полазиште и чист колоризам тријумфују на двијема „беспредметним сликама“ Весне Тодоровић, предоченим у оквирима поставке у Музеју Семберије: на првој (сл. 6) пуној енергетског потенцијала, на којој се тек неколико мрља окера и жуте промаља кроз бројне плаво-зелене тонове, неко ће препознати морску олују, други ће се сјетити врела Босне, трећи, опет, пронаћи ће у овом призору најсјетније сјећање на свјежину своје младе доби... Ове слике заправо садрже све набројано а да ништа од тога не постулира њихову иконографију; оне су репрезенти једног чистог сликарства и да се послужимо Импаловом терминологијом – „пиктуралне конструкције“ (*fait pictural*). Оне се једним дијелом једине са групом слика асоцијативне апстракције блиске Џексону Полоку (сл. 7) а другим – указују на извјесност „сликарског гена“ и потенцијалног даљег развоја сликарства Весне Тодоровић. Осим на основу сопствене поетике, сензибилитета и креативности до слика ове врсте ауторка је доспијела претпостављајући апсолутно фактичкому. Тиме се приближила умјетничком хтјењу Жоржа Брака, с тим да су њене иконицке структуре органске, али не и тјелесне, оне су реминисценција на Дан трећи Пра-креације. Управо тежње ка (А) апсолутном, препознају се у овим сликама апсолутног, у којима се и посматрач препознаје на основу сопственог искуства о апсолутном. Посљедња слика „воде Постања“ (сл. 8) која ће бити наведена у оквирима овог приказа, уколико се доспије до њене унутрашње прегнантности, на својој површини открива рођеног сликара, а у својој дубини – тајну постојања.

Горан М. Јанићијевић

Культура

Вељко Ж. БРБОРИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет^{1*}

ПРЕПИСКА ВУКА КАРАЦИЋА И МАРИЈЕ ПОПОВИЋ (МИЛУТИНОВИЋ) ОКО ОБЈАВЉИВАЊА *ОПИТА* ЛУКЕ МИЛОВАНОВА

У раду се анализира преписка Вука Стефановића Карацића и Марије Поповић (Милутиновић) и то они њени делови који су од значаја за објављивање *Опита наставленија к србској сличноречности и слогомерју или просодији* Луке Милованова Георгијевића. Наиме, у литератури се најчешће истиче да је Вук Карацић објавио *Опит* и да је дело објављено 23 година после настанка и пет година после смрти аутора. Овде желимо показати како објављивање *Опита* Л. Милованова не би било могуће без великог труда и добре воље Марије Поповић. Њена преписка са Вуком Карацићем, између 1831. и 1833. године то потврђује.

Кључне речи: Вук Карацић, Марија Поповић, Лука Милованов, *Опит (Просодија)*, преписка

1. Уместо увода

О Луки Милованову Георгијевићу данас се изван србистичких кругова мало зна, ретки су они који о њему говоре и пишу. Углавном се помиње као реформатор језика у предвуковском периоду, уз Саву Мркаља и познате Србе у Будиму с почека XIX века. Вероватно је најцеловитија студија о њему Радована Мићића, с насловом *Лука Милованов Георгијевић*, објављена 2000. године у Новом Саду.

У *Енциклопедији српског народа*, књизи од безмало 1300 страна великог формата, о њему стоји: „Милованов, Георгијевић Лука (Осат, Босна, 1784 – Будим, 1828), књижевник. Вероватно и

^{1*} brboricv@fil.bg.ac.rs

под утицајем идеја Д. Обрадовића, *Опит наставленија к србској сличноречности и слогомерју или просодији* (1810) писао је реформисаном азбуком С. Мркаља, те му је цензура забранила штампање; објавио га је постхумно В. Караџић (1833). Писао је лирске песме (међу њима и за децу), по узору на нем. поезију, коју је преводио (Биргер, Вајс)” (ЕСН 2008: 654).²

Дакле, помиње се као један од Вукових претходника и његов допринос реформи ћирилице у предвуковском времену није без вредности и значаја. Фактографски знамо да је рођен у Осату 1784. (код Сребренице)³ и да је преминуо у Будиму 1828, са 44 године живота. Знамо да је, за то време, имао изузетно образовање. Образовање је започео у Винковцима (прво у Српској школи, па потом у Главној немачкој школи у Винковцима, па у Гимназији у Винковцима (на латинском и немачком језику), потом одлази у Сегедин, на тамошњи Лицеј. У Сегедину је завршио филозофију и после тога одлази у Пешту на студије права. Године 1807. са 23 године Лука Георгијевић је изабран за учитеља, са сигурном платом и пристojним условима за живот (Мићић 2000: 12–27). По ономе што данас знамо, после завршетка школовања, већ 1808. дружио се са Савом Мркаљем, 1810. друговао је и са Вуком Караџићем, Јованом Берићем, Димитријем Давидовићем и Димитријем Фрушићем. Радован Мићић каже: „Када се Вук 1810. године срео са Савом Мркаљем и Луком Миловановим, и први и други су већ били завршили књиге од изузетног значаја за српску културу” (Мићић 2000: 31). Александар Милановић истиче да: „Скоро сви Вукови биографи истичу значајан утицај Л. Милованова, поред утицаја Саве Мркаља, на ставове кључног реформатора српског језика, писма и правописа у 19. в.” (Милановић 2019: 185). И закључује да је Милованов „остао недовољно истражен” и да „поједини детаљи његовог рада и дела остали су недовољно разјашњени” (Милановић 2019: 185).

Судбина књига Саве Мркаља и Луке Милованова које су написане 1810. била је посве различита, није их пратила ни срећа

² Одредницу потписује Мирјана Д. Стефановић.

³ И година рођења није поуздана, негде се помиње 1774. негде 1775. Мићић каже да је посреди 1775, неке енциклопедије говоре да је то 1874. година. И као година смрти негде је 1828. негде 1829. Ипак, најчешће су у оптицају 1774. и 1828. година. У литератури се дело понекад скраћено назива *Опит* а понекад *Просодија*, па смо и ми у овом прилику користили оба назива. Драгоцене податке о Луки Милованову могу се наћи у раду Маријане Богдановић, *Допринос Луке Милованова развоју акцентске и метричке теорије код Срба* (Богдановић 2014).

ни слава и аутори су били, може се рећи, слични мученици. Мркаљ је своју књигу објавио 1810, а Милованов није ни дочекао да се његово дело објави и то је велика неправда, често заборављена и заобиђена. Литература каже да нисмо сигурни које је дело пре нестало, прожимање и параленост су неспорни. Радован Мићић сматра да је први књигу завршио Милованов и да је његово дело цензор Георгије Петровић одобрио за штампу, али да писац није имао новац да плати штампу, а да је Сава Мркаљ нашао пештанског трговца Михајла Костића да плати штампање његове књиге и да тако настаје, условно речено, проблем око објављивања дела *Опита* Луке Милованова (Мићић 2000: 45–46). Остаје, дакле, неразјашњен однос дела С. Мркаља и Л. Милованова, ко је на кога више утицао и ко је пре завршио своје дело. Александар Милановић реформу ћирилице Луке Милованова и његов реформаторски рад сажима у следеће тврдње: Лука Георгијевић Милованов највероватније није био Мркаљев претходник, већ следбеник; Милованов је растеретио српску азбуку свих непотребних слова, свдећи систем на 30 графема; Милованов је реформисао грађанску ћирилицу, а Мркаљ црквену и Милованов је системски увео нову графему **ц**, што јесте важан податак (Милановић 2019: 194–195).

Нас је у овом прилогу занимала судбина рукописа Луке Милованова, од настанка (1810) до објављивања (1833), односно преписка између Вука Караџића и Марије Поповић, она осветљава неке детаље око објављивања *Опита*. Убеђени смо да је М. Поповић имала пресудну улогу да се дело објави, објављено је 23 године после настанка и пет година после смрти његовог аутора. Осврнућемо се и на преписку Л. Милованова и В. Караџића.

2. Преписка Вука Караџића

Доказ за нашу претпоставку, тј. за велико ангажовање и важну улогу М. Поповић око објављивања *Опита* Луке Милованова налазимо у Вуковој преписци. Преписка В. Караџића је фасцинантна, има тринаест књига, више од 10.000 страна текста. Не можемо да се не дивимо и да се не чудимо њеном обиму, броју личности са којима је Вук водио преписку, као и чињеници да је тако обимна преписка сачувана. Разуме се да значајан део свеукупне преписке није сачуван. Нису сачувана многа писма која је Вук

писао другима, то је лако закључити ако се зна да је сачувано две хиљаде писама које је Вук писао другима и да је сачувано више од пет хиљада писама који су други написали Вуку. „Ову преписку, једну од најбогатијих у нас, сачињава седам хиљада сачуваних писама: Вукових – око две хиљаде и њему упућених – око пет хиљада. Претпоставимо ли да је и Вук послао приближан број писама колико их је и примио, писао је за по века (1814–1864) око сто писама годишње или свака 3–4 дана по једно. А толико их је и добијао. [...] У Вуковој преписци јавља се преко хиљаду кореспондената, а вођена је, изузмемо ли наш језик, још на немачком, руском, италијанском, чешком, француском, енглеском, грчком, бугарском, словеначком и латинском” (Преписка I 1988: 35–36). Ипак, оно што је сачувано заслужује свако поштовање и отвара могућност за нова истраживања и бројна нова сазнања.

Како смо већ у уводу рекли, задатак овога рада је да се позабави преписком која се односила на Луку Георгијевића Милованова, тј. на његово дело *Опит наставленија к србској сличноречности и слогамерју*. О чему се заправо ради? Ово је покушај да се објасни шта је било са текстом од настанка до објављивања. Судбина *Опита* од настанка до објављивања није до краја истражена. Дело је, нема сумње написано (завршено) 1810, када је објављено *Сало дебелога јера* Саве Мркаља. Нису спорне реформаторске сличности и неке разлике Саве Мркаља и Луке Милованова. Ипак, *Просодиа* је објављена тек 1833. године, када су њене реформаторске идеје већ изгубиле на значају, јер су се у међувремену појавила и друга дела, то се посебно односи на *Српски рјечник* (1818). После тог капиталног дела реформаторске идеје *Просодие* нису имали првобитни значај. Често ћемо цитирати делове преписке, како бисмо избегли било каква слободна тумачења, јер речи из преписке најбоље потврђују нашу претпоставку и упућују на јасан закључак.

3. Преписка Луке Милованова и Вука Караџића

Већ смо констатовали да су се Вук Караџић и Лука Милованов сусретали у Пешти пре настанка *Опита* и да су касније размењивали мишљења, то неспорно потврђују и два сачувана писма која је Милованов написао Вуку, прво писмо је из 1815, друго из 1818. године. Из тих писама се види и да је и Вук писао Миловано-

ву, али та писма нису сачувана, Вук је знао да је Милованов доброг образовања и да се бавио и језичким питањима.⁴ У писмима се види пријатељство и изузетно поштовање, што је иначе и била особина писама тога времена. У првом писму Милованов се обраћа Вуку „Љубезни мој Пријатељу”, а у другом „Љубезни мој Побратиме”. На крају првог писма стоји, пре имена Луке Милованова „ја нисам ви, него твој прави пријатељ”, а на крају другог стоји „Добри Пријатељу Лука Милованов”. Прво писмо је писано у Будиму, 13. јула 1815. и у њему аутор каже: „Тако ти је садашње време настало! Док једосмо и писмо заједно, дотле и говорисмо: писаћу ти, писаћеш ми; а кад се разтадосмо, одма и заборависмо што смо обећавали; [...] За опит мој јављај ти, дасам сасвим зимус наумио био, издати га куд пукло да пукло макар најпосле и с дебелим јером. И тога ради писаосам Фрушићу, да ми гледа којим начином онај мој рукопис од Г. Копитара, или гди био, овамо послати” (Преписка I 1988: 248).⁵ После се у писму види да је Фрушић о Ускрсу, дакле, тек после нешто дуже времена послао рукопис у Пешту, по „Г. Берићу” и при томе је питао Берића „небили сад допуштено било ту ствар овде печата-ти” али је уследио одговор: „Скоро смо добили од Цара Мандат на Митрополитову против Новајлија тужбу и Репрезентацију, да се свака књига под оштру Цензуру и коректуру подвргне, за тоће сад вели јоште један Коректор додатисе к Петровићу” (Преписка I 1988: 248).

Из писма се, дакле, јасно види да је централни део писма објављивања *Просодие*, што ће рећи да су они у протеклих пет година већ више пута разговарали о томе. Милованов моли Вука да замоли и Копитара за помоћ и да види могу ли се обезбедити и пре-нумеранти. У другом сачуваном писму, после непуне три године, од 4. фебруара 1818, које Милованов пише Вуку, опет из Пеште, види се да је рукопис *Опита* и даље код Берића: „Ево ветъ пол године дана продъе, од како сам твоје писмо из Беча примио. [...] Спочетка задржало ме то, што Палинодију, о којој би требало, дати штогод пишем, нисам био читао, и тако у том очекивању еда би од куда дошла ми у руке, дадо се у заборав. Србске Новине овде колико ми је познато само Г. Беритъ прима. Ја сам к њему многоред

⁴ Најмање је сачуваних писама из прве деценије Вуковог реформаторског рада. Сигурно је писама било још, то откривају ова два писма и сигурно је Вук писао Милованову, али је реално да није сачувано.

⁵ Ово потврђује да је Милованов после неуспелог објављивања у Будиму 1810. године настојао да *Опит* објави у Бечу и да је рукопис због тога био код Копитара, што упућује да је Вук био упућен у неке појединости око (не)објављивања текста.

одлазио ал ми он ту Палинодиу натѣ немогаше, и тако и до данас неznam о њој шта писати” (Преписка I 1988: 554)⁶.

Преписка сведочи да је постојао повремени контакт, вероватно и сусрети између Вука Караџића и Луке Милованова, од 1810. до 1818. године и да је тема тих контаката било и објављивање *Опита*. Неспорно је лутање и губљење рукописа, рукопис је шетао од Пеште до Беча, тешко је рећи који су све разлози утицали на то да се загуби. После 1818. године судбина *Опита* Л. Милованова била је скоро непозната, о њој немамо поузданих сведочанстава. Животни путеви су им се разишли, Милованова је живот одвео на другу страну и писац *Опита* био је окренут другим пословима и обавезама, нарушеног здравља и у борби с многим животним проблемима. Ипак, жеља да се дело објави није га напуштала, много је недаћа и препрека било на том путу, лоше здравље, мењане послова и тешка материјална ситуација. Неизвесност око рукописа трајала је док се није појавила преписка (писма) између Вука Караџића и Марије Поповић (Милутиновић).⁷ То значи да о *Просодиа* између 1818. и 1831. године, пуних тринаест година мало знамо. То питање и изазов остаје за будуће истраживаче, али ће тешко бити доћи до нових података.

4. Преписка Марије Поповић и Вука Караџића

Преписка Вука Караџића и Марије Поповић почиње 1831. године, 21 годину после настајања *Опита*. За седам година, у периоду између 1831. и 1837. године сачувано је *деветнаест писама*, тринаест писама је М. Поповић писала Вуку, а Вук њој шест писама. У размени писама је више него јасно да постоје и писма која нису сачувана, на које се аутори писама позивају, да су их добили или слали. Ми ћемо се овде бавити само сачуваним писмима, односно оним деловима писама који се тичу *Опита*. Он је предмет *12 писама*, од 14. августа 1831. до 29. маја 1833. Од тих 12 сачуваних писама, 9 је М. Поповић написала Вуку, а Вук њој 3 писма.

⁶ У овом одговору Лука одговара Вуку и на неке дилеме о *Рјечнику*, што сведочи о поверењу у Лукино филолошко знање. Лука овде Вуку уредно одговара на постављена питања, а немамо сачувано шта га је Вук питао, то писмо није сачувано.

⁷ Марија Поповић ће касније постати супруга песника Симе Милутиновића и из преписке се може видети да је живела у Пешти, да је била образована и да је поцицала из угледне породице.

У првом писму, од 14. августа 1831. године, које М. Поповић шаље В. Караџићу стоји јасно објашњење да су и раније сусретали и да су разговарали о необјављеном делу Л. Милованова и да је М. Поповић дошла до трага који води ка загубљеном рукопису. Ево доказа за ту тврдњу: „Благородниј Господине! Кадъ самъ последни путъ, пре 2. Године имала Честъ съ Вами у Пешти говорити, онда сте имали ту Доброту мене опоменути, да акоби ма кадъ било, што чула за Луке Милованова Георгијевича *Опит Наставленьа к Сербској Сличноречности и Слогоміеріу или Просодіи* да Васъ известим. Просодіа є дакле прави узрокъ могъ слободногъ писма... ” (Преписка IV 1988: 463). Ово писмо, да и нема других података и сведочанстава јасно сведочи о томе да је М. Поповић заслужна што се после смрти Л. Милованова ушло у траг рукопису и више је него очигледно да рукопис не би поново могао стићи до Вука без њеног ангажовања, остао би загубљен и не би постојала могућност да се објави. Истина, то је само почетак њене борбе и истрајности да се рукопис објави. Ево потврде: „Пре 2. мѣца нашла се Два Србина кои желе ту исту Просодію имати, али по нивой вољи поправити, и не, наименовати Луке Георгијевича Просодіомъ!, ово ме є врло разжалило, што та Книга баш нема Среће, да онака на Светъ изађе, као што є написана...” (Преписка IV 1988: 464). Писмо даје и одговор због чега је М. Поповић заинтересована за објављивање *Просодіе*, па тако сазнајемо да је Лука Милованов био у детињству њен приватни учитељ и да је био пријатељ њених родитеља: „Мене се ова книга само у толико каса, што є Покойни Лука мене одъ најнѣжніегъ Детинства познавао, много пута покучіо, псовао за незнанѣ и за уво повукао за заборавностъ, за кое самъ нѣму свагда Благорадна била” (Преписка IV 1988: 464). Писмо сведочи и да је Л. Милованов остао у пријатељским односима са Маријом Поповић све до његове смрти и да је она о њему знала бројне појединости, па је тако остала забележена и велика туга Л. Милованова што његово дело, упркос бројних покушаја није штампано за његовог живота: „Пре неколико дана него што ће Лука умрети біо є кодъ мене и говорио ми да ће најдуже до 2 Мѣца нѣгова тако жельна Просодіа после толики беда кою є одъ моляца чрезъ цели 18 Година претрпила, єданпут на Светъ изаћи... [...] По нѣговой смрти, обрече ми Гос. Димичъ даће онъ П: гледати на сваки начинъ да на штампу да [...] даћете Лукинъ животъ укратко описати [...] да ако би рукопис могла Рукописъ добити, да би сте ви

на себе примили Народнѣ ползе ради, што се штампе тицало буде и край тога, даћете Лукинѣ животѣ укратко описати” (Преписка IV 1988:465). Дакле, Димић је донео рукопис, показао добру вољу и жељу да помогне око објављивања, али се појавио проблем са неким дугом који је остао иза Л. Милованова и то се морало некако решити. У тражењу решења господин Димић је изненада преминуо и рукопис је остао код његове супруге. Очито је да је иза Л. Милованова остао неки дуг или неки нерашчишћени рачуни и да је рукопис *Просодие* био нека врста јемства да се тај дуг намири.

У *другом писму*, после два месеца, (13. октобар 1831) које М. Поповић пише Вуку налазимо наставак започете приче: „Благороднїй Господине! Ја Вамѣ довољно благодарити неznam, прво зато што се Ви потрудили таки ми писати, а друго што ме уверавате, и несматрајући на трудѣ! даћете се ви сироте *Просодіе* [...] драгоvolно примити. [...] Како сам Ваше писмо примила, она самѣ на Госп: Димички прочитала и она є обрекла ако Ви одобрите, не само Кавирати, него тај исти Дугѣ исплатити, пакѣ кадѣ се Книге напечаатау и распродау, дајој вратите” (Преписка IV 1988: 484–485). Уз овом писму следи детаљно објашњење да дуг неспорно постоји, очито је Вук проверавао податке о дугу у писму које није сачувано. Дакле, рукопис је пронађен, још он није код М. Поповић и сада она тражи решење како да се намири дуг који је остао после смрти аутора и да рукопис буде „слободан”.

После мање од месец дана (4. новембар 1831) уследило је *треће писмо* и ту налазимо сведочанство да је М. Поповић дошла до рукописа *Опита*: „Благороднїй Господине! Ево данасѣ Божіомѣ помоћу сам Просодию добила, и Вами є заједно сѣ Проповѣдима шаљѣм. [...] Госпођа Димичка је реч одржала и платила, є просодиинѣ Дугѣ, за кое су њу Лукини дужници квитирили, тако да ни одкуд ништа се бринутти немамо. Само желим да Просодија доста Пренумеранта добиіе. [...] Јасамѣ већ многима у Будиму говорила даћете Ви Господине Просодию издати. Многи пламте одѣ желѣ њу штампну видети” (Преписка IV 1988: 501).

Дакле, после великог труда М. Поповић је дошла до рукописа и одмах га прослеђује Вуку. Овде се преписка интензивира и М. Поповић истог дана шаље још једно, *четврто писмо* Вуку, а после два дана ће уследиће и ново писмо, пето писмо. Може бити да су ова три писма (два од 4. и једно од 6 новембра) заједно послата

са рукописом *Опита*, јер је у међувремену и стигло писмо Марији до Вука. Ово писмо није сачувано, али она одмах одговара на њега. Она Вуку шаље четврто писмо њихове преписке (Будим, 4. новембар 1831): „Љубезній Господине! Данасъ сам Ваше писмо примила [...] да би Вами обећани Оригиналъ послати могла, запечатимъ све и однесемъ таки къ Господару Суботичу... [...] текъ опетъ кажем тешко просодиі кадъ є спала да ја за нју пишемъ. [...] Просодиі є судьено било да после прве Цензуре јошъ 20 Година съ мольци у Сандуку, а не медъ Србима живи” (Преписка IV 1988: 503).

Вук је, нема сумње, хтео бити уверен у оригиналност рукописа и захтева да то М. Поповић темељно упореди, не можемо знати који је разлог за ту врсту опреза, али се види да у истој пошилици иде рукопис и објашњење уз *пето писмо* (Будим, 6. новембар 1831): „Благородни Господине! Юче увече сам обадва Рук. Просодиє отъ 1810. 1 Агус. кадъ на цензури била, и отъ 1814 прочитала на ново, онда као што сам Вам већ писала, да сам отвећ хитати морала, а безъ нужде! нисам могла да прегледам јошъ еданпут, єсу ли ова примѣчаніа и у Вашой просодиі, нисам рада опетъ печат кидати, зато волим јошт ову цедуло написати пакъ место едногъ имаєте 3. писма. Дає Просод. кою Вам шалѣм съ овима еднак товасъ уверити могу, сръ сам є онда одъ речи до речи съ овимъ двома слагала, и нашла да ниєдна реч ніє другоячіє написана, него є 1810. [...] Молим дакле Господине нежалите труда ...” (Преписка IV 1988: 504).

Јасно је да су нађена два истоветна текста *Просодие*, вероватно оригинал и преписка, Марија је, по Вуковом наговору рукописе читала, упоређивала и утврдила да су идентични и да међу њима нема разлике. Истовремено сазнајемо да је М. Поповић послала Вуку и неке Лукине преводе, што сведочи и о његовој преводилачкој делатности. Тако је рукопис кренуо од М. Поповић ка Вуку.

После тридесетак дана (Будим 8. децембар 1831) М. Поповић пише Вуку *шесто писмо* преписке и интересује се да ли је добио рукопис *Просодие* и писма, уз друге преводе Л. Милованова, које му је послала заједно са *Просодиом*, што потврђује да јој је веома стало да се посао приведу крају, тј. да се рукопис коначно објави: „Високородній Господине! Уверена самъ да сте до данасъ Просодиу, (кою э Г: Суботичъ по Г: и Трговцу вами оправии) съ остали Рукописи примили, и може бити већ прочитали, незнамъ оћедуль се Вами Лукини Преводи тако допасти, као мени?” (Преписка IV 1988: 535).

Тако, после низа перипетија *Опит* Л. Милованова стиже коначно до Вука, он сада из Земуна одговара М. Поповић љубазним писмом, али је присутан и опрез да рукопис не стигне и у неке друге руке. Нисмо успели сазнати који су разлози В. Караџића за опрез и неку врсту страха, може бити да су само посреди нерашчишћени рачуни око поменутог дуга који је остао после смрти Луке Милованова, али код Вука нека сумња и даље постоји. Вук крајем године, из Земуна (21. децембра 1831) одговара да је добио рукопис, али се из писма види и опрез, то је *седмо писмо* њихове преписке: „Љубезна и почитајема Мацо! Примиио сам Просодију, и остало све, што сте ми уза њу послали, за које вам врло благодарим. По том сам примио писмо Ваше од 26. Нојемвр., на које Вам ето шаљем *објављеније* о Просодији. Сад Ви са свима Вашим пријатељима и познаницима употребите сву мајсторију, да Г. Витковић то објављеније да потпише, па Г. Суботић да га да одма штампати. [...] Како би било, да Госпоја Димићка каже, да је Лука просодију 1828 године наново преписао, и на самрти препоручио, да се мени преда? Чувајте Ви тај други рукопис, да коме у руке не дође, не шалите се!” (Преписка IV 1988: 547–548).

Овде бисмо помислили да су решене све дилеме и отклоњени сви неспоразуми и да ће рукопис убрзо у штампу, али опет наступа застој. У књизи *О језику и књижевности II* налазимо „објавленіе”, тј. позив пренумерантима и неколико драгоцених објашњења, позив је писан у Земуну, 17. јануар 1832. [о књизи Луке Милованова *Опит настављења к Србској Сличноречности и Слогомјерју или Просодији*]: „Лука Милованов Георгијевић, бивши учитељ Пештански, кои је у почетку 1829 године у Будиму умрѐо, написао је још 1810 године правила нашега Стихотворства под именом: `Луке Милованова опит наставлења к Србској Сличноречности и Слогоміеріу или Просодиі, но због различни узрока није ій за живота свога могао на свет издати. Іа мислим, да се ова књига ничим боље не може препоручити, него своим саджанњем, које се ево овде поставља. [...] Књига ће ова у свему од слова до слова бити онако наштампана, као што се у мене Лукином руком написана налази; іа ћу у особитом предговору назначити нешто од Лукина житија, и куд се овај рукопис повлачио, док је најпосле мени у руке допао. Она ће бити око 10 штампани табака велика, и цена іоі је 2 форинте...” (Караџић 1968: 451–453).⁸ Овде налазимо потврду раније изнете

⁸ Вук је, дакле, имао намеру да уз рукопис *Полинодије* штампа и податке о животу Л. Милованова, тражио је податке и од Марије Поповић, али је преко Винковча-

тврдње да је иза Л. Милованова остао дуг и то је раније у писму М. Поповић назначила Вуку: „Когод зна, како се наше Књиге штампау и продају, нико неће помислити, да се ова Књига издаје какове трговине ради, а посебно кад чује, да она за свога Списатеља мора платити 110 форинти дуга!” (Карацић 1968: 451–453).

Из неких побуда Вук је тражио од М. Поповић да „измоли” неку врсту Лукина аманета да рукопис *Просодие* буде предат Вуку „да је Лука просодију 1828 године наново преписао, и на самрти препоручио, да се мени преда”. Не можемо знати разлог овога поступка, сем потребе да се Вук обезбеди и да би избегао евентуалне спорове после објављивања дела. Ову Вукову молбу М. Поповић није могла реализовати. То се види из *осмог писма* преписке, које М. Поповић шаље Вуку из Будима (7. јануара 1832): „Благородни Господине! Оно вече кадъ самъ ваше писмо примила, одемъ ома К Г: Суботичу – предамъ му по Вашем захтеваню прикључено ми писмо, и замолила самъ га, да не пожали труда што пре састатисе са Г. Вит: кое є онъ такі у ютру учинію, али ништа свршио ние – као што ми є говорио [...] да онъ преко закона ништа чинити несме” (Преписка IV: 577–578).

Тако *Просодиа* и даље нема среће и упркос заједничког труда М. Поповић и В. Карацића рукопис и даље не иде у штампу, мада је прошло више од пола године од „објављенија”. То потврђује *девето писмо* (Земун, 6. август 1832. године), које Вук шаље Марији: „Љубезна и почитајема Мацо! Лукина Просодија оста не наштампа-на до другог вашара! Ја летос не мого доћи ту у Илицу, а у Бечу је без себе нисам смео штампати, да је коректор (неки шнајдер Грујић) не исквари, као што ми је објављеније искварио. Ја ћу ове јесени (може бити концем нашега Августа) у Беч с целом фамилијом. Ако сте од куд добили што пренумераната, задржите ји код себе, док ја тамо дођем, а људима, који би сад о вашару за књигу питали, кажите, да ће о другом вашару бити готова” (Преписка IV 1986: 739).

Годину дана после „објављенија” *Просодиа* је и даље тема преписке, Вук прикупља податке из живота Л. Милованова, што

нина С. Поповића добио одговор и неке податке од Јована Меденице, Лукиног сестрића (Мићић 200: 75). У предговору је Вук написао кратак животопис Луке Милованова, али је истакао и своје заслуге за појаву књиге, напоменуо је и то да је рукопис био код њега у Бечу још 1814. године, поштовао је молбу М. Поповић да се не истиче улога удовице адвоката Димића. Нама се чини да није довољно истакнута улога М. Поповић око објављивања рукописа.

сведочи да дело није још у штампи. То потврђује *десето писмо* њихове преписке (Будим, 25. фебруар 1833): „Высокоученій Господине! Эдва и тешкомъ мукомъ, самъ ово одъ Лукина житіа, дознати могла, эрѣ они кои су Луку и нѣгово житіе доцниіе познавали, изумрли су сви [...] кромъ едногъ Г. Суботича, кои є драговољно штое о нѣму знао, Мити казао” (Преписка V 1989: 70).

Тек *једанаесто писмо* преписке које Вук пише М. Поповић (Беч, 19. април 1833), потврђује да је *Просодиа* коначно штампана и Вук примерке књиге шаље Марији Поповић. Тираж књиге је био 700 примерака и то потврђује да је и Вук веровао у вредност овог дела, да ће бити куповано и читано. Ево и неких детаља из тог писма: „Љубезна и почитајема Мацо, Примиће[те] од Г. Јосифа Миловука 12 егземплара Лукине просодије, с којима можете чинити, шта оћете. Док покупим новце од пренумераната, добићете и Ви око 50 ф. W.W. и око 200 невезани књига (јер сам ја штампао 700). Кад Вам новце пошљем онда ћу Вам и рачун послати; а поминути 200 књига могу Вам послати и пре, него би Вас молио, да не *продајете* књиге јефтиније од 2 ф. W.W. (а *поклањати* можете како Вам драго). [...] И јавите ми, шта чујете, да други о њој говоре” (Преписка V 1989: 101).

Дванаестим писмом преписке између Вука Караџића и Марије Поповић (Будим, 29. мај 1833) завршава се прича о *Просодии*. М. Поповић пише Вуку да ће му јавити какве су реакције у Пешти после објављивања *Просодије*: „Високоучени Господине! Што се мене тиче, то уверени будите да ни еданъ данъ пропустила неби, Васъ о послатимъ мени књигама, и момъ задоволству извести, но будући сте ми писали, да Вамъ изкрено јавимъ мнѣніа други људи, то самъ до данасъ чекати морала” (Преписка V 1989: 131–132). Тако се завршило вишегодишње дописивање М. Поповић и В. Караџића и њихов заједнички рад око постхумног објављивања дела Л. Милованова.

После овог (дванаестог) писма наставља се преписка између Вука и М. Поповић, али се више *Просодиа* не помиње, није тема преписке. Марија Поповић Вуку Караџићу шаље текстове, има занимљивих приватних детаља и о овоме би вредело писати. Реч је о писмима у периоду од 1834. и 1837. године, с бројним занимљивим темама, чак и из приватног живота, али то није предмет овога рада.

5. Уместо закључка

Лука Милованов је важна личност предвуковског периода у реформи српског језика, то је истакнуто код бројних истраживача. Засигурно је утицао на Вука и његову реформу нашег језика и писма. Неспорно је Л. Миловановав 1810. у Пешти написао и намеравао штампати књигу *Опит наставленија к србској слично-речности и слогамерју*. Сматрамо да је појава Сала Саве Мркаља и негативна критика те књижице зауставила штампање Лукиног дела. Наиме, реформа језика није била шире подржана и отпори у предвуковском периоду били су велики. Пештанска цензура је спречила штампање *Опита*.

Није спорно познанство Вука Караџића и Луке Милованова, Лука се обраћао Вуку за помоћ, имамо два сачувана писма и то 1815. и 1818. године, али њихова преписка је остала без резултата, *Опит* није штампан. Упркос бројних покушаја и великог труда Лука Милованов није успео за живота издати своје дело. Преминуо је 1828. године.

Сусрет Вука Караџића и Марије Поповић после смрти Л. Милованова поново је актуелизовао причу о објављивању дела. Вук се са М. Поповић срео у пролеће 1828. Тек после три године Марија почиње преписку са Вуком око објављивања дела.

Марија Поповић је веома заслужна за објављивање *Опита* Л. Милованова. Преписка између Вука и ње и сачуваних дванаест писама то неспорно потврђују, прво што је њеном заслугом пронађен загубљени рукопис, а после тога је њено ангажовање, решавање Лукиног дуга и преписка са Вуком резултирала да се *Опит* објави, 23 године после настанка и пет година после смрти Луке Милованова. Тиме је исправљена велика неправда и рукопис сачуван од заборава.

Извори

Преписка I 1988: *Преписка I (1811–1821), Сабрана дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.

Преписка IV 1988: *Преписка IV (1829–1832), Сабрана дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.

Преписка V 1989: *Преписка V (1833–1836), Сабрана дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.

Преписка VI 1993: *Преписка VI (1837–1842), Сабрана дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.

Литература

Богдановић 2014: Маријана Богдановић, Допринос Луке Милованова развоју акценатске и метричке теорије код Срба, у: *Језици и културе у времену и простору* (тематски зборник), Филозофски факултет, Нови Сад, 335–344.

Караџић 1968: Вук Стефановић Караџић, *О језику и књижевности II*, Сабрана дела Вука Караџића, Београд: Просвета.

ЕСН 2008: *Енциклопедија српског народа*, Београд: Завод за уџбенике.

Милановић 2019: Александар Милановић, *Вуков век*, Београд: Чигоја штампа.

Мићић 2000: Радован Мићић, *Лука Милованов Георгијевић*, Нови Сад, НЕВКОШ.

Саша М. ЂУКИЋ*

Педагошки факултет у Бијељини

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ПЈЕСАМА ЛУКЕ МИЛОВАНОВА У КЊИЗИ *ОПИТ НАСТАВЉЕЊА К СРПСКОЈ СЛИЧНОРЕЧНОСТИ И СЛОГОМЈЕРЈУ ИЛИ ПРОСОДИЈИ*

 раду¹ се анализирају језичко-стилске карактеристике пјесама које је објавио Лука Милованов Георгијевић у својој књизи *Опит настављења к српској сличноречности и слогомјерју или просодији*. У поменутој књизи Милованов поставља систем српске версификације и даје начела за грађење стихова будућим пјесницима. Потврђено је да су његове пјесме са версификацијског аспекта скоро беспријекорне, али се поставља питање која то још стилска средства и стилске поступке Милованов користи у своме пјевању, а експлицитно их не износи као савјет или препоруку будућим пјесницима. О том стилском потенцијалу, који користи Милованов у своме стихотворењу, говориће се употребом лингвостилистичке анализе препјеване пјесме *Смиљка*.

Свака лингвостилистичка анализа се темељи на анализи језика, а у овом раду посебну занимљивост даје чињеница да је Милованов своју књигу *Опита* написао на народном језику, реформисаном ћирилицом², много прије почетка званичне реформе Вука Караџића.

*sasa.djukic@pfb.ues.rs.ba

¹ Рад је настао поводом јубилеја „240 година од рођења дјечијег писца Луке Милованова“ у оквиру обиљежавања 31. Вишњићевих дана који су одржани 4–8. 11. 2024. у Бијељини.

² Лука Милованов је савременик и истомишљеник Саве Мркаља. Обојица су у својим дјелима користили растерећену српску ћирилицу од непотребних графема, али „...је Милованов први системски увео нову графему за /ц/ и тиме створио граfiјски инвентар једнак данашњем, осам година пре Вука“ (Милановић 2013: 187). Добро је позната и чињеница да је за *Опите* Милованов добио одобрење за штампу прије него што је Мркаљ штампао *Сало дебелог јера либо азбукопретрес*, али књига није штампана због

Кључне ријечи: Лука Милованов, стилске фигуре, лингвостилистика.

Увод

Помињање Луке Милованова у научним круговима неминовно се везује за Саву Мркаља, његовог савременика и истомишљеника, и Вука Караџића, његовог сљедбеника и првог критичара³. Ако Милованова издвојимо из поменутог тројца и оставимо га само њему и његовом стваралаштву, тада у српској умјетничкој књижевности посматрамо првог пјесника за дјецу⁴.

Изузимајући *Предсловје* (Милованов 1833: 29–39), *Опите* чине два дијела: у првом дијелу Милованов (Исто: 39–98) објашњава акценатски систем српског језика, а затим прилично детаљно и навођењем примјера даје увид у пјесничку вјештину и технику писања поезије. Оваква концепција *Опита* створила је прву систематску расправу о акцентима и врсти стихова у српском језику (Деретић 1983: 214). У другом дијелу *Опита* Милованов (Исто: 99–149) објављује пјесме које би требало да послуже будућим стихотворцима као примјери. Десет пјесама су, како сам аутор каже, превод из њемачког језика, а три су оригиналне. Књижевни период у којем Лука Милованов ствара своје умјетничко дјело је вријеме преклапања класицизма и (пред)романтизма. Под утицајем класицизма у Миловановљевом пјевању проналазимо строгу форму и препоруку будућим стихотворцима „да своје стихове саобразе правилима класичне, квантитативне версификације“ (Богдановић 2014: 337), док се под утицајем романтизма јављају мотиви природе, љубави, наглашеност индивидуалног доживљаја и сл.

недостатка новца. Касније су несретну судбину заједно дијелили и пјесник и његово дјело јер је штампање књиге онемогућавано разновразним околностима и писац то није доживио. Тек је Вук, пет година након ауторове смрти, успио да је штампа уз ситне корекције и предговор у којем износи најзначајније чињенице из живота Георгијева.

³ Објавивши Предговор издатељев (Милованов 1833: 7–28), у којем су изнијети основни подаци из живота Милованова, Вук постаје први критичар Миловановљевог стваралаштва. У *Предговору* који је објављен уз књигу, Вук наводи мањкавости акценатског система које Милованов студиозно и систематски износи у својој књизи. Потребно је нагласити да је овакав прозодијски систем Вук досљедно преузео и употребио у Писменици српског језика из 1814. и Српском рјечнику из 1818. године (Богдановић 2013: 458).

⁴ Најзначајнији теоретичари и систематичари српске књижевности наводе Милованова као првог пјеника за дјецу у српској умјетничкој књижевности.

У предговору *Опита* Вук каже „да је Лука био прави естетически мајстор начинити стихове“ (Милованов 1833: 28). Али Вук, осим те уопштене констатације, не наводи у чему се бар дјелимично огледа пјесниково мајсторство. Ишчитавањем пјесама лако се уочи да све пјесме имају строгу и досљедну форму, како по питању врсте строфа, тако и по питању стихова, њихове дужине и метрике. Односно, свака пјесма потврђује несумњив Миловановљев пјеснички таленат. Али, поставља се питање, у чему се још, осим версификацијског умијећа, огледа то мајсторство, јер савршена форма није довољна за епитет „естетически мајстор“. Друкчије речено, која то још стилска средства и стилске поступке Милованов користи у своме пјевању, а о којима експлицитно не говоре ни пјесник ни његов критичар. На стилски потенцијал који Милованов користи у своме пјевању указаће лингвостилистичка анализа препјеване пјесме *Смиљка*.

Лингвостилистичка анализа разликује се од књижевностилске по начину интерпретације поетских цјелина. Књижевностилска анализа тумачи пјесничке слике на основу импресије аналитичара који користи разне књижевне теорије при тумачењу умјетничке вриједности књижевног дјела (а предмет анализе може бити само књижевно дјело, док се други текстови не могу анализирати), и, по правилу, аналитичару се вјерује на „ријеч“. Лингвостилистичка анализа полази од потраге за „нетипичним“ језичким средствима (стилемама) које је аутор употребио у своме изразу и ефектом (стилогеност) који изазива тако организован језички израз. Односно, када се језичка средства употребе другачије него што је очекивано (тј. постигне се онеобичајење израза) може се изазвати ефекат који ће „сугестивније“ дјеловати на слушаоца или читаоца. Нпр. стихована (римована) употреба језика је онеобичајење од (раз)говорне употребе језика – и то је један вид стилизације говора или текста. Или, примјера ради, ако члановима именичке синтагме *црвена ружа*, који се налазе у уобичајеном распореду – да је придјев испред именице – замијенимо мјеста, добићемо синтагму: *ружа црвена* (стилем) – у којој је дошло до интонационог премјештања и помјерања фокуса – у фокусу се сада нашла особина придјева *црвена* која кроз низ асоцијативних мрежа формира одређено значење. Заправо, овим распоредом се одступило од уобичајеног говора и изневјерено је очекивање – чиме се изазива стилски ефекат. Изазвани ефекат (стилогеност) и начин на који је постигнут (стилематичност) јесу предмет лингвостилистич-

ке анализе. Да би се боље разумјела умјетничка вриједност књижевног дјела издвајају се појединачни стилеми и анализира се њихова стилогеност, а потом се мозаички гради укупна естетска вриједност дјела као цјелине. Онеобичајење се постиже на свим лингвистичким нивоима: дискурсном, синтаксичком, лексичком, творбеном, морфолошком, фонолошком и сл., а анализа може да обухвати само одређене (парцијално) или више нивоа (комбиновано).

Лингвостилистичка анализа пјесме *Смиљка*

Текст пјесме у цјелини гласи (Милованов 1833: 107–108):

Смиљка
Љепа ружа јест и крин,
Док јоште у прољеће
Недотакнут цвјетак њин
Лучом росном трепће!
Ал' је јоште лепши цвјет
Смиљке струк, ког чиста
Љубов краси како свјет;
Блажен, ком тај блиста.
Тих је дољак, умилан
Дол се с пољем смије,
Кад на Флорин свечан дан
Тихо цвјетке вије;
Ал' за тишје држим ја
Смиљке глас и речи,
Уво сласт и срце зна;
Блажен, ком тај звечи.
Сладак јесте из грозђа цјед,
Кад су зреле бобе:
Сладак ситни пчела мед,
Ког по цвјећу робе;
Ал' је слађи Смиљкин час,
Ког та љубећ' губи,
Да не види нитко нас:
Блажен, ког та љуби!-

Пјесма *Смиљка* је препјев Вајсове пјесме у којој се пјесник диви љепоти дјевојке Смиљке. Испјевана је у три потпуно иден-

тичне октаве (строфе са по осам стихова), у којима се правилно смјењују седмерац и шестерац. У свакој строфи рима је досљедна у распореду: први стих се римује мушком римом са трећим, други женском римом са четвртим, пети са седмим, а шести са осмим, опет са женском, односно мушком римом.

У свакој строфи се издвајају по двије пјесничке слике: прву граде четири стиха, која се односе на мотиве природе, а другу, четири стиха која се односе на дјевојку Смиљку. Осим ове структурне идентичности строфа по мотивима, идентични су и стилски поступци који се везују за те мотиве. Друкчије речено, кроз цијелу пјесму се остварује симетричност строфа (на мотивском плану и у стилском поступку), што је још један доказ у низу доказа Миловановог пјесничког умијећа.

(1) Стихови прве пјесничке слике (прва четири стиха) гласе:

*Љена ружа јест и крин,
Док јоште у прољеће
Недотакнут цвјетак њин
Лучом росном трепће!*

Када бисмо наведене стихове прве песничке слике „претворили“ у обични говор, онда бисмо добили једну сложену реченицу која би отприлике гласила: [←Ружа и крин су лијеви док њихов нетакнути цвијет у прољеће још свјетлуца]⁵. Кроз поређење стиховане и разговорне форме уочавају се поступци онеобичајења (стилематичности) које је Милованов примијенио у пјевању и ефекти који су тиме постигнути.

Централни мотив ове пјесничке слике јесте именичка координирана синтагма у функцији субјекта: *ружа и крин*. Наведени фитонимима, који већ симболишу љепоту, износи се констатација да су наведени цвијетови лијеви и окупирају пјесникову пажњу. Међутим, субјекатску синтагму разбија наглашени копулативни облик предиката *јесте*⁶, а придјевски члан предиката прелази у атрибутску функцију *љена*, градећи нову синтагму *љена ружа*. Овај поступак организације чланова конструкције дефинише се као **хипербатон** „који настаје разбијањем синтагматски уско повезаних

⁵ У угластим заградама [←...] наводи се уобичајена говорна форма, тј. онако како бисмо неведени дио стиха уопштено изговарали без покушаја стилизација или ефектнијег израза.

⁶ Наведени облик једине помоћног глагола јесте не конгруира са вишечланом субјекатском синтагмом, што није стилски манир већ језичка карактеристика предвоковског начина писања (Милановић 2014: 375).

компонената неком компонентом којој ту у уобичајеном реду ријечи није мјесто“ (Ковачевић 1998: 31). Избором фитонима, заправо **символима**, „ружа“ и „крин“, затим, јаком текстуалном позицијом (почетак строфе), фреквентним колокатом *љена ружа*, наглашеним, пуним, обликом помоћног глагола „јесте“ и хипербатоном као стилском конструкцијом, Милованов прво поставља констатацију присуства *љепоте*, а затим је наглашава као посебност која није свакоме дата. Слиједи „допуњавање“ централног мотива, а оно почиње архаичном везничком конструкцијом *док јоште* и увођењем приједлошко-падежне временске конструкције *у прољеће*. Временски оквир „прољеће“ нам сугерише на вријеме када природа буја својим чарима, својом љепотом, а тиме се особина централног мотива *љепоте* додатно наглашава. Затим слиједи стих са необичном именичком синтагмом *недотакнут цвјетак* и премјештеним архаичним обликом присвојне замјенице *њин*, који би у разговорној форми вјероватно гласио овако: [←њихов недотакнути цвијетак]. Зашто необичном синтагмом? Именица, као надређени члан синтагме, себи обично привлачи придјев, а овдје се умјесто придјева појављује глагол „дотакнути“, тј. његов негирани облик глаголског придјева трпног „недотакнут“ у атрибутској функцији. Ту је још необичан и избор глагола због фреквенције његове употребе (обично бисмо употребили глагол „такнути“). Измјештањем архаичног облика присвојне замјенице *њин*, на крај стиха остварује се **анастрофа** која „подразумијева измјену мјеста двију компонената које у општеупотребној конструкцији по правилу слиједе једна за другом“ (Ковачевић 1998: 30). Употребом анастрофе наглашава се облик глагола „недотакнут“, који би се могао семантички тумачити као нешто што је „чисто, неупрљано“, а финалном позицијом⁷ у стиху наглашена је присвојна замјеница *њин* која упућује на централну синтагму *ружа и крин*. И архаични облик замјенице *њин*⁸, умјесто савременог „њихов“, додатно привлачи пажњу на себе.

⁷ Иницијална и финална позиција у стиху, реченици, пасусу и сл. припадају јаким позицијама текста и то су својеврсна смисаона и стилистичка чворишта текста. О јаким позицијама детаљније в. у: *Катнић-Бакарић* (2001: 268-272).

⁸ Имајући у виду вријеме Миловановљевог стваралаштва, сасвим је очекивано да се у његовом пјевању проналазе разни архаизми који су тада били саставни дио активне лексике. Међутим, њихово присуство савременом читаоцу дјелује „необично“, односно стилски маркирано па имамо ситауацију да се остварује стилски ефекат који није био планиран. Друкчије речено, Милованов користи за своје вријеме активну лексику која је из данашње перспективе архаична и која стилски дјелује, иако то није била пјесникова намјера.

Задњи стих ове пјесничке слике: *Лучом росном* трепће, у обичном говору вјероватно би се замијенио једним глаголом [←свјетлукати]. Међутим, Милованов ову радњу разлаже на три лексеме и то необичном синтагмом *лучом росном* [←росна луча] и глаголом „трепати“. Односно, Милованов посеже за **перифразом**, као стилским поступком када се једна лексема мијења синтагмом или изразом (Катнић-Бакаршић 2001: 326). Именици „луча“ пандан је именица „свјетлост“, али „луча“ може да означава малу зраку, која просине и обасја, чиме се опет сугерише умиљатост, индивидуалност и њежност. Осим тог семантичког потенцијала, именица „луча“ је мање фреквентна, а самим тим и стилски маркирана у односу на конкурента – „свјетлост“.

Наведеним поступцима у првој пјесничкој слици плете се асоцијативна мрежа између лексема *ружа* и *крин* – *љепота* – *прољеће* – *недотакнут* – *цвјетак* – *луча* – *трепати*. Из овакве мреже лако се може уочити пјесниково одушевљење љепотом „цвјетка“, том бујношћу и чистотом, том љепотом пред којом он стоји сав устрепао.

Другу пјесничку слику прве строфе чине стихови:

Ал' је јоште лепши цвјет

Смиљке струк, ког чиста

Љубов краси како свјет;

Блажен, ком тај блиста.

Прва три стиха чине једну цјелину са централним мотивом *Смиљке*, дјевојке којој је упућена пјесма. У првом стиху ове цјелине доминира синтагма са именицом „цвјет“ и конгруентним придјевом у облику компаратива „лепши“⁹. Посматрајући облике именица „цвјетак“, из претходне пјесничке слике, и „цвјет“ у овој слици, реализује се етимолошка (под)фигура **парегменон**, која настаје опетовањем двије или више ријечи истог коријена те тако обликују једно значењско чвориште (Багић 2012: 237). Иста фигура се преноси и на други члан синтагме – *лепши*, јер се опетује позитив придјев *љепа*. У таквом поступку настају два семантич-

⁹ Занимљиво је да се овдје појављује еквизам (лепши) умјесто ијекавског облика (љепши). Разлог тога није лако објаснити. И у другој строфи се појављује двосложни еквизам *речи* (умјесто тросложног *ријечи*), али та појава се може правдати пјесниковом слободом о којој Милованов говори (1833: 94) да би се испоштовала метрика, тј. дужина стиха.

ка чворишта: једно је око „цвјета“, а друго је око придјева „лијепа“. Овом етимолошком поигравању треба додати и име дјевојке *Смиљка*, које је изведено од основе „смиље“ – што означава врсту биљке чији су цвјетови благожуте боје и шире ароматичне мирисе. Етимологија смиље(ти) наводи нас на још два значења: фиг. „мила и драга особа“, и „постати мио, бити по вољи, допасти се“ (РСХЈ V 1973: 884). Подсвјесна слика и изглед смиља врло упечатљиво и сугестивно дочарава дјевојачку умиљатост и пјесникову опчињеност њеном љепотом. И избор именице „цвјетак“, умјесто цвјетић, није случајан. Додавањем творбеног формата „-ак“ (цвјет+ак – цвјетак) граде се „умањенице којима се изражава осјећај њежности и драгости“ (Барић 1979: 258), па нам *цвјетак* сугерише на нешто умиљато, мило и драго, а не на умањено, као што би то чинио деминутив „цвјетић“. Исти принцип и исти ефекат се јавља и у другој строфи код изведенице *дољак*.

Други стих ове слике чине два симетрична полустиха који су интерпункцијски одвојени. Иницијални дио тог стиха гласи: *Смиљке струк*. Овај полустих се семантички надовезује на претходни, јер је корелат именици „цвјет“ и са њим чини неконгруентну именичку синтагму [←још је лепши цвјет *Смиљке струк*]. Значи, полустих се нашао у функцији неконгруентног атрибута, јер одређује лексеми „цвјет“ из претходног стиха. Преношење семантичког садржаја из једног стиха у наредни назива се **опкорачење** (Живковић 1972: 121), а издвајање тог полустиха интерпункцијским знаком назива се **парцелација**. Оба поступка, и опкорачење и парцелација, имају за циљ да се нагласи и нарочито истакне парцелат¹⁰, у нашем случају *Смиљке струк*, тј. њена љепота. Семантичким надовезивањем другог полустиха: *ког чиста* на наредни стих: *Љубов краси како свјет*, понавља се поступак опкорачења, што доприноси и симетрији пјесме, и наглашава се особина „чиста“. Међутим, овај полустих односом замјеницом *ког* упућује на контактну именицу *струк*, творећи тако једну ширу семантичку релацију: [←љепши цвјет је Смиљке струк којег чиста љубав краси (одликује)]. Или, ако бисмо увезали реконструисана значења прве и друге пјесничке слике, добили бисмо сложену реченицу која би гласила: [←Ружа и крин јесу лијепи у прољеће, док им недотакнути цвјетови свјетlucaју, али је лепши цвјет Смиљке струк којег чиста љубав краси].

¹⁰ Парцелат је члан који је интерпункцијски издвојен и осамостаљен у процесу парцелације.

Посматрајући цијелу строфу: уочавање љепоте (фитонимским симболима: ружа, крин, смиље) те истицање љепоте и чистоће у компаративној форми (семантичко чвориште придјева „лепа“) која се везује за властито име (Смиљка) долази до развијања **градације** као новог стилског поступка. А свака градација интензивира основно значење, у овом случају – љепоту. Увезивањем значења ове двије пјесничке слике уочавамо да је пјесник одушевљен љепотом, као општом категоријом, да јој се диве и да пред њом стоји узбуђен и очаран, али да то стање надилази помисао на љепоту Смиљке која је још љепша и стаситија.

Пјесничке слике и строфу затвара стих: *Блажен, ком тај блиста!*. Структура и функција овог стиха је идентична завршним стиховима и у наредне двије строфе, чиме се формира *рефрен*. А они гласе: *Блажен, ком тај звечи!* за другу и *Блажен, ког та љуби!* за трећу строфу. Које су стилске особине ових стихова? Да би се открио њихов стилски потенцијал, неопходно је опет стиховану форму трансформисати у говорну. Па би стих *Блажен, ком тај блиста!* у уобичајеном говору гласио [←Блажен је онај коме тај цвјетак блиста]. Запажа се да стих почиње парцелатом *Блажен* који је настао **елипсом**, тј. редукцијом „непотребних“ чланова, а то су у овом случају облик помоћног глагола „је“ и показна замјеница „онај“. Елипса се јавља и у остатку стиха захватајући именицу цвјетак која је актер радње глагола *блиста*. Када се погледа резултат елипсе, уочава се да су редукована два члана: корелат „онај“ за „блажен“ и агенс „цвјетак“ за глагол „блиста“. Сажимањем и парцелацијом, долази до изузетног наглашавања парцелата *Блажен*, а сажимањем агенса и довођењем у финалну, јаку, позицију глагола *блиста*, у првој, *звечи*, другој, и *љуби* трећој строфи, цијели стих постаје изузетно стилски маркиран и ефикасан носећи емоционалну поенту: за прву строфу: *Блажен* је онај коме Смиљкин струк *блиста*; за другу *Блажен* је онај коме Смиљкин глас и ријеч *звечи*; и за трећу *Блажен* је онај кога Смиљка *љуби*. Облик *блажен* је настао од глагола „блажити“, а једно од значења овог глагола јесте „уживати у нечему, у некоме“ (РСХЈ I 1967: 218). Имајући у виду понављање парцелата *блажен* на почетку стиха, остварује се **анафора** којом се истиче стање некога ко је испуњен осјећањем највећег задовољства и среће, тј. пјесника, који се „одаје“ у завршници пјесме.

(2) И друга и трећа строфа испјеване су сличним стилским поступком. Прва четири стиха граде једну пјесничку слику, која

се односи на мотиве природе (љепота руже и крина у првој; опис дола у Цвијети¹¹ у другој; и сладост вина и меда из треће строфе) а наредна три стиха чине другу пјесничку слику која се увијек везује за Смиљкину особину. Посљедњи стих сваке строфе, који је већ описан, уједно је и рефрен.

Централни мотив прве пјесничке слике друге строфе је *дољак* са опетованим мотивима *цвјетка*. До(лина) се везује за особине *тих, умилан, тихо смије, вије* (вијати), односно, читујемо **персонификацију** као стилски поступак јер се „долини“ придавају људске особине. А персонификација „динамизира приказивање, чини га изразито сликовитим, сугерира анимирану верзију свијета и кадшто фантазира читав исказ“ (Багић 2012: 245). Динамици ове пјесничке слике свакако доприноси и присуство глагола *смијати* и *вијати*. Једно од значења глагола *ви(ја)ти* јесте „уплетањем или преплитањем израђивати венац, гнездо и сл.“ (РСХЈ I 1967: 387). И управо *смијање* и *вијање* „уплићу“ вијенац среће који пјесник осјећа кад чује *Смиљке глас и речи*. Овдје се појављује и врло стилоген поступак у којем се градиција, исказана кроз компарацију *тих-тихо-тишје*, нагло завршава семантичким антонимом *звечи*, јер придјеву *тих* и прилозима *тихо-тишје* (и овдје имамо етимолошко поигравање) антонимски пар би био „гласан/гласно“, што је само семантички синоним глаголу *звечати*. Ни ова пермутација није случајна, јер глагол *звечати* синониман је глаголу „одјекнути“, тј. „изазвати, оставити дубок утисак“ (РСХЈ IV 1971: 41). Пјесник је управо *блажен* јер у њему Смиљкин *глас* и *реч* „звечи“ и одјекује кроз цијело његово биће. У првој пјесничкој слици прве строфе уочено је да се особине природе (љепота цвјетова руже и крина) везују за Смиљку. Такав поступак је и у овој строфи јер се особине до(лине) *тих* и *уми-лан* везују за дјевојку. Појавом парцелата умилан у првом стиху даје се тоналитет цијелој строфи, а већ је речено да се поступком парцелације нешто нарочито истиче, сада је то „умиљатост“, тј. „освајати наклоност нежним, питомим понашањем...“ (РСХЈ VI 1976: 512).

(3) Прву пјесничку слику треће строфе чине двије подмотивске синтаксичке цјелине, паралелно и идентично организоване:

*Сладак јест из грозжђа цјед,
Кад су зреле бобе:
Сладак ситни пчела мед,
Ког по цвјећу робе;*

¹¹ Овдје се мисли на хришћански празник Цвијети, а пјесник га именује Флорин дан.

у којима се независним клаузама износи констатација (*сладак*) уз додавање временско-односне (*кад су зреле бобе; ког по цвјећу робе*) зависне клаузе. Први стих перифрастички недвосмислено алудира на вино, док је централна лексема трећег стиха „мед“. Вино и мед, *слад* меда и вина које опија пјесника, *слад* у којем он недвосмислено ужива. Тај *слад* је ипак надјачан, јер је *слађи Смиљкин час* – вријеме које пјесник уз њу проводи. Компаративним грађењем постигнута је градација, али градација која суптилно прелази у **хиперболу**. И међу зависним клаузама ове строфе јавља се структурни паралелизам: временско-односким значењем везују се за главну клаузу. Односно, овдје пјесник овим паралелизмом као да *вије*, плете, вијенац *слада* којим ће окупити и наградити себе, а он је *блажен* јер га Смиљка *љуби*.

Пратећи пети стих (дјелница мотива који се односи на природу и мотива који се везује за епитет Смиљке) уочава се структурни паралелизам: *Ал је јоште лепши цвјет* (прва); *Ал за тишије држим ја* (друга); и *Ал је слађи Смиљкин час* (трећа строфа). Елизирали супротни везник – *Ал* (умјесто „али“) – повезује само привидно супротне конструкције, у овом случају мотиве: ружа и крин јесу лијепи, *ал* је љепша Смиљка (1); дољак је умилан, *ал* је Смиљкин глас умилнији (2); вино и мед јесу слатки, *ал* је слађи Смиљкин час (3). Заправо, њихова супротност се само огледа у изражености особине која долази са њима. **Елизија**, као стилски поступак, подразумева испуштање финалног самогласника, па имамо примјере: *ал*’ умјесто али, *љубећ*’ умјесто љубећи, *ком*’ умјесто коме, и сл. Овај стилски поступак Милованов експлицитно наводи у *Оптимизма* као препоруку будућим стихотворцима и назива га својим неологизмом **скратња**. А препоручује га само из метричких разлога.

Кад се већ помињу неологизми, Милованов је врло склон њиховом стварању и употреби. У анализираној пјесми их нема, али су у другим присутни. Неки од њих су: *свељекарства*, *црножучје*, *штастан*, *мртволадне*, *јутросвјетла*, *колокруг*, *цвјетокрај*, *бисершкољка*, *гласнословност*, *цвјетокрасност*, *љубопуно*, *цвјетородна*...

Закључак

Демонстрирајући лингвостилистичку анализу препјеване пјесме *Смиљка* може се уочити врло широк инвентар стилских фи-

гура (непотребно их је сада овдје набрајати) и поступака које Милованов користи при свом стихотворењу. Јасно се види да се његов дар за стихотворство не ограничава само на форми пјесме, која је толико доминантна, већ да су ту присутна и друга стилска средства која дочаравају и обликују емоцију, а прије свега се мисли на разне стилске фигуре. Дио тог потенцијала је обухваћен у овој анализи, али није потпуно исцрпљен, јер у озбиљнијој студији било би простора да се открива још тога.

У својим оригиналним пјесмама Милованов се тематски везује за дјецу, млађег узраста, и ђаке, школарце. И у тим пјесмама, осим версификацијског умијећа да начини метрички десљедан „сличноредак“, Лука Милованов имплицитно показује изузетну способност употребе стилског потенцијала и да при томе задржи лакоћу пјевања на народном језику. У њима се осјети утицај лирске народне поезије, са елементима наративности, али се одликују и другим стилским рјешењима, као нпр. доминацијом деминутивима да би се појачала милозвучност и еуфоничност. Овим пјесмама, Милованов је први пјесник умјетничке поезије за дјецу у српској књижевности. Чак и препјеване пјесме имају квалитете оригиналних, јер је немогуће говорити о дословном преводу лирске поезије с једног језика на други без пјесниковог умијећа. Није изненађујуће што га Вук назива „правим естетическим мајстором начинити стихове“.

И на крају, просто се намеће питање да ли је Лука заиста написао само три и препјевао само десет пјесама – онолико колико нам стиже у *Општина*. Искрено вјерујем да је тај опус много богатији, али да, на нашу несрећу, није „доживио“ до наших времена, јер је просто немогуће да пјесник таквог дара и таквих пјесничких способности испјева тако мали број пјесама.

Лука Милованов Георгијевић био је велики пјесник, претеча и покретач многих напредних филолошких идеја које су се временом потврдиле и оствариле. Жалосно је и неправедно да овај филолог не добије признање и поштовање које му припада за допринос српској култури.

Извори и литература

Багић 2012: Krešimir Bagiћ, *Rječnik stilskih figura*, Zagreb, Školska knjiga.

- Барић 1979: Е. Barić, М. Lončarić, Д. Malić и др., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, Školska knjiga.
- Богдановић 2013: Маријана Богдановић, „Утицај Луке Милованова на развој акценатске мисли Вука Караџића“, *Књижевност и језик*, LX/3-4, Београд, 455–464.
- Богдановић 2014: Маријана Богдановић, „Допринос Луке Милованова развоју акценатске и метричке теорије код Срба“, *Тематски зборник Језици и културе у времену и простору III*, Нови Сад, Филозофски факултет, 335–344.
- Деретић 1983: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд, Нолит.
- Катнић-Бакаршић 2001: Marina Katnić-Bakaršić, *Stilistika*, Sarajevo, Naučna i univerzitetska knjiga.
- Ковачевић 1998: Милош Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни текст*, Београд, Требник.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац, Кантакузин, 3. допуњено и измијењено изд.
- Милановић 2013: Александар Милановић, Реформа ћирилице Луке Милованова у контексту књижевнојезичке ситуације почетком 19. века, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/1, Београд, стр. 187–197.
- Милановић 2014: Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет.
- Милованов 1833: Лука Герогијевић Милованов *Опит настављења сличноречности и слогомјерју или просодији*, Беч; фототипско издање, приредио Видан Николић, Бања Лука, Арт принт, 2010.
- РСХЈ I-VI: *Речник српскохрватског језика*, Нови Сад, Матица српска.

Миомир МИЛИНКОВИЋ

ЛУКА ГЕОРГИЈЕВИЋ МИЛОВАНОВ – ЗАЧЕТНИК СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

Први српски устанак (1804) и Други (1815), били су историјски догађаји од пресудног значаја за национално освешћење и духовно буђење српског народа, које ће тећи узлазном линијом током XIX века. Ти догађаји су били темељно полазиште за коначно ослобођење од отоманске империје и ново успостављање српске државе. Највећи српски просветитељ, Доситеј Обрадовић (1740-1811) активно ради на отварању школа широм Србије. Његов апел „Књиге, књиге, браћо моја, а не звона и прапорци!“ заталасале духовни живот српског народа и покренути латентне могућности друштва да се ангажује у просвећивању и образовању младих нараштаја. У Београду се отвара Велика школа (1808) и Богословија (1810), а потом и лицеј који ће једно време радити у Крагујевцу. Оснивају се културна и научна друштва, међу којима су од посебног значаја *Матица српска* (1826) и *Друштво српске словесности* (1841). Томе ваља додати и Српску учитељску школу која је након четири године рада у Сентандреји, премештена 1816. године у Сомбор.

У предговору својим *Баснама* Доситеј је написао да „ништа није способније од басне усладити децу к читању, принудити к вниманију и привикнути њих размишљенију и расуђденију“. Искуство које је као учитељ стекао у просветитељском раду помогло му је да открије функционалне вредности ове литерарне врсте у васпитању и образовању младих нараштаја. Са становишта књижевне историје може се рећи да је он био један од претходника српске књижевности за децу и младе.

Српски просветитељи делују активно и изван српског говорног подручја. Гаврило Ковачевић „књигопродавец земунски“, (1765–1832) штампа у Будиму 1809. године поучно-забавни магазин *Пролетија или летораса человеческого века*. Садржина публикације садржи две дијалогске целине: *Вертоград* и *Разговор после вечере*. Први део је испуњен разговорима оца и сина о човековом односу

према богу, о религији, образовању, односу деце према школи и старијима, о учењу и сл., а други разговором између учитеља и ђака, на теме из школског живота.

Период духовног буђења српског народа у првој половини XIX века интензивирао је својим радом Вук Стефановић Караџић. Његов рад на сакупљању народних умотворина, од изузетног је значаја за доцнији развој српске књижевности за децу и младе. Прву збирку народних песама штампао је 1814. године (*Мала простонародна славеносербска песнарица*), а другу 1815 (*Народна сербска песнарица*). Од тог периода па до краја живота, Вук је штампао више збирки народних песама 1823. и 1824. у Лајпцигу, 1833. у Бечу, а од 1841. до 1864. припремио је и штампао ново издање у шест књига. Вук је сакупљао и прозне усмене форме. *Народне српске приповетке* штампао је у Бечу 1821. године. Ова збирка имала је дванаест приповедака и више од 160 загонетки. Друго издање приповедака, посвећено Јакову Гриму, које ће доцније на немачки превести његова кћи Мина, изашло је у Бечу 1853. године. *Српске народне пословице* изашле су на Цетињу 1836. године.

У овом периоду књижевност за децу још увек није имала статус посебног вида стварања, иако су се поједини писци све чешће оглашавали пригодним текстовима за најмлађе читаоце. Пре Змаја српска књижевност нема изразито деčјих писаца. Писци су били склони преводима и преради дела из стране књижевности, углавном поучне садржине. Понекад су, инспирисани стварањем страних писаца, писали оригиналне песничке и прозне форме. У том погледу нарочито је илустративно дело Милована Видаковића, који се не може сматрати деčјим писцем, али који је својим романима, намењеним широком аудиторијуму читалаца, успоставио чврсте темеље романескног жанра. Од осталих писаца предзмајевског доба ваља истаћи имена Атанасија Стојковића, Јоакима Вујића, Лукијана Мушицког, Луке Милованова, Бранка Радичевића, Јована Сундечећа, Тимотија Илића, Јована Суботића и Ђорђа Рајковића.

Кад је реч о књижевности за децу и младе, посебну пажњу заслужује Еустахија Арсић (1776–1843), хуманиста, „женски Доситеј“ како су је звали савременици, прва српска списатељица после Јефимије и прва Српкиња која је штампала своје књиге. На књижевну шозорницу ступила је 1814. године. Смисао живота налазила је у несебичној помоћи људима, у њиховом просвећивању и културном

уздизању. Помогла је Јоакиму Вујићу да штампа *Животописаније* (1833), у тренутку када је био „од целог света остављен“. И сам Вук, иако је није познавао, обратио јој се 1821. године, као будућем пренумеранту, хвалећи њену љубав према књижевности у којој је она „не само добра помоћница и милостива благодјетелница, него и славна дјелатељица“. О њеном књижевном просветитељском раду и односу према младима, најбоље говоре њене књиге: *Совјет матерњи предрагој обојега спола јуности сербској и влахијској* (1814) и *Полезнаја размишљања о четирех годишњих времена* (1816). Својим делима је желела, како сама каже, да помогне „*роду просвештеније, таму уништоженије, демонов умертвљеније, и лихви и неправди изгонение*“. Њено дело и њен однос према јуности, антиципирао је потребу стварања литературе за децу и младе нараштаје.

Тимотеј Илић (1795–1851) је оставио иза себе три књиге са истим насловом: *Пријатељ сербске младежи* (1840, 1843, 1845), које заслужују пажњу више по садржини и намени него по уметничкој вредности. Поднасловом „Преводи и оригинална сочиненија“ он наговештава карактер и садржину, а предговором објашњава основну намену свога дела. Превасходни му је циљ да читаоце свих узраста поучи и забави. Обраћа се оцу и моли га да прочита књигу и препоручи је сину, јер ће обојица у њој „полезне налазити науке“, а она ће им душу „увесељавати, срце облагорођавати и ум украшавати“. Занос са којим се обраћа младима најбоље говори о његовом оптимизму и вери у срећнију будућност српске омладине: „Здрава ми и срећна буди љубезна Сербска младежи! Ја те из свег сердца поздрављам. О, оди к мени, и пружи ми руку твоју, да те кроз једну красну пољану, пуну разнога мирисавог цвећа и веселим плодовима оптерећеног дрвећа проведем“...

Са становишта књижевне историје, Илић заслужује пажњу превасходно по томе што хронолошки припада првом кругу српских писаца који су стварали за децу и са посебном се пажњом обраћали „сербској младежи“.

Међу поменутих ствараоцима од посебног је значаја име и дело *Луке Миловановића Георгијева* (1784-1828), за кога се, са становишта књижевне историје, с правом може рећи да је зачетник српске поезије за децу и младе. О његовом животу не зна се много. Рођен је у Осату код Сребренице, а као двогодишње дете, из Босне је отишао заједно са родитељима у Војводину, у Черевих, надамак

Варадина. Завршио је право и филозофију, а доцније се бавио учитељским позивом. Био је један од најобразованијих просветитеља и велики поборник Вукових идеја, а у приватном животу Вуков побратим и пријатељ. Својим необичним животом и невеликим књижевним делом, Милованов је за данашње историчаре књижевности још увек енигма, велики изазов и књижевна тема.

Када говоримо о почецима српске књижевности за децу, књижевни историчари обично полазе од дела и имена Јована Јовановића Змаја, што се може узети, условно, као тачан став, ако се има у виду величина и значај његовог песничког дела. Међутим, корени овог вида уметности потичу од Луке Милованова, српског учитеља из околине Сребренице, који је 1810. године написао књижевнопоетичку расправу, *Опит настављења о српској сличноречности и слогамерију или просодију*, у којој је изложио „први пут код нас систем српске версификације“ (Деретић), залажући се, при том, за народни језик и фонетско писмо. Са становишта историје језика, он је, заједно са Савом Мркаљом у извесној мери био антиципатор идеја за које ће се доцније залагати Вук Стефановић Караџић.

Милованов је написао и сатирични роман у стиховима, необично дугог наслова, какав се често сретао у литератури ондашњег времена: *Епитафиум то јест Гробни надпис, како је фратар Звекан видео у сну себи представљено кад је после подне један пут добро вином наквашен у Клокошевицу под једном крушком заспао*, који је такође остао у рукопису. Рефлекси овог дела могу се препознати у неким деловима структуре Матавуљевог романа *Бакоња фра-Брне*.

Не успевши да објави *Опит* за живота, Милованов га у рукопису завештава сараднику и пријатељу, Вуку Караџићу, који ће га, са извесним корекцијама, штампати 1833. године. Поред језичких и поетичких расправа *Опит* садржи и мали циклус препеваних и оригиналних песама, које карактерише лакоћа поетског говора, сатканог на изворима фолклорног мелоса. Структура и стилске особености песама биле су инспиративне и за самог Вука који у предговору, поред ситних замерки изриче и афирмативан књижевнокритички суд: „Но и поред свију ових поменутих (а и други овакви које би ко нашао) погрешака може се слободно казати да је Лука био прави естетичарски мајстор за начинити стихове, и са самом овом, овако после смрти његове издатом књижицом, заслужи-

је мјесто међу првим нашим списатељима дојакошњег и данашњег времена, а да је којом срећом од како је почео писати, једнако писао и књиге издавао, могао је бити први српски класически списатељ“.

Садржина *Опита* у новије време све више заокупља пажњу лингвиста и историчара књижевности. Међутим, Јован Скерлић га у својој *Историја нове српске књижевности*¹ само узгред помиње, а тек нешто више простора добио је у Деретићевој *Историји српске књижевности*.² Са становишта књижевне историје данас, изучаваоци књижевности за децу су сложни у оцени да је Лука Милованов утемељивач српске поезије за децу и младе. Идентитет овог вида уметности, до Луке, само се наговештавао у делима српских просветитеља, Лукиних претходника и савременика. Слободану Ж. Марковићу припадају заслуге што су са две Лукине песме за децу из *Опита*: *На књижицу за новољетни дар* и *Мојој дјеци на мајалес*, скинуте дебеле наслаге пепела. Он је јасно истакао њихов књижевноисторијски значај у развоју српске поезије за децу и младе,³ али је остао недоречен у оцени њихове естетске вредности. На једном месту каже да су песме „без маштовите визије“, да би у завршном пасусу истицао неоспорни таленат Луке Милованова и „извесну литерарну вредност“ назначених песама. Овај довољно неартикулисан суд ваља разумети, пошто представља први озбиљнији покушај књижевноестетске анализе поменутих песама.

Доцнији историчари књижевности за децу су углавном следили Марковићеве погледе са становишта историјског вредновања, али су давали различите оцене и судове о уметничкој снази Лукиних песама. Када говори о почецима српске и хрватске књижевности за децу, Милан Црнковић помиње *Антологију српске поезије за децу* Воје Царића, која почиње Лукином песмом *На књижицу за новољетни дар*, али се не задржава на поменутој песми, нити исказује сопствени

¹ Говорећи о књижевности Срба у јужној Угарској Скерлић каже: “И поред тих усамљених случајева (изузимајући донекле Јована Дошенића и “Опит” Луке Милованова), нема примера раније везе славонске књижевности са новословеном књижевношћу православних Срба у јужној Угарској”. (Јован Скерлић: *Историја нове српске књижевности*, Београд, Просвета, 1967, стр. 20).

² Између осталог, Деретић говори о Луки Милованову и као писцу “од којег имамо и наше прве дечје песмице” (Јован Деретић: *Историја српске књижевности*, Београд, Нолит, 1983, стр. 214).

³ “Песме Луке Милованова су, за сада, први познати стихови српске књижевности за децу. Значај ових песама је што су оне на почетку развоја поезије за децу код нас” (Слободан Ж. Марковић: *Записи о књижевности за децу*, Београд, Интерпрес, 1973, стр. 27).

поглед на Лукин *Опит* и његове песме. Изгледа да Црнковић није довољно познавао дело Луке Милованова, пошто се искључиво позивао на предговор из Царићеве антологије.⁴ Драгољуб Јекнић остаје у дискурсу података које је о Луки Милованову дао Слободан Ж. Марковић,⁵ а на истој позицији је и Ново Вуковић, који само парафразира Марковићеве наводе.⁶ За разлику од њих, Драгутин Огњановић даје детаљнију тематску и естетску анализу познате Лукине песме,⁷ док Тихомир Петровић остаје у дискурсу претходних искустава. О Луки Милованову смо говорили и ми, у два наврата.⁸

Данас се о Луки Милованову више говори и пише. То је нарочито уочљиво у последњим деценијама XX. века, напореда са развојем књижевнокритичке мисли за децу и младе. Антологијари његову песму *На књижицу за новољетни дар*, стављају на уводна места својих антологија. У том погледу занимљив је предговор Воје Царића у његовој *Антологији савремене поезије за децу*.⁹ Живојин Д. Карић у *Антологији југословенске поезије за децу*, у поглављу *Уметничка поезија*, такође на прво место ставља већ поменути Лукину песму. Уз свакога писца, чије су песме одабране, даје основне биографске податке, а уз Лукину песму ставља и један кратак коментар.¹⁰ Ваља напоменути да у неким антологија-

⁴ Милан Црнковић: *Дјечја књижевност*, Загреб, Школска књига 1973, стр. 87. и 92.

⁵ Драгољуб Јекнић: *Српска књижевност за децу I*, Београд, МАК, 1994, стр.28-30).

⁶ Др Ново Вуковић: *Увод у књижевност за дјецу и омладину*, Подгорица, Унирекс, 1996, стр.86.

⁷ “Нови песници нашег времена, већ у првим двома строфама Миловановљеве песме, могу открити његово разумевање суштине дечјег бића и његове осећајности: у првој китици песник тематизује игру и размишља какву да им поклонити играчку, а у другој игри ништа не претпоставља. Када се лук од Милованова пребаци ка половини нашег века, долази се у радикализацију онога што је Милованов наговестио” (Драгутин Огњановић: *Дечје доба*, Београд, Пријатељи дече, 1997, стр. 10).

⁸ Миомир Милинковић: *Хоризонти детињства*, Ужице, Учитељски факултет, 1999, стр. 45–47; и: *Нацрт за периодизацију српске књижевности за децу*, Нови Сад, Међународни центар књижевности за децу, Змајеве дечје игре, 2010, стр. 81–83.

⁹ Воја Царић је у својој антологији на прво место ставио Лукину песму *На књижицу за новољетни дар*, а предговор започео овако: „Наша поезија за децу почиње стиховима Луке Милованова, написаним 1810. године“ (Воја Царић: *Антологија савремене поезије за децу*, Београд, Младо поколење, 1961).

¹⁰ „Сматра се да је он први југословенски писац од кога су нам остале две песме намењене деци: „Мојој дјеци на мајалес“ и „На књижицу за новољетни дар“. (Живојин Д. Карић: *Антологија југословенске поезије за децу*, Титоград, 1966, Вијенац за децу).

ма није заступљен Лука Милованов. Душан Радовић такође није унео познату Лукину песму у своју *Антологију српске поезије за децу*. Данас се може поставити питање, зашто је познати песник заобишао Луку Милованова. Да ли су разлог естетска мерила, необавештеност, или, можда, чињеница да за живота није успео да среди рукопис и предговор, нити да га штампа, што ће доцније учинити Матија Бећковић.¹¹ На почетку XXI века антологичари српске књижевности за децу, углавном не заобилазе Луку Милованова; *На књижицу за новољетни дар*, је уводна песма скоро свих савремених антологија. При том се Лукине песме анализирају и осветљавају са различитих аспеката.¹² Оне имају неоспорну књижевноисторијску и естетску вредност, остварену на коренима народног говора. Испеване су једноставним и мелодичним поетским изразом, који ће постати константно обележје будућих токова српске књижевности за децу.

Песма *На књижицу за новољетни дар*, антиципира, стилски, структурално и тематски, неке елементе поетике који су присутни у делима доцнијих песника за децу. Песма је саткана из складног низа деминутива и хипокористичких исказа, који се доживљавају као кулминативне, добро осмишљене, мисаоно-емотивне вибрације, у градативној форми маркиране поенте. Садржина сваке строфе делује као заокружена естетска слика, састављена из мозаичког ткива функционалних деминутива.

Дечици младој
Играт се радој
Рад сам да знадем
Какву да дадем
Лутчицу.

Детенце младо
Знам да све радо
Мало што прима
Тиме да има
Игрицу.

¹¹ Душан Радовић: *Антологија српске поезије за децу*, Београд, СКЗ, 1984.

¹² Види; Тихомир Петровић: *Антологија српске поезије за децу*, Сомбор, Педагошки факултет, 2006; Миомир Милинковић: *Антологија српске поезије за децу*, Чачак, Легенда, 2008.

Птичар ја нисам,
Дјеци да би сам
Ловом у пољу
Добио коју
Птичицу.

Воду не гацам,
Мреже не бацам,
Да им ја овим
Малу уловим
Рибицу.

Врт ја не градим
Цвјеће не садим:
Нит' је пролећа,
Да им дам цвијећа
Китицу.

Ха! Знам сад што ћу,
Писати хоћу
Дјеци малену,
Лијепу, шарену
Књижицу.

Из садржине стихова провејава песникова намера да се приближи свету деце, да им испуни жеље, да их поучи и поигра се са њима. Нудећи им *Лутчицу*, *Игрицу*, *Птичицу*, *Рибицу*, *Китицу* и *Књижицу*, отворио је широку раван поетских мотива и поставио полазне координате једне нове поетике. Једноставан израз, променљив ритам, ведра и питка мелодија стихова, нагостили су естетски оквир и главне правце развојних токова српске књижевности за децу и младе.

Ако се пође од става да је књижевни манифест потенцијални извор тематских и идејних конфронтација и књижевноуметничких начела, онда би се могло рећи да песма *На књижицу за новољетни дар*, по стилским и тематским одликама зрачи идејама манифестне поезије. Како се вредност књижевног дела мери збиром његових квалитета у тренутку појављивања и општим значајем у историјском развоју рода којем припада, са сигурношћу се може рећи да песма, поред неоспорне естетске, има и непорециву књижевноисторијску вредност.

Није ништа мање лепа ни песма *Мојој дјеци на мајалес*, али се о њој знатно мање говори и пише, нити је заступљена у антологијама поезије за децу и младе. Песма је неоправдано запостављена, а њени стихови заслужују више пажње критичара и књижевних естетичара.

И ми, друзи, сада гди смо,
Какви ово овде рај?
Училиште остависмо,
Пак смо дошли сви у гај!
Да се скупа веселимо,
Данас овде почастимо
Праздник нама даде мај!

Песма је испевана у екскламантивно-екстатичном тону на-здравичарског карактера, а исказује песниково расположење у амбијенту природе, инспирисано лепотом мајских звукова и боја. Позив у природу, одјекнуће, знатно доцније у неким песмама Десанке Максимовић. Природа својим неодољивим изазовима нуди детету безброј могућности за игру, весеље и забаву. Стихови су компоновани у ритму спонтане песничке реторике, која исијава лакокрилу мелодију неисцрпне младалачке енергије. То је допринело да ова песма искорачи из времена у којем је настала и да заузме место на страницама класичне поезије.

Иако садрже почетничке слабости једне младе поетике, песме Луке Милованова су отвориле свет нових асоцијација и наговестиле другачију, наивну визију живота, која ће испунити обрасце доцније дечје поезије. Две песме за децу су исувише мали опус да би се о Луки данас говорило као о великом песнику, али чињеница да су оне прве у ланцу српске поезије за децу, довољна је да овом писцу обезбеде трајно место на страницама књижевне историје.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић., Ново (1996): *Увод у књижевност за дјецу и омладину*, Унирекс, Подгорица,
Деретић, Јован (1983): *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд,
Јекнић, Драгољуб (1994): *Српска књижевност за децу I*, МАК, Београд,
Карић, Живојин Д. (1966): *Антологија југословенске поезије за децу*, Вијенац за децу. Титоград,

- Марковић, Слободан Ж.(1973): *Записи о књижевности за децу*, Интерпрес, Београд,
- Милинковић, Миомир (1999): *Хоризонти детињства*, Учитељски факултет, Ужице,
- Милинковић, Миомир (2008): *Антологија српске поезије за децу*, Легенда, Чачак.
- Милинковић, Миомир (2010): *Нацрт за периодизацију српске књижевности за децу*, Међународни центар књижевности за децу, Змајеве дечје игре, Нови Сад, 2010.
- Огњановић, Драгутин (1997): *Дечје доба*, Пријатељи деце, Београд,
- Петровић, Тихомир (2006): *Антологија српске поезије за децу*, Педагошки факултет, Сомбор,
- Радовић, Душан:(1984): *Антологија српске поезије за децу*, СКЗ,. Београд,
- Скерлић, Јован (1967): *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд,
- Царић, Воја (1961): *Антологија савремене поезије за децу*, Младо поколење, Београд,
- Црнковић Милан (1973): *Дјечја књижевност*, Школска књига, Загреб.

Јелина ЂУРКОВИЋ

ПРВИНЕ ЛУКЕ МИЛОВАНОВА

Уз 240-годишњицу рођења првог српског пјесника за дјецу

Почетак српске књижевности за дјецу везује се у научној литератури за име Јована Јовановића Змаја, толико знаменитог ствараоца да је цијели један период стваралаштва за дјецу назван Змајево доба. И по обиму и по квалитету, Змајева поезија заслужује ту одредницу јер је врсни пјесник на вријеме схватио да дидактизам без естетичности не вриједи много у поезији за одрастање, те тако помирио и „упјевао“ и дидактички и естетски принцип у свом стваралаштву за најмлађе.

Прије Змаја и, прије Змајева рођења (1833), међутим, ова принципа отјелотворио је, још 1810. године, мање познат и мање проучаван, а за оне прилике и врло образован, Лука Милованов Георгијевић, рођен у Осату код Сребренице 1874. године, „по образовању правник, филозоф, писац и учитељ“. И то није претјеривање када се овако оквалификује његово звање и знање. Први његов биограф, онај који нас је обавијестио о Луки Милованову, Вук Карацић, у предговору Лукиног Предисловија, оставио је драгоцене податке о његовом образовању и кретању у служби, о његовим пионирским покушајима уређења српске версификације.

„Списатељ ове књиге, каже Вук, Лука Милованов Георгијевић, родио се у Босни, у најиј Сребреничкој, у кнежини која се зове Осат. Отац његов, Милован Георгијевић, који је био дунђерин, као што су готово сви Осаћани, досели се пред последњи Турски и Аустријски рат у Срем и доведе Луку од две године дана.“

Прво у Чаревићу а затим у Винковцима, фамилија Георгијевић се настањивала и живјела. Лукин отац, у рату постаје стражмештар у аустријској војсци, а умире 1820. године у Винковцима. Методични Вук сажето саопштава да је Лука у Винковцима учио српски и њемачки језик и „шест латинских школа“, у Сеге-

дину свршио философију, у Пешти права маџарска и постао јурат. Године 1810. био је учитељ у Пешти. Учитељски посао, нажалост, изгубио је несрећним случајем када је на јаким мразу изгубио слух (потанко о том случају казује Вук у Лукиној биографији), те се бавио преводњешем са латинског и њемачког за потребе владике будимског, Ђонисија Поповића. Некако су у исто вријеме обојица промијенила свијетом године 1828. Вук је забиљежио да је Лука преминуо 23. новембра 1828; имао је 44 године. О њему Вук биљежи и ово: био је средњег раста, више риђ него црномањаст, врло шаљив, и *до смрти поштен човјек*.

Ова Вукова опаска да је Лука био до смрти поштен човјек, усмјеравала га је, по његовом сопственом признању, да ни за јоту не припише себи у заслугу ништа од онога што је Лука написао а Вук објавио након његове смрти. Судбина тог рукописа имала је своје дуго путовање.

Иако је Лукин *Опит настављења к српској сличноречности и слогмјерју или просодици*, написан 1810. године, Вуковом заслугом је објављен тек 1833. Милованов је, у предисловију свом Опиту, написао: „Старао сам се, произнаћи, каковим би се начином у Правописању простог нашег Српског језика лакост и једнообразност увести могла; ја сам овде моју мисал открио.“

И заиста, у поднаслову његовог Описа стоји: „По новом правописању начину сматрајући на повод к новој веома нуждној Српској Писменици или Језиконауку списан 1810.“ Дакле, ради се о жељи да се кодификује правописна норма српског језика како би се поезија, како Милованов каже, могла положити у ту норму, а поезија, као ни језик, не трпи неуређеност. То се, прије свега, односи на оно вријеме када се писало славеносрпским али и простонародним језиком. Очито је да је Милованов преферирао „прости наш српски језик“ и његов правопис, као услов јединствене и чврсте норме (једнообразности). Некако у исто вријеме тог важног посла прихватио се и Саво Мркаљ својим Азбукопротресом, те су обојица веома заслужни за реформу српског књижевног језика. Њихове првине имале су и своју тужну и трагичну страну.

Милованов свједочи да је његов књижевни оглед био „на цензури“ и одобрен за штампу 10. августа 1810. године, али, немајући новца, застане са објављивањем. Већ следећег мјесеца објављен је Мркаљев Азбукопротрес и – одобрење за Лукин Опит бива повуче-

но. Разлог: Азбукопротрес је изазвао лавину негодовања и забрана, нарочито у црквеним круговима. Милованову бива условљено да свој спис напише по старим правилима, од чега он не одустаје. Тиме је штампање његовог огледа препуштено неизвјесности.

Године 1814. у сусрету са Вуком, Милованов обећа да ће наново приредити свој спис и предати га Вуку, али се то није догодило збег избивања Јернеја Копитара на пословним обавезама. Тек захваљујући Марији Поповић Милутиновић, она је пред смрт Лукину, сачувала спис и предала Вуку. Штампан је тек 1833. у Бечу. О Лукиној књижици Вук је свједочио да ју је наштампао „од слова до слова онако, као што је Лукином руком наштампана“ осим што је слова ђ, љ, њ, ћ штампао сливено без полугласа, како је на 16. и 17. страни свога списка и сам Лука очекивао да у штампи добију свој сливени знак. Тако је већ 1810. године Вук свједочио да је Лукина ћирилица добила 29 слова, а 1833. Вук је намирио и оно тридесето – слово ј – руководећи се Лукиним текстуалним примјерима у којима је уграђивао то слово.

Вук је темељито „протресао“ Лукин спис у свом предговору, запажајући његове и добре и мањкаве стране, али је недвосмислено закључио:

„Но поред свију ови поменути (а и други оваки које би ко нашао) погрешака може се слободно казати, да је Лука био прави естетички мајстор начинити стихове; и са самом овом, после смрти његове издатом књижицом, заслужује место међу првим нашим списатељима дојакошњег и данашњег времена, а да је којом срећом, од како је почео писати, једнако писао и књиге издавао, могао је бити први српски класически списатељ.“

Да је заиста био „прави естетички мајстор начинити стихове“ нема сумње, судећи по неколицини записаних пјесама које и данас зраче строгошћу форме и естетским ужитком. Пјесничко умијеће, по свој прилици, Милованов је подредио свом главном задатку: како поставити јединствена правила српске версификације. Чини се да треба имати у виду неколике ствари када је ова Лукина накана била писана. Будући довољно филолошки образован и оба вијештен, није могао бити, по свој прилици, задовољан ондашњим грађанским пјесништвом – народно није било у његовом фокусу - из простог разлога што је начин пјевања био условљен језичком мјешавином словеносрпског и народног српског језика. Писало се

„по правилам бабе Смиљане“, како се то својевремено, у јеку борбе за српски књижевни језик у Вуково доба говорило. Уочавајући недостатке такве „учене“ поезије, а радо се пјевало, Милованов каже: „Е добро: Кад су пјевачи, и кад радо пјесме и стихове слушају и дјелају; не би ли требало, да прие положимо правила по којим се то чини? Јербо, без правила штогод сдјелано рјетко честито и ваљано изићи може.“ Да је насушна потреба за уређеном версификацијом слагао се и сав Вук: „Сва правила која су у првој половини ове књижице (од стране 11. до 71.) важна су и преважна за све наше стихотворце; али је најважнија ствар овде просодија или слогомерје“ – оцијенио је он Лукин рад, имајући и сам у виду потребу да се српској језичкој науци успостављају теоријске основе.

Када се данас чита Лукин оглед о српској версификацији, рекли бисмо да се упорни читалац мора наоружати великим стрпљењем како би разумио стил и терминологију списка. Методологија рада олакшава јасноћу, али разумијевање термина, а они су чисто народни (а ми ововјеки навикли на грчке, латинске, њемачке) нужно изискују „превођење“ у савремену филолошку терминологију.

Ако би се дословце разумијевали неки од појмова Лукиних, онда би запело већ код прве ријечи: шта значи сличнорјечност, на примјер? Описује Лука израз као вјештину слагања мисли према неком редослиједу у складу са слогомјерјем, али, шта је слогомјерје? И тако из термина у термин, народним српским језиком и лексиком свога времена, Лука поучава писце вјештини грађења стиха и пјесме. Слово, слог, ријеч, стих и врсте стиха, метар и метричке стопе, акценти и акценатски систем, цезура, рима, пјесма – класически је, што би рекао Вук, све по реду сложено и образложено. Милованов је метричке стопе заснивао на силабичкој версификацији умјесто силабичкотонској, каква је у савременом српском језику, што му је понекад чинило тешкоћу да испегла и у ред доведе силабичку метрику.

Двије најпознатије Лукине пјесме за дјецу имају савршену унутрашњу форму. Прва: *На књижицу за новољетни дар* – сва је досљедно испјевана у смјени дактила и трохеја у троосминском такту са дактилским преломом у облику рефрена након четвртог стиха:

Дјечици младој
Играт се радој
Рад сам да знадем
Какву да дадем
Лутчицу.

Дактилски избор ријечи и нешто бржи изговор, доима се као припрема за наглашену успореност и некако на природан начин одређује ритам и пјевност стиха са стакато завршном рефренском каденцом. При томе, трохејски сегменти носиоци су паралелне риме и динамике стиха, а дактили су тек нужна припрема, равна и уједначена, као помоћно приручно средатво да се гласно испоручи главни садржај. Пјесма има шест строфа и спјевана је у петерцу.

У другој пјесми: *Мојој дјеци за мајалес* – ствар стоји друга-чије. Ако би се одређивале силабичкотонском мјером, стопе би се готово уједначено смјењивале трохејом и пирихом, јамбом, трохејом и спондејом, у зависности од врсте стиха у строфи – осмерци и седмерци – а строфе су септима. Међутим, у Лукином Опиту и по његовом упутству, пјесма има сасвим једноставну метрику: осмерци и седмерци су постројени у трохеје, што је чисто силабичка форма. Шта се добија оваквом метриком и који су јој домети? У први мах декламавање са тактирањем:

Љепо – ти је – погле – дати
у про – љеће – Божји – дар, –

као када се хорски изговара текст. То би, хипотетички, могао бити користан дидактички моменат и то је све. Пјесма, међутим, има сложенију структуру на нивоу строфе:

8/7/8/7 - /8/8/ -7.

Смјењивање осмераца и седмераца у првој скупини има унакрсну риму: погледати – дар / мати – жар; слједећа два осмерца има паралелну риму: цвјета – дрвета /, а строфу затвара седмерац јамбским ускликом: свака твар. Како је устројена прва строфа, тако је устројено и свих седам: имају истоветан број и распоред стихова и истоветан начин римовања. И сам распоред метричких стопа указује на различиту диманику стихова и њихово ритмичко кретање, а то опет бива условљено смислом исказаног текста:

Љепо ти је погледати
У прољеће Божји дар,
Када земља наша мати
Плодоноси прима жар!
Онда расте, онда цвета,
Зелен краси сва дрвета,
Весели се свака твар! –

Већ у првој строфи бива јасно да радосни усхит поприма јамбске усклике самјерене достојанственој, богоданој љепоти и савршенству природе у прималачкој узајамности свега што се буди. Та ода радости, нарочито је загрцнута упареним трохејима – 5. и 6. стих – ритмички брзим и веселим, а завршава се непорецивим општеством на крају строфе. Тај ситни вез унутарње гипкости од стиха до стиха, измјеном не само метра, него и вјештим одабиром прозодијских и ритмичко-интонационих средстава, остварен је уређен, стабилан и предвидљив стих, аксиоматски увјерљив и провјерљив.

Дуго се чекало на овакву јасноћу пјевања и пјесме, а када је у питању пјесма за дјецу – нисмо баш нешто увјерени да се, послје Лукиних, можемо похвалити естетским дометима пјесама ове врсте уопште. Суштина сваке пјесме, њена душа, јесу ритам и интонација, њен унутарњи пој и узлет, па и када се зазове дуги Хомеров хексаметар, у њему прво кликне ритмички уређен ред ријечи и висина тона коју те ријечи допуштају и траже. Треба само поновити претходну Лукину пјесму и стихове:

Дјечици младој
Играт се радој
Рад сам да знадем
Какву да дадем
Лутчицу –

па, ко иоле има слуха, почеће да их пјевуши, да спонтано прати њихов ритам и покрет и ужива у мелодији која се сама намеће и – одмеће у сопствену самосталност. Тек иза мелодије слиједи значењски слој саме пјесме и њени допунски естетски ефекти.

Увјерења смо да су још најмање три пјесме аутентичне Лукине: *На пчеле*, *Пианачка* и *О погребу Митра Поповића*, калфе трговачког родом из Мохача 1810. Назнаке уз прва два текста – (По тому истом.) – и по начину пјевања, а још сигурније и по начину обиљежавања текстова других пјесника у сврху илустровања добре поезије, чине се сасвим примјерене Лукиној поезији. Ови текстови, међутим, испод естетског су домета већ помињаних пјесама за дјецу. *Пианачка*, чини нам се, јесте аутоиронична, с обзиром на то да је Лука био и алкохоличар, па се на свој начин обрачунавао са својим пороком. О погребу Митра Поповића јесте жалопојка за прекинутим младим животом, а пјесмићак *На пчеле* заправо је игрица за дјецу срочена на истоветан начин као пјесма *На књижицу за новољетни дар*.

Тања ЛАЗИЋ

**ЈЕДНА МЛАДОСТ ЈЕДАН САН СРЕЋЕ
(ИЗ РАДА ДОМА ОМЛАДИНЕ У БИЈЕЉИНИ 1962-1992)**

Омладински дом био је
бијељинска Олимпија (*Olimpia, Paris*),
бијељински Медисон Сквер Гарден
(*Madison Square Garden, New York*).

Све у свему било је свега
по мало, за сваког понешто.

Љубави, пажње, дружења,
топле ријечи, разумијевања понајвише.

Финансијски смо били танки,
али по срећи и задовољству богати.¹

Умјесто увода

Вјероватно је у Бијељини, па и цијелој Семберији, мали број особа рођених прије рушења Дома омладине, које се бар на кратко, бар једном, бар неким поводом, нису нашле под његовим кровом. Без намјере да било кога увјеравамо како је живот био бољи у неко прошло доба, желимо само да причом о Дому омладине „Васо Јовић Попац“ у Бијељини сачувамо траг о овој установи, о догађајима и људима који су обликовали анале нашег краја. Кроз дане, кроз деценије свог постојања, Омладински дом је био свједок бројних промјена на пољу јавног и личног поимања живота, културе, забаве, друштвених односа, политике, урушавања старог и креирања новог државног система. Генерација за генерацијом младих стасавала је и смјењивала се под његовим сводовима, одлазила из града, враћала се, мијењала се кроз године заједно са свијетом око себе, баш као и Дом омладине. И онда је у неком тренутку тај нови свијет прерастао појам омладинског дома, чак и његово физичко постојање. И тако се у Бијељини завршила још једна ера.

¹ Mirza Zakomac, *Sjećanja na Dom omladine*, rukopis.

Свако од савременика Дома омладине и догађаја који су се одвијали у његовом окриљу има своја сјећања и успомене на оно што се дешавало: матурске свечаности, игранке, јавне наступе, друштвени и политички рад, додјеле признања, музичке концерте, позоришне представе, дружења, диско вечери, прве љубави, прве раскиде, вјенчања... Иако ова прича нема значај за историјске читанке, и у свом садржају носи и мањкавости и ограничења, водили смо се идејом да се она односи на све нас, да смо је сви ми у неком тренутку својим животима обликовали и да је као такву вриједи испричати.

Дом омладине „Васо Јовић Попац“ у Бијељини званично је отворен 20. јануара 1962. Био је то први омладински дом у Босни и Херцеговини и, по свој прилици, међу првим просторима намјенски пројектованим и изграђеним за потребе младих у цијелој Југославији.² Године 2007, од Дома омладине и Галерије „Миленко Атанацковић“ формиран је Центар за културу „Семберија“. Зграда Дома омладине срушена је 2009. и на њеном мјесту је саграђен нови савремени објекат Центра за културу „Семберија“, свечано отворен 2012. године.

Ово је подсјећање на живот и рад установе која је кроз различите форме и садржаје деценијама представљала стожер забавног, културног, образовног и другог јавног живота омладине и осталих грађана Бијељине и цијеле Семберије. Иако функција Дома омладине до краја његовог постојања суштински није мијењана, презентација обухвата период од 1962. до 1992. године, остављајући тако наступајуће деценије рада Дома будућим истраживачима.

Дом омладине у Бијељини од идеје до реализације

Занос обнове и изградње земље и обликовања нових социјалистичких трудбеника у цијелој Федеративној Народној Републици Југославији, успостављеној после 2. свјетског рата, одржан је, између осталог, и кроз бројне скупове грађана у циљу њихове друштвено-политичке, економске и културне едукације. У Бијељини се у ту сврху користе објекти Фискултурног дома (некадашњи Соколски дом), Позоришта, Биоскопа, као и неколицина мањих простора, тзв. читаоница, намјенски подигнутих током педесетих година 20. вијека у различитим крајевима града. Ипак, за

² Према подацима које смо нашли: Дом омладине Београд – 1964, Дом младих у оквиру центра Скендерија у Сарајеву – 1969, Дом младих Бања Лука 1970, Дом младих Тузла – 1972.

успјешан развој културно-забавног живота становништва Бијељине и даље је недостајао адекватан простор за масовнија окупљања. Ово се првенствено односило на омладину чији се број из године у годину повећавао, посебно кроз средњошколско образовање јер се у граду поред Реалне гимназије отварају и Учитељска, Пољопривредна и Школа за ученике у привреди.

Иако је Генералним урбанистичким планом Бијељине усвојеним 1957. године, у центру града планирана и изградња Дома културе са библиотеком, локална власт је била свјесна да реализација овакве идеје подразумијева деценијски процес припреме грађевинско-локацијских услова и огромна материјална средства.³ Да би омладини омогућили адекватан простор за друштвени и забавни живот, тадашњи предсједник општине Стојан Томић и представници друштвених и политичких организација Бијељине, одлучују да се у што краћем року, уз помоћ добровољних прилога грађана – оно што ће се касније дефинисати као ‘мјесни самодопринос’, и привредних организација и установа, у центру града подигне Омладински дом. У ту сврху образује се Одбор за подизање Дома за чијег предсједника бирају Љубу Вићановића.⁴

Директор Пројектног завода у Бијељини, Желимир Жељко Недић добио је задатак да са сарадницима уради пројекат грађевине. Документ под називом *Технички извјештај уз идејно рјешење дијела Омладинског дома у Бијељини*⁵ из јануара 1959. године, говори „да се на захтјев Н.О.О.⁶ Бијељина, приступило изради идејног рјешења за дио Омладинског дома, како би се у најскорије вријеме ријешио проблем смјештаја неких организација као што су Шах клуб и други, који тренутно уопште немају својих нужно потребних друштвених просторија. Поред тога, овим се рјешава и проблем једне сале за играчке и пригодне забаве - приредбе. Објекат у чијем се саставу налазе потребни простори биће у даљој изградњи дио једног ансамбла, који може да представља или Дом кул-

³ *Bijeljina, generalni urbanistički plan*, Sarajevo, 1956, 126-127; Идејно рјешење Дома културе са библиотеком усвојено је тек 1978. године, али је подигнута само зграда Народне библиотеке „Филип Вишњић“.

⁴ Љубо Вићановић, *Мој животни пут 1892-1970*, Бијељина, 1970, Музеј Семберије, И-25, 152.

⁵ Архив Републике Српске - Канцеларија у Зворнику, *Tehnički izvještaj uz idejno rješenje dijela Omladinskog doma u Bijeljini*, Bijeljina, januara 1959, 1.

⁶ Народни одбор општине.

туре или Омладински дом, и који треба да постане жариште културно-забавне активности како омладине тако и осталих грађана. Будући да наручилац овог пројекта није дао потребне елементе и задатак, пројектант је – познавајући потребе града, сам предвидио потребне просторе, чија се намјена може мијењати према захтјеву корисника Дома, водећи рачуна да свота потребна за изградњу овог објекта буде у границама финансијских могућности наручиоца.“

Исти документ у осврту на локацију објекта каже да је „Урбанистичким планом града Бијељине, на простору који обухвата угао улице Мирка Филиповића и новог продужења улице Маршала Тита према улици ЈНА⁷, предвиђен простор за изградњу Дома културе. Пројектант је користио тај простор за лоцирање овог објекта и поставио га тако да ће како својом композицијом масе, тако и функцијом задовољити у потпуности у односу на одабрану земљишну парцелу. Такође се водило рачуна о џамији, као споменику културе, у смислу да се релација Дом-џамија третира као комплекс културних институција.“ Жељко Недић ће током градње Дома вршити и главни надзор над извођењем радова.

Да би се испунили услови за било какве радове, требало је најприје обезбиједити финансијска средства и друге дозволе. Рјешење којим се одобрава инвестициони програм Народног одбора општине Бијељина за изградњу Омладинског дома у Бијељини капацитета 1.355 м² корисне површине у вриједности од динара 42.798.383, издао је Народни одбор среза Брчко 10. августа 1959. године⁸. Уз Рјешење којим се одобрава локација за градњу и Рјешење о грађевинској дозволи која су оба издата 10.10.1959.⁹ приступило се радовима.

Омладина¹⁰, синдикат и други грађани добровољним радом помажу изградњу дома и на тај начин се смањује цијена коштања

⁷ Данас Улица Вука Караџића.

⁸ Архив Републике Српске - Канцеларија у Зворнику, *Rješenje o odobrenju investicionog programa*, NOS Brčko, Sekretarijat za privredu i komunalne poslove, broj: 04 - 30/128, datum: 10.08.1959.

⁹ Архив Републике Српске - Канцеларија у Зворнику, *Rješenje odobrava se lokacija za gradnju omladinskog doma*, NRBiH, NOO Bijeljina, Srez Brčko, Broj: 05 – 1155 -1/59, Datum: 10.10.1959; *Rješenje o građevinskoj dozvoli*, NRBiH, NOO Bijeljina, Srez Brčko, Broj: 05 – 1154 -1/59, Datum: 10.10.1959.

¹⁰ Михајло Трифковић и Саша Пазарац као ученици основне школе учествују у рашчишћавању терена након рушења старе кираетхане (чија је опека коришћена за градњу старе Дашничке читаонице, која је била на мјесту данашњег објекта Воде РС).

градње. Прикупљање прилога за изградњу Дома организује се не само у Бијељини, него у цијелој Босни и Херцеговини и другим крајевима. У Сарајеву и Београду се формирају пододбори за подизање Дома омладине у Бијељини који прикупљају новац и грађевински материјал. Генерал-потпуковник Вукашин Суботић био је предсједник сарајевског пододбора. Станко Томић, директор Рудника Крека, послао је као прилог 2 милона динара. Цане Јовичић, директор Жељезаре Зеница, послао је два вагона бетонског гвожђа. Стојан Томић, као предсједник Општине Бијељина, лично је обилазио поједина предузећа у Босни и Херцеговини и прикупљао прилоге. Захваљујући таквом односу и великодушности грађанства и привреде у донацијама Дом је завршен за двије године, у августу 1961. Уложена средства у градњу и опрему Дома износила су 78 милиона динара док је његова вриједност 1970. године процијењена на преко 300 милиона динара.¹¹

По изградњи и уређењу у јесен 1961. године, Дом је био спреман за отварање. У приземљу су се налазили бифе са гардеробом (десно из улазног хола) и ТВ кутком, централна сала са плесним подијумом, бином и цубокс апаратом који ће касније бити премјештен у бифе. Лијево од улазног хола био је кутак за старије госте са клуб столовима, у који је омладини био забрањен улаз¹².

На спрату се издвајао одјељак са канцеларијским просторијама намјењеним будућој управи дома, различитим организацијама омладине и шах-салом. Хол на спрату је имао више клуб-столова и представљао је пријатно мјесто за дружење, изложбене и сличне активности. На спрату се налазила и сала за вјенчања.

Како је од окончања 2. свјетског рата у Југославији, склапање грађанског брака добило искључиви статус правно важеће брачне заједнице, у недостатку адекватног простора за церемоније вјенчања у Бијељини, током изградње Омладинског дома је одлучено да се за ову намјену уреди посебан простор. У то вријеме ово је била једина посебна сала искључиво намјењена за вјенчања у цијелој Југославији¹³. Због касније пренамјене просторија Омладинског дома, вјенчања су обављана у приземљу у малом салону лијево од улаза, који је повремено кориштен и као изложбена сала. Церемонија грађанског вјен-

¹¹ Љубо Вићановић, *Мој животни пут 1892-1970*, Бијељина, 1970, Музеј Семберије, И-25, 153.

¹² Mirza Zakomac, *Sjećanja na Dom omladine*, rukopis.

¹³ Према сјећању Петра Илића из Бијељине.

чања у Дому омладине задржала се све до краја његовог постојања и традиционално је настављена и у новом објекту Центра за културу.

Иако су постојале извјесне недоумице око тачног датума свечаног отварања Дома омладине у Бијељини, летописи Учитељске школе и Гимназије „Филип Вишњић“ у Бијељини забиљежили су да је то био 20. јануар 1962. године, уз учешће њихових ученика и наставника у свечаној академији која је приређена тим поводом. Школа ученика у привреди учествовала је у свечаности приређивањем изложбе о достигнућима бијељинске омладине.¹⁴ Поред ових навода, датум потврђује и увид у позивницу за „свечано отварање Омладинског дома које ће се обавити у суботу, 20. јануара 1962. године, у 16 часова и 30 минута у Бијељини пред зградом Омладинског дома“.¹⁵

Програм је почео на платоу испред зграде Дома, обраћањем присутним гостима и грађанима Стојана Томића, председника Општине Бијељина, и Љубе Вићановића, председника Одбора за изградњу омладинског дома. Вићановић је након тога симболично Дом предао на управљање председнику Општинског комитета народне омладине Бијељина, Велимиру Антићу.

По уласку у објекат генерал потпуковник Вукашин Суботић, председник сарајевског Пододбора за изградњу Дома, открио је мермерну спомен-плочу постављену у холу Дома омладине, лијево од улаза у централну салу, на којој је писало:

*„Нека под сводовима овог Дома, увијек и у раду
и у радости живи дух оног јуначког покољења
које је у револуцији нашим народима извојевало слободу,
људско достојанство и социјалистичку будућност.
1941 – 1961“.*

На уводном панелу изложба Школе за ученике у привреди такође је била порука:

*„Омладински дом у Бијељини подигла је омладина нашег града
Он ће бити стјециште младих наше комуне“.*

¹⁴ Архива Гимназије „Филип Вишњић“ у Бијељини, *Љетопис Државне реалне гимназије у Бијељини од 1936/37 школске године до 1975/76*, 211; *Школски летопис Државне учитељске школе у Бијељини, школска 1961/62. година*; Архива Техничке школе „Михаило Пупин“ у Бијељини.

¹⁵ Музеј Семберије је позивницу добио на копирање од Блаженке Јовић, рођене Лечић из Бијељине.

Са овим свечаним догађајем, Омладински дом је званично био на услузи грађанима.

Почеци рада Омладинског дома „Васо Јовић Попац“

Тек након свечаног отварања објекта дома започела је процедура за правну верификацију установе. Одлуку о оснивању Дома омладине донио је Општински комитет Народне омладине Бијељина 12.02.1962. године. На основу ове одлуке 12.03.1962. донијета су и Правила о организацији, задацима и раду Омладинског дома „Васо Јовић Попац“ Бијељина (објављена 12.06.1962), док је Рјешење о регистрацији Дома као самосталне установе издато 3. октобра 1962.¹⁶

У Рјешењу о оснивању Омладинског дома „Васо Јовић Попац“¹⁷ у Бијељини, које је донио Општински комитет Народне омладине, наводи се да се Дом оснива као самостална културно-забавна установа. Међу задацима Дома истакнуто је: да окупљајући што већи број омладине организује културни, забавни и спортски живот, сарађујући у томе са свим друштвеним организацијама, а нарочито омладинским; да организује све снаге на дјелатностима које доприносе идеолошко-политичком и културном уздизању омладине на подручју Општине Бијељина; да радом у својим секцијама васпитава чланове Народне омладине у духу братства и јединства и осталих тековина наше социјалистичке револуције и да код њих развија скромност, другарство, марљивост и друге врлине које треба да красе омладинце наше социјалистичке земље; да ради на зближавању омладине Општине Бијељина, НРБиХ и цијеле ФНРЈ.¹⁸ Наглашено је да се приходи дома остварују накнадама од кориштења просторија у Дому, преко разних дјелатности Дома, дотацијама привредних организација и других установа и кроз остале приходе.

Коначни статус Дома потврђен је издавањем Рјешења о регистрацији самостале установе од 3.10.1962. у коме се поред оснивача и задатака наводи и начин управљања: „установом управља колек-

¹⁶ Архив Републике Српске – Канцеларија у Зворнику, грађа о Дому омладине у Бијељини.

¹⁷ Дом је добио име по омладинском партизанском борцу из Доње Трнове, страдалом у јесен 1944. године; види: *Donja Trnova – monografija*, Donja Trnova, oktobra 1980, 81-82.

¹⁸ Архив Републике Српске – Канцеларија у Зворнику, *Rješenje o osnivanju Omladinskog doma „Vaso Jović Popac“ u Bijeljini*, Broj: 39/62, Datum: 19.9.1962.

тивни орган – управни одбор, који се састоји од 11 чланова, од којих Општински комитет народне омладине именује 9, а радни колектив Дома 2 члана. Управни одбор сачињавају: Игњић Митар, предсједник, те чланови Чолаковић Димитрије, Антић Велимир, Милошевић Дејан, Лечић Јеврем, Авакумовић Ангелина, Андровић Гина, Степановић Добрица, Стевић Боро, Вићановић Љубо и Хрустић Салих. За управника Дома постављен је Хрустић Салих из Бијељине, који је уједно овлаштен за потписивање Дома, у границама Правила.¹⁹

Тиме је Омладински дом „Васо Јовић Попац“ започео своју мисију централног градског окупљалишта младих, и не само њих. Поред забавних садржаја који су подразумевали игранке на којима је углавном извођена тада популарна шлагерска музика, Дом је мјесто различитих друштвено-политичких догађаја, конференција и приредби (Среска конференција Савеза омладине Југославије, 1963; наступи оркестра Музичке школе у Бијељини, 1963; свечане академије поводом Дана ослобођења града 24. септембра 1965, са додјелом првих признања заслужним појединцима, привредним и друштвеним организацијама; свечана академија поводом Дана републике 29. новембра 1965. уз прославу двадесетогодишњице ослобођења земље и завршетка 2. свјетског рата).

Ипак, у то вријеме најзначајнији догађај за град и цијелу Семберију био је једнодневни боравак Јосипа Броза Тита, предсједника СФРЈ, са сарадницима у Бијељини, 20. новембра 1966. године. Управо је Омладински дом био домаћин састанка ‘најдражег госта’ и званичника из његове пратње са локалним политичким и привредним представницима и грађанима.

На основу фотографија које свједоче о овим догађајима може се закључити да је већ после 1963. године дошло до извјесних преуређења позорнице у централној сали која су по свој прилици имала за циљ и њено проширење и стварање једног скривеног помоћног простора за лакши и дискретнији проток извођача ка сцени.

Млади за младе и остало

У првој деценији рада, Омладински дом „Васо Јовић Попац“ биће истинска кућа младих. Иако је међу задацима Дома истакнуто мјесто припадало идеолошко-политичком уздизању омладине,

¹⁹ Архив Републике Српске – Канцеларија у Зворнику, *Rješenje o registraciji samostalne ustanove*, Број: 04/1 – 73/1 – 1962; Датум: 3. октобра 1962.

највећи број дешавања имао је првенствено културни и забавни карактер. Њихов садржај и квалитет утицали су на то да један мали град какав је Бијељина између 1961. и 1971. године, када се број становника кретао од 18.241 до 21.268, буде у равни са далеко већим и развијеним урбаним срединама.

Под сводовима Омладинског дома „Васо Јовић Попац“ одржаване су чајанке, матинеа, игранке. Током прољетних мјесеци организована су средњошколска такмичења у којима су се екипе надметале у више дисциплина (историја, опште знање, глума, игра, музика, хумор) а која су била посјећена до последњег мјеста за стајање. Дом омладине је био мјесто и за боксерска такмичења, када се ринг постављао на плесни подијум у средини сале. Захваљујући добром раду шах-клуба и великој популарности шаха у Југославији у то вријеме, шах-сала на спрату Дома била је премала да прими све заинтересоване. Бијељина и Омладински дом били су и домаћини једног Првенства БиХ у шаху. Под сводовима Дома радили су градска омладинска организација, феријалци, горани, Друштво извиђача „Војо Псончак“. Организоване су пројекција Дизнијевих цртаних филмова, луткарске представе за дјецу, као и бројне друштвено-политичке активности: конференције, састанци, предавања, те свечане академије поводом државних празника и јубилеја. Своје мјесто и публику у Омладинском дому имали су и избори за мис Бијељине, концерти пјевача забавне и народне музике, дочеци Нове године, прославе 29. новембра Дана Републике, вечери фризе-ра, аутомеханичара и возача, и слични догађаји. У Омладинском дому редовно су одржаване модне ревије Бијељинске конфекције „Велько Лукић Курјак“ уз томболу и специјалне госте, тада популарне пјеваче (нпр. Лола Новаковић, Предраг Цуне Гојковић²⁰).

Године 1967. Омладински дом био је домаћин једног необичног догађаја. „Три мускетара“ неформалне бијељинске умјетничке сцене младих, Милан Цимеша, сликар, Мика Макић, гитариста и професор музике те Валентин Ракић Рака, пјесник и рецитатор, у покушају да уђу у Гинисову књигу рекорда, 72 сата су демонстрирали своје вјештине – сликање, свирање и рецитовање у клуб-холу на спрату Дома омладине.²¹

Као посебна занимљивост у програму Дома издваја се концерт боливијске оперске звијезде у успону Идит Итури Патињо

²⁰ Из сјећања Петра Илића из Бијељине.

²¹ Mirza Zakomas, *Sjećanja na Dom omladine*, rukopis; из сјећања Петра Илића из Бијељине.

(*Edith Iturri Patiño*), лирског сопрана која је шездесетих година 20. вијека усавршавала технику пјевања у Београду. Једнака сензација био је концерт Софке Николић који је она организовала у Дому омладине у хуманитарне сврхе након катастрофалног земљотреса у Бања Луци 1969. године. Пјевала је уз пратњу оркестра Мехе Ханушића из Бијељине, док је програм водио глумац Аматерског позоришта „Сцена“ Осман Шишановић.²²

До изградње новог градског хотела, у бијељинском Омладинском дому прослављале су се и матурске вечери.

Први бијељински рокери

У деценији након кризе Информбироа 1948. године и дисанцирања ФНРЈ/СФРЈ од СССР-а, долази до све већег отварања Југославије према свијету. Посебно је то изражено током 60-тих година 20. вијека када генерације рођене после 2. свјетског рата, сасвим природно и масовно усвајају многе утицаја са Запада, посебно музичке и модне.

Али нова бучна „електрична“ музика, неконвенционалан изглед, младићи дуге косе, дјевојке у кратким сукњама, бунт против старијих и цијелог друштва, јавности дјелују као озбиљна пријетња која омладину Југославије скреће са социјалистичког пута. Ипак, чврсти управљачки апарат под вођством СКЈ мудро је процијенио да нови модел понашања младих не мора нужно бити идеолошки проблем већ само одраз сукоба генерација, а још мудрије је прихватио и подржао нове музичке трендове и тако сачувао наклоност младих према друштвено-политичким вриједностима система.

Као посљедица свјетских утицаја, крајем 50-тих и током 60-тих година прошлог вијека појављују се у Југославији прве звијезде новог музичког поп и рок таласа и бројни вокално-инструментални састави тзв. ВИС-ови. Тако је у Бијељини за памћење остао први коцерт једног ВИС-а, загребачких „Бијелих Стријела“ и пјевача Мат Колинса (*Karlo Metikoš, alias Matt Collins*) тада најпознатијих имена нове популарне музике код нас. Концерт је одржан у Омладинском дому „Васо Јовић Попац“ у јесен 1964. године.²³

²² Из сјећања Петра Илића из Бијељине.

²³ *Mirza Zakomas, Sjećanja na Dom omladine*, rukopis; из сјећања Петра Илића из Бијељине.

Уз ВИС-ове који постају познати широм Југославије, на све стране у градовима, улицама, школама, просто ничу музичке групе. Њихове свирке на игранкама које су у то вријеме биле главна забава младих, обезбеђују им велику локалну популарност. У Бијељини су запамћени састави „The Last Time“, „Црвени фењери“, „Заљубљени“, „Центлмени“, „Сребрне сузе“, „Далмо“, „Дарм“²⁴ чији су наступи обиљежили игранке у Фискултурном дому, школама, Дому ЈНА, као и матинеа, чајанке и игранке у Омладинском дому.

Музичка група из Бијељине која је неколико година била заштитни знак игранки у Омладинском дому „Васо Јовић Попац“, био је ВИС „Центлмени“. Као и већина заљубљеника у нови музички поп и рок талас који је захватио младе у нашој земљи, углавном без формалног музичког образовања, ношени огромним ентузијазмом и љубављу према музици, изводили су своје свирке у маниру правих професионалаца. Игранке су биле више него посјећене, а за једну од свирки ВИС „Центлмени“ 1969. године, продано је рекордних 1160 улазница, иако је сала реално примала 350 до 400 посјетилаца.²⁵

У годинама када „електричари“²⁶ освајају југословенску музичку сцену под утицајем незаустављивог музичког светског таласа, док се у локалним и државним друштвено-политичким организацијама ломе копља око тога да ли се њихова појава може назвати субверзивном, неколико новинара ентузијаста из београдских листова ТВ Новости и Вечерње новости покрећу иницијативу за одржавање гитаријаде у Југославији.²⁷ Тако је прва гитаријада у Југославији одржана у Београду 13. фебруара 1966. године под сводовима Београдског сајма. Овај догађај означен је и као „родно место једног новог омладинског и културног покрета који ће потпуно изменити социјалистичку Југославију“. Рокенрол (*rock and roll*) је побиједио и потврдио да и ми припадамо савременом свијету.

По узору на овај први гитарски фестивал „електричара“ у многим градовима широм Југославије се из године у годину организују слична такмичења. Овом тренду није одољела ни Бијељина,

²⁴ Александар Ранковић, *Дископлов*, рукопис.

²⁵ Mirza Zakomac, *Sjećanja na Dom omladine*, rukopis.

²⁶ Тако су у то вријеме звали оне који свирају „на струју“.

²⁷ Beogradska gitarijada: Kratka i burna istorija beogradskog rok festivala <https://www.011info.com/bilo-jednom-u-beogradu/beogradska-gitarijada-kratka-i-burna-istorija-beogradskog-rok-festivala> (посматрано 3.09.2022).

па ће се у Омладинском дому „Васо Јовић Попац“ такође организовати Гитаријаде. Популарни бијељински ВИС „Центлмени“ посебно се истакао 1970. године када је уз бројне навијаче освојио прво мјесто у категорији избора публике и друго мјесто по оцјени стручног жирија. У том тренутку „Центлмени“ су били: Будимир Бабић Будо, бас–гитара, Ибрахим Арнаутовић Спиле, вокални солиста, Небојша Макић Мака, бубњеви, Мирза Закомац, ритам гитара и вокал и Осман Арнаутовић, соло гитара и вокал.²⁸

Педесет и пет година од прве београдске смотре „електричара“, једино је Гитаријада у Зајечару преживјела све изазове државно-политичких, економских и културних/музичких ломова у региону, и траје и даље.

Код Аце у диско

Након што су 60-тих година 20. вијека „електричари“ освојили омладинску музичку сцену Југославије која је врло брзо изградила свој аутохтони поп и рок свијет, у другој половини 70-тих „дјеца социјализма“ ће као и њихови вршњаци широм Европе, прихватити још један нови звук – звук диска. Диско музика је подразумевала специфичан простор – дискотеку гдје се колективно уживало у музици коју је одабирао и уз помоћ грамофонских плоча репродуковао диск-џокеј. Симбол диско свијета на свим меридијанима била је ротирајућа кугла обложена огледалцима која је разнобојним свјетлима обасјавала подијум за игру. Посебан утицај за популаризацију диско музике код нас има амерички филм у славу диска „Грозница суботње вечери“ из 1977. године у режији Џон Бадема (*John Badham*), са Џоном Траволтом (*John Travolta*) и Карен Лин Горни (*Karen Lynn Gorney*) у главним улогама.

Креатор диско грознице у нашем граду био је велики музички заљубљеник, Александар Ацо Ранковић из Бијељине, познат као пасионирани дискофил популарне домаће и стране музике коју је радо јавно репродуковао слушаоцима у различитим приликама. Сарадњом Омладинског дома „Васо Јовић Попац“ и Аце Ранковића град ће добити свој први (и једини) диско клуб који је без престанка радио од 1975. до 1990. године. До 1988, за дискотеку је

²⁸ Mirza Zakomac, *Sjećanja na Dom omladine*, rukopis; фотографија ВИС „Центлмени“, снимљена 8.02.1970. на бијељинској Гитаријади ‘70. (фото-архива Мирзе Закомца).

коришћен простор велике сале Дома омладине, а последње двије године њен живот се одвијао у клупском простору насталом преуређењем хола Дома.

Диско вечери су одржаване петком, суботом и недјељом и окупљале су и по неколико стотина младих који су уживали у својеврсном „колективном плесном ритуалу“. Програм се састојао од актуелних диско-хитова, коктела стране и домаће хит музике, које су смјењивали блокови лагане музике за плес, уз коју су се неријетко рађале љубави које су се завршавале заједничким животом за који су касније „окривљавали“ Ацу Диска²⁹. Поред дискотеке за старије омладинце, организован је у дужем периоду и тзв. „диско-матине“ за ученике седмих и осмих разреда основне школе са такмичењем у игрању и пјевању.

Током 70-тих година и касније Омладински дом је са Александром Ранковићем организовао бројне музичке садржаје са учешћем најпознатијих имена југословенске поп и рок сцене. Многи од њих су наступе имали управо у дискотеци („Дивље јагоде“, „Рибља чорба“ са Бором и Бајагом, „Генерација 5“, Слађана Милошевић, „YU група“...).

Посебно се памти „Концерт рок мајстора“, из 1975. године, када су у Омладинском дому наступали најбољи рок гитаристи Југославије: Горан Бреговић - „Бијело дугме“, Јосип Бочек - „Корни група“, Бато Костић - „YU група“ и „Теруси“ Тузла, Ведран Божић - „Тајм“; пратећи бенд су чинили: бубњеви - Раша Ђелмаш - „YU група“, бас гитара - Жика Јелић - „YU група“, клавијатуре - Срећко Зубак.³⁰

Александар Ранковић - Ацо Диско, посветио је музици цијели свој живот. Пасионирано сакупљајући и репродукујући звучне записе стране и домаће популарне музике на кућним журкама, школским игранкама и другим свечаностима, спортским догађајима, на базенима у Дворовима, и, наравно, у дискотеци Дома омладине, генерацијама Бијељинаца је обликовао музички укус. Иако и данас у својим наступима истрајава на најбољој музици која је снимљена на свјетској и Ех-YU сцени, код савремене младе публике склоне новом музичком таласу неријетко наилази на неразумијевање.

²⁹ Александар Ранковић, *Дископлов*, рукопис.

³⁰ Фото-архива Александра Ранковића.

АП „Сцена“ као подстанар Омладинског дома

Рушењем старе чаршије за потребе уређења централног градског трга у Бијељини, нестала је и зграда Бијељинског позоришта. Одлучено је да се Аматерско позориште „Сцена“ пресели у Омладински дом, гдје добија на коришћење једну канцеларију на спрату, и за чије потребе се позорница Дома унеколико проширује. Иако далеко од истинског позоришног амбијента, у наредним деценијама све до гашења позоришта 1992. године, ансамбл АП „Сцена“ је и као подстанар Дома успјешно радио.

У годинама које су наступиле, смјењују се представе, фестивали, награде. Јубиларни, двадесети фестивал аматерских позоришта БиХ у Бановићима (1978), представи бијељинске „Сцене“ „Столица која се љуља“ Новака Новака, доноси чак 6 награда. Представа добија Прву награду публике, Трећу награду Стручног жирија, док награде за глуму добијају Богдан Госпић, Осман Чорбић и Живојин Трифуновић, те Слободан Петровић за режију. Исте године, свјетлост дана је угледала монодрама „Ја, Суљкан, рудар, пензија“ Златка Југовића у режији Османа Чорбића и у маестралној изведби Богдана Госпића. Први пут се један глумац аматер из Бијељине опробао у овом популарном жанру, и то са великим успјехом. Априла 1981. „Сцена“ је још једном заблистала комадом „Прљаве руке“ Жан Пол Сартра у режији Бориса Ковача из Београда.

Посебан узлет АП „Сцена“ доживљава представама „Мандрагола“ Никола Макијавелија (1986) и „Хеј Цули“ (по мотивима Шекспирове трагедије „Ромео и Јулија“, 1987) у режији Обрада Радуловића из Београда. Слиједи још неколико изузетних година и изузетних представа: „Хероји биједе“ Милана Д. Вукотића (1988), „Црна рупа“ Горана Стефановског (1989), „Дупло дно“ Горана Стефановског (1990) све у режији Душана Тузланчића, и овјенчано фестивалским наградама. Посљедња представа АП „Сцена“ био је комад Уга Бетија „Злочин на козијем острву“, такође у Тузланчићевој режији, 1991. године.

„Сцена“, је 1990. године пререгистрована у Градско позориште са жељом да Бијељина коначно добије професионални театар. Постојали су реални планови о претварању старе магације у центру града у камерну сцену са стотињак мјеста. Све ово се могло урадити са релативно малим средствима. Ипак, нови рат је

био бржи од остварења планова једне сјајне генерације Бијељинаца. Упркос великим плановима, од 1992. у „новим условима“, позориште „Сцена“ је након 58 година постојања престало са радом а град је морао чекати деценијама да стасају нови глумачки ентузијаст³¹.

Мала прича о великим фолклорним занесењацима

Након што се позоришна секција издвојила из Културно-умјетничког друштва „Радојка Лакић“ и обновила рад АП „Сцена“ у Бијељини, фолклорни заљубљеници су већ сљедеће 1954. године организовалиново Културно-умјетничко друштво „Семберија“. Рад КУД „Семберија“ био је примарно посвећен презентацији фолклорне традиције народа и народности БиХ и цијеле Југославије.

Упркос деценијским тешкоћама због недостатка сопственог простора те подстанарског статуса у Омладинском дому, хроничне материјалне оскудице, и посебно проблема са фолклорним костимима које су често посуђивали за званична извођења, Друштво је истрајавало у раду и редовно биљежило успјехе код куће и на гостовањима, на концертима, смотрема фолклора, фестивалима и другим наступима. Октобра мјесеца 1984. године успјешно је организовало у Бијељини и Југословенску смотру фолклора³².

Дугогодишње „бескућништво“ КУД „Семберија“ окончано је 1987. године када је Друштво добило старе просторије ХЕС-а Медицинског центра Бијељина у Мајевичкој улици. Простор је био далеко од идеалног, али коначно само њихов. Не мање важно, било је двориште које је истог лjeta претворено у центар културних збивања у Бијељини. Један од главних „криваца“ за то био је нови руководилац КУД-а Сениша Кајмаковић.

Од 1. августа до 15. септембра, свако вече је башта фолк-клуба била препуна, смјењивали су се пјевачи, глумци, пјесници. Публика је имала прилику да се дружи са Зијахом Соколовићем, Ансамблом „Барок-консорт“, Душком Трифуновићем и Јадранком Стојаковић, Љубом Мољцем, Момом и Узеиrom, Радошем

³¹ Зоран Мидановић, *Позориште „Сцена“, седамдесет година од прве представе (1935-2005)*, Музеј Семберије, Бијељина, 2005.

³² S. Č. *Neko je ukrao pjesmu*, Semberske novine, 31. oktobar 1984, 10

Бајићем и Батом Анђелковићем, Тамбурашким оркестром из Брчког, као и пјесницима, сликарима, члановима Музичке омладине који су имали врло успјеле и посјећене „Вечери севдаха“... Заједно са Домом омладине КУД „Семберија“ је учествовао у организацији концерата Рибље чорбе, Валентина, групе Мерлин, Парног ваљка, Азре, многих познатих пјевача народне музике, затим плесне школе у сарадњи са школом „Соња Маринковић“ из Новог Сада, као и сопствених концерата и наступа.

КУД „Семберија“ као познат и признат ансамбл, са низом гостовања и наступа у земљи и иностранству у то вријеме је имао три стотине чланова, од тога 150 пионира који су чинили сигурну основу будућег рада. Оцјене о професионалном нивоу квалитета које су добијали од публике обавезивале су на даљи напредак.³³

Године 1992. друштво је пререгистровано у СКУД „Семберија“ (Српско културно-умјетничко друштво „Семберија“). Баштинeћи вишедеценијску традицију у раду, успјешно је наставило да његује и презентује наше културно наслеђе кроз игру, пјесму, музику и обичаје. Након двадесет година боравка у згради у Мајевичкој улици, пошто је простор враћен Дому здравља Бијељина за потребе Амбуланте породичне медицине, СКУД „Семберија“ се поново нашао као подстанар у Дому омладине.

Данас је СКУД „Семберија“ једино културно-умјетничко друштво у Републици Српској организовано у форми Јавне установе са стално запосленим стручним лицима.³⁴

Дом омладине као позорница изложби, политике, јубилеја и свечаних академија

Колико год су млади у Бијељини уживали у одрастању током „веселих седамдесетих“, у Дому омладине су у том периоду СКЈ³⁵ и политика водили главну ријеч. Разлоге за ово треба тражити у чињеници да је Омладински дом „Васо Јовић Попац“ почетком нове деценије изгубио статус самосталне установе и радио као дио Народног универзитета у Бијељини. Изабрана управа Дома об-

³³ Jusuf Trbić, *Koncert bez prestanka – bogato ljeto KUD „Semberija“*, *Semberske novine*, 15.10.1987, 9.

³⁴ ЈУ СКУД „Семберија“ <https://www.skudseberija.org/> (приступљено 4.09.2022).

³⁵ Савез комуниста Југославије.

раћала је мало пажње на истинске потребе младих и углавном била фокусирана на различите облике идеолошко-политичког рада који је мало по мало истискивао сваки облик слободног омладинског организовања. О томе свједочи и календар догађаја у установи са изложбама које често имају идеолошку конотацију, бројни званични скупови, засједања, обиљежавања значајних датума у историји града, Партије и СФРЈ.

Иначе, прва изложба у Омладинском дому „Васо Јовић Попац“ забиљежена је на самом његовом отварању, 1962, у реализацији Школе ученика у привреди. Из ове деценије остало је сјећање и на изложбу слика Бијељинке Фахире Пашић у простору клуб-хола на спрату Дома³⁶.

До 1979. године, у недостатку сопственог простора, Музејска збирка „Семберија“ редовно ће реализовати различите изложбене садржаје у простору Омладинског дома „Васо Јовић Попац“. У зависности од њиховог обима, одржаване су у централном холу у приземљу или у малој сали лијево од хола. Већина је организована уз прославе различитих градских или државних јубилеја као пратећи програм свечаних академија, али је било и садржаја друге врсте.

Од 1971. до 1980. године Омладински дом је био домаћин тзв. политичких школа, најчешће омладинских или за припаднике ЈНА³⁷, више савјетовања о Семберији у Народноослободилачком рату 1941-1945, смотрама Међурепубличке заједнице културе „Сава“ која је повезивала више градова из Хрватске, Босне и Херцеговине и Србије који се налазе на обалама ријеке Саве или јој географски гравитирају. На смотри у Бијељини 1978. године на поетској вечери посвећеној пјеснику Отону Жупанчичу, запажен наступ имао је Стево Жигон, глумац Југословенског драмског позоришта у Београду.

Током овог периода редовно су одржаване свечане академије посвећене Дану ослобођења Бијељине 24. септембру, са додјелом признања заслужним колективима и појединцима, програми поводом 8. марта Дана жена, Дана државности БиХ и Дана Републике, Дана ЈНА, као и различитих јубилеја, нпр. 60. година од оснивања Партије и 60. година бијељинске Гимназије (оба јубилеја била су 1979. године), промоције књига које се баве револу-

³⁶ Mirza Zakomac, *Sjećanja na Dom omladine*, rukopis.

³⁷ Југословенска народна армија

ционарним тековинама НОР-а (књижевно стваралаштво Родољуба Чолаковића, 1979, Седамнаеста народноослободилачка ударна бригада, 1980) и сличне манифестације.

Са друге стране, сви ови догађаји реализовани су у већини случајева уз учешће бијељинске омладине, најчешће ученика основних и средњих школа, који су на оваквим скуповима имали своје прве јавне наступе или користили прилику да усавршавају своје музичке, рецитаторске и друге сценске вјештине.

Године 1979, 28/29. априла Бијељина је била домаћин савезној штафети младости. И у ранијим годинама, дочек штафете је за град и околину био прворазредни догађај и посебна прилика за колективно исказивање привржености социјалистичкој Југославији и њеном предсједнику Јосипу Брозџу Титу. Ово је било први пут да штафета није само у пар сати пролазила кроз територију општине, већ је у Бијељини имала „коначиште“.

Омладинска конференција Савеза социјалистичке омладине Општине Бијељина и Дом омладине „Васо Јовић Попац“ организовали су богат забавно-музички програм који је трајао током цијеле ноћи као и симболичне страже поред штафете формиране од истакнутих омладинаца и омладинки из радних колектива, сеоских заједница, школа, друштава, војске. Била је то изузетна манифестација и потврда заједништва које се градило не само кроз ритуал ношења штафете и њено примање и предавање на нивоу појединаца, већ и кроз повезивање свих присутних који су штафету видјели и поздравили.³⁸ Могућност вишесатног учешће у догађају за све који су се нашли у сали Дома омладине те ноћи, имало је посебну конотацију у колективном поимању оданости и припадања својој земљи (СФРЈ) и њеним (револуционарним) тековинама.

Младима Дом омладине

Осамдесетих година прошлог вијека стасавашу нове генерације младих са новим погледима на свијет, квалитет живота и културу. Иако се 1981. године Дом омладине означава као „жариште културе“ у коме су се организовала гостовања позоришних ансамбала и музички наступи појединаца и група из Сарајева, Тузле,

³⁸ Ana Panić, *Štafeta – simbol zajedništva*, Štafete 1945-1987, Muzej istorije Jugoslavije, 2008, 13, 19.

Бања Луке, Шапца, Ниша и Београда, као и концерти забавне, народне и револуционарне музике³⁹, бијељинска омладина је у свом Дому тражила више простора за сопствено креативно изражавање и културне активности.

У то вријеме, поред учешћа младих у раду АП „Сцена“ и КУД „Семберија“, издваја се и група надарених ентузијаста који су дјеловали под називом Музичка омладина и који су до 1992. године дали изузетан допринос развоју градске културне сцене. Посебан подстицај за њихов рад десио се 1983. године када су напокон добили свој простор у Дому омладине⁴⁰. Већ сљедеће године, 20. октобра одржаће изузетан концерт под називом „Неко је украо пјесму“ у великој сали Дома која је била испуњена до посљедњег мјеста и на коме су приказали изузетно музичко умијеће и врхунски професионализам.⁴¹ Све до 1992. године Музичка омладина Бијељине остаће незаобилазан дио културно-забавних садржаја које је граду нудио Дом омладине „Васо Јовић Попац“.

Ово је период када Музичка школа у Бијељини поводом тридесетогодишњице рада, 1983. године, почиње да организује манифестацију Мајске музичке свечаности која ће с успјехом трајати и у наредним годинама и чије се концертне активности углавном одржавају у сарадњи са Домом омладине. Међу бројним изузетним музичким садржајима и звијездама класичне музике које су организатори током манифестације презентовали бијељинској публици, посебно се издвајају три гостовања свјетски познатог виолинисте, „чуда од дјетета“ Стефана Миленковића, 1986, 1990. и 1991. године.⁴²

Паралелно са свим активностима у Дому омладине, годинама се води акција јавности и Омладинске конференције ССО Бијељина за његово поновно осамостаљење, односно издвајање из Радне организације Народног универзитета и враћање потпуно у службу младима, као и обимну адаптацију објекта. Године 1986. Омладинска конференција СОО Бијељина, предложила је и идејни пројекат реконструкције.

³⁹ *Dom omladine u centru kulturne aktivnosti*, Semberske novine, Bijeljina, 20. oktobar 1980, 9

⁴⁰ S. S, *Prostorije za Muzičku omladinu*, Semberske novine, Bijeljina, 15. februar 1983, 8.

⁴¹ S. Č, *Neko je ukrao pjesmu*, Semberske novine, 31. oktobar 1984, 10.

⁴² Mali veliki majstor, Semberske novine, 1. juni 1986, 8; J. T, *Violinista Stefan Milenković ponovo u Bijeljini – svjetsko čudo*, Semberske novine, 15.04.1990, 9; Amela Nalić, *Majstor i violina*, Semberske novine, 15. maj 1991, 14.

Упркос амбицијама Бијељинске омладинске организације и жељама свих да Дом омладине од главе до пете добије ново рухо, ограничени извори финансирања омогућили су реализацију само дијела планиране реконструкције објекта. Највеће измјене претрпјело је приземље гдје је уређен омладински клуб са дискотеком, реновирана сала и позорница која је добила знатно проширење уз додатак гардеробе и других помоћних просторија. Свечано отварање реновираног Дома уприличено је 23. фебруара 1988. године.

Синиша Кајмаковић, руководилац Дома том приликом је изјавио: „Чини ми се да је основна вриједност свих ових радова што је након адаптације Дом у потпуности предат младима, и што ће у правом смислу оправдати свој назив – омладински. Поред Општинске конференције омладине, у Дому омладине биће смјештене искључиво организације које окупљају младе и које се баве питањима и проблемима младе генерације.“⁴³

Истог прољећа Дом започиње низ програмских активности чији се распоред редовно објављује је у Семберским новинама и на таласима Радио Бијељине или се у виду пропагандних летака дијели по бијељинским радним колективима.

Семберске новине о првим мјесецима рада Дома биљеже сљедеће: „Од како је реновирани Дом омладине у Бијељини прешао у руке младих, као да се препородио. У њему се сваког дана нешто дешава, концерти, гостовања, позоришне представе, музичке вечери, разговори. У Дому младих гостовао је за кратко вријеме низ истакнутих југословенских умјетника и јавних личности и све је то прави мамац за публику ненавикнуту на овако „густ“ и богат програм. Нова, агилна и предузимљива управа Дома омладине, уз наставак оваквог програма, најављује нова пријатна изненађења. Посебна атракција је љетна башта која је „прорадила“ након тешко схватљиве дугогодишње паузе. Увијек је пуна, посебно у вечерњим часовима када су гости „услужени“ и посебним музичким програмом.“⁴⁴

Посебан успјех 1988. године имало је Семберско културно љето чији је главни организатор био Дом омладине. Импресивни су листа учесника и разноврсност програма које је публика могла да види што у сали дома, што на љетној позорници „под липом“:

⁴³ *Siniša Kajmaković, rukovodilac Doma – za svakog ponešto*. Semberske novine, 1. mart 1988, 9.

⁴⁴ *Sastajalište mladih – novo lice Doma omladine*, Semberske novine, 16. maj 1988, 10.

Жељко Бебек, Дејан Цукић, група Тунел, позоришне представе, Љиљана Петровић са евергрин музиком, домаће групе Колоси и До-до, глумац Милан Богуновић из Панчева са драматизацијом „Коцкара“ Ф. М. Достојевског, двије вечери наступа Кемала Монтена и Ранка Рихтмана, глумац Миленко Павлов са монодрамом „Продавач магле“. Дом омладине је такође организовао балетско-драмски студио под водством кореографа и академског балетана Виктора Орендџија, који се плесним педагошким радом бавио у Загребу, Београду и Паризу.

Настављајући традицију изложбених активности Дом омладине је и током 80-тих година отварао врата како бијељинским умјетничким ствараоцима тако и гостима са стране: двије изложбе слика Мише Лукића, академског сликара из Бијељине (1981. и 1988), ретроспектива бијељинског сликара Милана Цимеше „Цимеша 20 година“, изложба таписерија Мире Сандић из Београда отворена у оквиру програма Мајских музичких свечаности, 14. маја 1988, изложба графике и цртежа Јадранке Стојаковић, 1. јула 1988.

У сажимању културних збивања у Бијељини на крају 1988. године, посебно се истиче рад Дома омладине и цифра од преко петсто садржаја које је овај понудио граду и својим радом подстакао и друге установе културе на максимално ангажовање.⁴⁵

И док су нам крај вијека и крај миленијума јурили у сусрет, „неки нови клинци“ али и они мало старији, као креатори и конзументи урбане културе у Бијељини, додавали су нове садржаје дугој листи програма које је Дом омладине организовао и подржавао од свог настанка. Међу њима су били и Дјечије позориште, Позоришни театар Дома омладине „Хижа“, Манекенски студио Дома омладине, као и раније потврђени музички, драмски, књижевни и други домаћи и гостујући културни садржаји. Све ово је давало наду да и Бијељина у будућност заиста може постати савремена градска средина.

И на крају...

Иако је Дом омладине „Васо Јовић Попац“ у својој ново-годишњој честитки „свим младима и онима који се тако осјећају

⁴⁵ Salem Čorbo, *Naučna fantastika – panorama kulturnih zbivanja u 88-moj*, Semberske novine, 26.12.1988, 8.

пожелио сретну и безбрижну 1992. годину“⁴⁶, потврдило се још једном да је будућност непредвидива, као и да је од „једног сна среће“ на почетку наше приче остао само сан и понеко сјећање.⁴⁷

⁴⁶ Semberske novine, 1.1.1992.

⁴⁷ За податке и грађу о Дому омладине у Бијељини изражавамо велику захвалност Архиву Републике Српске у Зворнику и Гимназији „Филип Вишњић“ у Бијељини; и посебно нашим суграђанима-сарадницима и пријатељима Музеја: Мирзи Закомцу, Александру Ранковићу, Синиши Кајмаковићу, Саши Пазарцу, Петру Илићу, Михајлу Трифковићу Шилди, Љубинки Вукашиновић, Славку Бошњаку, Блаженки Јовић, Мирсади Решидовић, Горану Перкићу, Зорану Мидановићу, Јадранки Суботић и Дуњи Лазић.

Радмила ТОДИЋ ВУЛИЋЕВИЋ

СВЕДОЧАНСТВО О ПОРОДИЦИ БАРУХОВИЋ ИЗ ПРИШТИНЕ

Сажетак: Тема рада је живот јеврејске породице Баруховић у Приштини. Рад је писан према сећању Јозефа Баруховића и Рашеле Баруховић Малина. Доктор Хаим Баруховић, познати стоматолог у Приштини, провео је четири године као официр југословенске краљевске војске у логорима у Немачкој. Његова супруга Симха (Сиди) бежала је са децом Јозефом и ћерком Рашелом из Загреба у Сарајево, затим у Мостар. Преко Улциња и Драча, вратила се у Приштину. Како су се окупатори мењали, тако је и она инстинктивно са децом бежала. Поново је побегла из Приштине у Скадар да би ослобођењем стигла у Београд. Доласком супруга из логора у Немачкој, породица се поново враћа у Приштину.

Кључне речи: Баруховић, Приштина, стоматолог, логор, избеглиштво, породица.

О Јеврејима на Косову и Метохији писали су историчар Чедомир Прлинчевић *Јевреји на Косову у периоду до 1941. године*, Приштина, Филозофски факултет, 1985. и Павле Целетовић, *Јевреји Косова и Метохије*, Београд: Нова књига, 1988. Тој теми посвећена је и докторска дисертација Милоша М. Дамјановића *Јевреји на Косову и Метохији 1918-1941*, одбрањена на Универзитету у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, на Филозофском факултету, Косовска Митовица 2022.¹ Становиште ових аутора базира се на проучавању историјских докумената и књига. С друге стране, мој фокус је на сведочењу и на сећању Јевреја и њихових потомака на живот у Приштини. Конкретно, сведоци минулог живота Јевреја у Приштини су чланови породице Баруховић. Већи део текста је парафразирано њихово сећање, а, у неким деловима, пренето је директно сведочење.

¹ https://pr.ac.rs/wp-content/uploads/milos_damjanovic_disertacija.pdf

Породица Баруховић води порекло од Моше Баруха, Приштеваца по рођењу. Био је знаменити трговац у вароши. Имао је дућан мешовите робе у Покривеној чаршији. Звали су је и Јеврејска чаршија, а налазила се у центру Приштине. Део града, тада познати Диван-јол управо је почињао од чаршије, као централног места. Ту, у чаршији налазила се и синагога.

О присуству јеврејске заједнице у Приштини, о синагоги коју су једноставно звали Авра, сазнајемо и у књижевности, конкретно у делу Пере Стефановића, најпознатијег ствараоца и најбољег познаваоца Приштине, који је свој прозни опус посветио родном граду:

“Прича ‘Ту, код Давије’, занимљив је и користан показатељ о присуству Јевреја у старој Приштини, посебно о зачудном старцу Давиду, малом трговцу-занатлији који је имао дућан у Покривеној чаршији, крај синагоге Авре“ (Столић Радуновић 2007: 31).

Даље сазнајемо да се Моше оженио Рашелом, девојком која је из Ниша дошла у Приштину. Имали су осморо деце, три сина и пет кћери. Доживели су дубоку старост, а он је сахрањен у Приштини. Деца Барухових рађала су се од 1880. године до 1898. године. Најстарији је био Исак, а најмлађи је Хаим Баруховић, будући лекар у Приштини, познат и цењен као угледан стоматолог.

Хаим Баруховић, најмлађи син Моше и Рашеле Барух, студије медицине и специјализацију стоматологије завршио је у Загребу. Ту га је и рат затекао. Био је официр краљеве војске. Шестоаприлски рат се завршио за две недеље. Формирана је Независна Држава Хрватска. Хаим Баруховић је, као капетан, одмах после капитулације Краљевине Југославије заробљен и депортован у немачко заробљеништво. У заробљеничким логорима је провео четири године, колико је рат трајао, а након тога се вратио у Југославију и у Приштину.

Његова супруга Симха, из породице Израел (сви су је звали Сида) са двоје мале деце, Јозефом, рођеним 21.12.1934. године у Сарајеву и Рашелом рођеном априла 1938. у Загребу, успела је да из Загреба побегне у Сарајево. Тамо су живели њена сестра Есперанца и брат Моше, кога су звали Мони, па јој се чинило да ће бити безбедније за њу и децу. Међутим, у Сарајеву је било врло небезбедно за Јевреје. Морали су да носе жуту звезду. Јозеф, кога сви зову Јуски памти:

„И наша мати је носила звезду. Људи су стално нестајали. Тада се није знало где их одводе, а сада се зна. Били су то лого-ри Велика Градишка и Јасеновац. Неки Јевреји су покушавали да побегну из Сарајева. Млади су се пели уз брдо и покушавали да побегну преко брда. Стари су се препуштали судбини. Многи су пристајали на покрштавање да би спасили живу главу.“²

Рашела памти причу да је тадашњи бискуп Шарић обећавао:

„Ко год се покрсти, ја ћу да га спасим“. Међутим, како су после преласка у католичку веру људи ипак и даље нестајали, неко се осмелио да пита Шарића зашто не испуни обећање и спаси покрштене Јевреје. Он је одговорио : ‘Ја сам спасао душу, али не и тело’... Наша мати није хтела...“³

Најпре су били склоњени у ујаковом стану, али је ту убрзо постало несигурно па су морали

да пређу у теткин врло мали стан у Петаркиној улици.

„Мати је отишла код татиног колеге који је прешао у домобране, он је отишао код нижег немачког чиновника да тражи пропусницу за кретање за Симху и њену децу. Немац се разгоропадио и викао, како се усуђује да тражи дозволу за слободно кретање за једну Јеврејку. Мајка је направила смотуљак нужних ствари за све троје и чекали су да их воде. Тамо где су одводили друге Јевреје.“⁴

Мостар је припадао италијанској окупационој зони и чинило се да је живот за Јевреје био мало лакши. У Мостару је живела мамина сестра Ерна Коен. Њен супруг Давид Коен имао је трговину и радионицу за поправку писаћих машина. Службеник код Коенових, Анте, католик, дошао је таксијем у Сарајево, у малени стан у Петаркиној улици да спасава малу јеврејску породицу. Прво је превео преко немачко-италијанске границе малог Јозефа. Не зна се да ли је платио или молио, али, успео је. Тетка Ерна је поново платила такси, Анте је дошао по други пут, и уплакана жена на задњем седишту аутомобила са малом девојчицом у крилу, стигла је из НДХ у Мостар. Италијани су били толерантнији него усташе из Независне Државе Хрватске.

Међутим, све је и даље било несигурно и небезбедно за Јевреје. Прочуло се да ће усташе заузети и Мостар. Мати Сиде

² Директно наведено према исказу Јозефа Баруховића и Рашеле Баруховић Малина (прим. аутора текста).

³ Исто прим, аутора текста.

⁴ Исто (прим. аутора текста).

са Јозефом и Рашелом добија италијанску пропусницу, поново захваљујући течи Давиду Коену. Он је сазнао да је италијански намесник који издаје пропуснице филателиста, па му је поклатио серију вредних поштанских марака и добио потпис који значи спас за малену породицу Баруховић.

Давида Коена убили су усташе у Мостару.

Из Мостара дошли су до Улциња, па бродом до Драча. И онда су некако стигли у Приштину. Јуски и Рашела магловито памте брод, колоне и дуго путовање. У Приштини мајка је са муком успела да се избори да добију једну собу у њиховој кући која се налазила поред Гимназије. У остатку куће живели су други, непознати људи. Ту, сасвим поред куће, налазио се и неки муслимански гроб. (У Приштини је на више места било тих камених гробова које су житељи звали „теће“ (прим. аутора).

Косово је припадало италијанској окупационој зони. Како нису имали новац, а наслућивала се капитулација Италије, мајка је молила најстаријег брата свога мужа, Исака, да јој да тапију како би продала кућу. Имала је развијен инстинкт за преживљавање, тако да је осетила несигурност живота у Приштини. Хтела је поново да бежи са својом децом. Исак се противио јер је размишљао о томе где ће Хаим живети када се врати из логора. Није разумео питање опстанка, није мислио на једнаку могућност да се Хаим можда неће вратити из логора. У преговорима и молбама помогао је очев колега, угледни доктор Пантелић (Њега су убили комунисти код моста на Велуши, иза Позоришта (прим. аутора). После разговора са др Пантелићем, Исак је дао пристанак за продају и тапију својој снахи. Међутим, она је поново упала у неприлике. Продала је кућу једном Шиптару и узела капару. Дошао је други Шиптар и понудио већу цену. Она је и њему продала. Појавио се први купац и претио да ће је убити. Мати је вратила капару.

Лек је била новчана јединица.

Мајка је новац замотала себи око појаса и заједно са децом стигла у Скадар. Многи Јевреји пристизали су у Скадар и сви су се насељавали у истој улици. Неки су остали у Приштини. Када је Италија капитулирала и Немци дошли у Приштину, пронела се вест „Вратите се, ништа вам неће бити“. Међутим, оне који су се вратили, одводили су у логор Берген-Белзен. Најстарија ћерка Исака, Бекица, преживела је овај логор и живи у Канади, а њена се-

стра Ребека живи у Израелу. Од најмлађе сестре Барухових, кћери Бинута и Дијана још су живе. Бака Рашела која је из Ниша дошла у Приштину, убијена је у логору Берген-Белзен.

У Скадру је ова мала породица три пута мењала стан. Прво су становали код нана Роз која је имала пет кћери. Када су дошли Немци крајем 1943. године, Скадар је био подељен на католичку општину, муслиманску и ортодоксну. Мати се надала да ће у муслиманском делу града најбезбедније дочекати крај рата, јер је сматрала да се ту најбоље могу сакрити, као у мишјој рупи. Други стан је био некакав полу-подрум неке куће где се ноћу чуло чудно шуштање. Казали су им да је ту легло змија. Јуски је сишао у ту рупу са упаљеном крпом. Ускоро је уследио отказ јер је газдин син планирао да се жени.

Тешко је било наћи стан. Сви су били подозриви и нико није хтео да изда собу Јеврејки. На једвите јаде неки трговац житом, проценио је да ће бити сигурнији ако живи на селу, па је целу кућу дао на коришћење Сиди Баруховић са децом. Она је дала капару. Кућа је била пространа, имала је нужник напољу и бунар. Мајка је кувала воду за пиће. Било им је колико-толико, лепо. Пет цакова жита које је газда оставио на чување, мајка је обећала да ће сачувати од пацова.

После неког времена и Немачка је почела да слаби. Кућа у којој су живели била је свега стотинак метара удаљена од касарне, делила их је бодљикава жица. Немачка војска почела је да се повлачи из касарне и требао им је смештај за војнике. Једна просторија преко пута оне у којој су живели Баруховићи била је празна. Немачка комисија која је тражила смештај за немачке војнике реквирирала је ту просторију. Ставили су печат од воска, да би га убрзо сломили и у ту просторију су се уселила четири немачка војника. Мајка је одлично знала немачки језик и све је разумела. Колебала се да ли да се не одаје или да проговори немачки. Била је бледа и плава, тако да је одскакала од обичних албанских жена. Одлучила је да се открије и проговори немачки. Они су се у почетку обрадовали, али су убрзо посумњали да није убачена као шпијун. Долазио је официр са псом и избацио је децу из собе. Они уплашени чују мајчин плач и речи које не разумеју. Официр обавештајац, у фази повлачења, дошао је да провери шта једна жена, Јеврејка, ради жићећи поред касарне. Сумњао је да се бави обавештајним радом.

Спасило их је очево писмо из логора и непослат одговор. Јер, писмо из заробљеништва имало је форму обрасца, на коме је са друге стране био образац за одговор породице. Сида није стигла да пошаље одговор своме мужу и показала га је официру. Тада ју је оставио на миру.

Повукли су се Немци, дошли су албански партизани. Мати је пошла код Гавре Навона, такође приштинског Јеврејина, који је био ожењен једном од Мошиних кћери, са намером да се посаветује како да се врате у Приштину. Успут је видела да се формира дуга колона камиона. Питала је куда иду и да ли може она са децом да пође са њима. Пристали су да је повезу уколико за три сата буде спремна, на истом месту. Успела је да на брзину направи завежљаје нужних ствари и да стигне колону спремну за полазак, са закашњењем. Али, командант је зауставио колону и сачекали су је. Када су се сместили у камион, кренули су за Југославију. Од Скадра до Београда путовали су десет дана. У Нишу се колона растурила. На Бадње вече неки човек их је примио у кућу. Памте трпезу и топлу атмосферу.

Наставак пута водио их је у Београд, у Дом за децу без родитеља у Звечанској улици. Мајка је одмах добила посао васпитачице у Дому. Деца су најпре била са њом у поткровљу где је било смештено особље, али су на инсистирање васпитачице Матилде морали да сиђу и буду са осталом децом. У Дому у Звечанској било је мучно време. Купали су се у плитком базену - прво се купају здрава деца, а онда деца оболела од микозе. Деца која су имала косу, имала су вашке. Болесна деца, микотичари, имала су капе од гипса.

Први логор у коме се нашао Хаим Баруховић био је Биберах у Немачкој (Oflag V-

В* Viberach), а убрзо потом Оснабрик (Osnabrik, „Oflag 6 С”).

„Оснабрик је логор у којем су у Другом светском рату били затворени официри Југословенске краљевске војске, официри који се нису мирили с поразом у Априлском рату. Њих више од 6000 било је смештено у педесетак барака опасаних бодљикавом жицом уз стражарске торњеве начичкане митраљезима.

У заробљеничком логору „Офлаг 6 Ц Оснабрик на сваког заробљеника одређено је четири квадратна метра простора. У једној соби у бараци било је двадесетак официра.

Официре Јевреје, а било их је скоро 500, Немци су прво груписали у лошије бараке, али су после протеста осталих југосло-

венских официра престали да их малтретирају јер су Немци Жевенску конвенцију ипак поштовали колико-толико.

И онда је 6. децембра 1944. године британска авијација брутално бомбардовала логор југословенских краљевских официра. Била је ноћ, а заробљеници ни у време тог бомбардовања нису смели да излазе из својих барака јер би намачка посада логора одмах отварала ватру. По логору су падале британске фосфорне бомбе, 116 југословенских официра тада је убијено, шездесетак их било рањено. Немци су касније почели с расељавањем логора, колону заробљеника је код Остеркапена опет бомбардовала по дану британска авијација и тада је погинуло још 14 југословенских официра. И коначно крајем рата Британци су ослободили југословенске краљевске официре. “⁵

Међу ослобођеним официрима у Београд се вратио и доктор Хаим Баруховић. Од поручника напредовао је у чин капетана до хапшења. Официри су се вратили у енглеским војничким униформама. У заробљеништву су били у својим униформама југословенске војске. Доктор Баруховић је и тамо радио као стоматолог па је на фотографијама које чува његов син, увек у белој блузи. Има и оних крај скромне зубарске столице. Војници су могли да раде у пољу или тамо где је требало, док су логори за погубљење били Аушвиц (Konzentrationslager Auschwitz) и Берген Белзен (Bergen-Belsen).

Породица Баруховић је доласком оца поново била на окупу. Уточиште су пронашли на Вождовцу у дому колеге, официра Ненчића.

Указом државе о цивилној мобилизацији доктор Хаим Баруховић морао је да се врати у место порекла, то јест у Приштину. У кући Баруховића у улици Аца Маровић број четири био је усељен Турчин. То је крај 1945. године. Син Јозеф се тада уписао у први разред гимназије. Једва је знао да пише.

Баруховићи су имали неколико кућа у Приштини. Јозеф Баруховић имао је једанаест година година када су се вратили, његова сестра Рашела Баруховић-Малина имала је седам година, али памте кућу у улици Аце Маровића број четири у којој су живели од 1935. до 1939, али и после Другог светског рата. Оно ратно детињство, пре него што је рат почео, и ратне године сталног страха и бежања памте у фрагментима, али упечатљиво. Многи тренуци су заправо болно сећање.

⁵ <https://www.paluba.info/smf/index.php?topic=7611.60> (преузето: 21.12. 2023).

Отац је радио у државној поликлиници која се налазила у улици Александра Ранковића, на спрату куће Дамњана Цанића. У приземљу куће била је гвожђара и магацин, као и стамбени део. Стоматолог са којим је радио др Баруховић био је Приштевац Ранко Димитријевић. Баруховић је имао и приватну ординацију у својој кући. Улица Аце Маровића почињала је преко пута хотела Косовски божур. Ту су живели у првој кући Турци, Баруховићи, доктор Гигић, Булајићи, Бркићи, Пантићи, а био је ту и један млин. Све у доњем делу улице пре него што се пресече улица Рамиз Садик, где се улица наставља према градском парку. По сећању Аце Јанићијевића махала Панађуриште имала је ове житеље непосредно после рата. Касније су у том делу вароши, у самом центру, никле стамбене зграде.

Другу ординацију доктор Хаим касније је отворио у Диванјолу у близини куће Нисима Навоновића (његова сестра била је Реа). Они су били имућни и њихова кућа зидана је од тврдог материјала. (Кућу је касније купио Сава Бранковић, син Наска, познатог ковача). Ординација се налазила иза зграде коју су зидали Италијани, а намењена је за банку. Ту је до бомбардовања био смештен Архив Приштине. У наставку је била још једна кућа Навоновића. Касније је то био празан простор испред Малог стадиона и просторије Шах клуба.⁶ У државној служби Хаим Баруховић радио је до 1956. године, а приватна пракса му је укинута 1957. године. Неко време радио је и у месту Шиљеговац пре него што се прикључио породици у Београду.

Јозеф, Јуски Баруховић тврди да су њега васпитавали и образовали бели Руси: Никола Белоцерковац, Наталија Маљуга, Ирина Позњакова, па Милица Наумова, удата за Руса. Рано је отишао из Приштине на студије електротехнике. Војску је служио у Карловцу, школу резервних официра.

Отац је кућу у којој су живели заменио за мали стан у улици Светозара Марковића број 7 у Београду, са Албанцем Жури. Дошла је и мајка са сестром, која се уписала на студије физичке хемије. У стан који је касније купио његов отац, Јозеф се са супругом уселио тек 1985. године. Станарско право било је јаче од власничког, па се тако на усељење дуго чекало. Рашела Баруховић Малина живи у Израелу. Има три сина и десеторо унучади.

⁶ Ово је сведочења Аце Јанићијевића, 1928. (Забележила Р. Вулићевић).

Доктор Хаим се упокојио 1973. године, а мати Сида 1980. године. Обоје су сахрањени у Београду. Исакова жена звала се Тамара, други син звао се Аврам. Једна од сестара Естера, била је удата за Гавру Навоновића. Сестра Венеција живела је у Бугарској, тамо је била удата и имала је сина. Најмлађа сестра звала се Бинута. Многи су завршили у логорима.

Остала је породична фотографија из 1937. године. На њој су с лева, у доњем реду деца: Јозеф, изнад њега Рукула (са машинном) Естерица кћерка, Ребека (Исакова кћерка, живи у Канади), Средњи ред: бака Рашела (звали су је Ва-Ва) и деда Моше Барух, Тамара (Исакова жена), Исак (најстарији син), изнад Аврам, други син. Са белом крагном Симха (Сида), др Хаим Баруховић, Естера, старија сестра, Гавра Навоновић (њен супруг), најмлађа сестра Бинута. На врху десно: Аврамов син, а доле лево, његова сестра Рукула.

Покривена јеврејска чаршија рушена је крајем шездесетих, почетком седамдесетих година прошлог века. Једини трагови о томе да су Јевреји живели у Приштини јесте парцела јеврејског гробља и споменици на њој, у оквиру православног гробља на Драгодану. Пред бомбардовање једна улица носила је назив по доктору Хаиму Баруховићу. Не знамо да ли је још увек тако зову. Такође, није нам познато ни у каквом је стању старо јеврејско гробље у близини излетишта Таук Башта, а надамак некадашњег стрелишта.

На гробљу стоји двадесетак гробница и споменичких плоча исписаних на хебрејском језику. Зна се да је последњи Јеврејин, Жак Рубен, ту сахрањен осамдесетих година прошлог века.

На овој заравни постоји и један споменик у виду обелиска на коме пише Баруховић. То није постамент доктору Хаиму Баруховићу како смо првобитно сматрали. Треба потврдити претпоставку да је ту сахрањена прва жена докторова, са бебом, обе умрле на порођају.

Литература

- Вулићевић Тодић 1995: Радмила Тодић Вулићевић, *Мали одмор - споменар приштинске Гимназије*, Приштина, Нови свет.
- Вулићевић Тодић 1999: Радмила Тодић Вулићевић *Приштина, Приштевци и време*, Нови Сад, Матица Српска.
- Вулићевић Тодић 2003: Радмила Тодић Вулићевић, *Косово и Метохија - имање и немање*, Нови Сад, Матица Српска.

- Прлинчевић 1985: Чедомир Прлинчевић, *Јевреји на Косову у периоду до 1941. године*, Приштина, Филозофски факултет.
- Столић, Радуновић 2007: Даница Радуновић Столић, „Афирмативност синтагме ‘Ту, код Давије’“, у: *Стваралаштво Пере Стефановића*, Краљево, Libro company.
- Целетовић 1988: Павле Целетовић, *Јевреји Косова и Метохије*, Београд, Нова књига

Интернет извор

- <https://www.paluba.info/smf/index.php?topic=7611.60> (преузето: 21.12. 2023).
- https://pr.ac.rs/wp-content/uploads/milos_damjanovic_disertacija.pdf

НАЛАЗИ И ГРАЂА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЗАВИЧАЈНЕ ИСТОРИЈЕ

(Простор Семберије у првој половини XVIII вијека)

Проучавање завичајне историје представља изузетно тежак посао и свако ко се упусти у ту авантуру сусрешће се са разним потешкоћама на које ће наилазити проучавајући неку микросредину. Рад на терену је неизбежна метода у проучавању завичајне историје али ни приближно обесхрабрујућа као недостатак писаних историјских трагова за неку микросредину. Простор Семберије је врло мало изучаван. Глобално гледано, равничарски крајеви нису били толико занимљиви истраживачима, прије свега археолозима. Узрок томе је највише грађевински материјал који се кроз вијекове користио у равницама (дрво), док су у многоне постојанији и издржљивији материјали кориштени у брдско-планинским предјелима (камен). Стога су остаци грађевина од камена старијег датума и више привлаче истраживаче. За чуђење је што се и у данашње вријеме истраживачи и писци врло мало баве писањем завичајне историје; ријетка су насеља у Семберији која имају своје монографије те, и ако их имају, врло су оскудне и површне, али, ипак, код истраживања завичајне историје свака ријеч, или реченица која се односи на проучавани простор злата је вриједна. За детаљне описе семберске историје морају се издвојити Адем Ханџић, Радмила Кајмаковић и Миленко С. Филиповић. Наравно без увреде, многи умни људи уградили су своју циглу знања и рада у проучавању нашег ужег завичаја и још многе би требало поменути. Овдје желим истаћи један занимљив налаз који широј публици приближити а за чуђење је да је промакао и најуспјешнијим писцима завичајне историје овог краја.

У питању је најстарија детаљнија карта Семберије али и цијеле Посавине. Документ потиче из 1718. године и објављен је у Гласнику земаљског музеја у Сарајеву 1907. године. Документ садржи податке о премјеравању границе између Хабзбуршке монархије и Отоманског царства а предочио нам га је др. Густав Боденстеин

и то у изворном облику на врло нечитком њемачком језику писан руком хабзуршког официра који је присуствовао премјеравању границе и неко вријеме боравио на овом терену. За подручје Семберије извршен је превод а ја вам га таквог представљам. Помоћ у преводу имао сам од семберског полиглоте наставника у пензији, Станка Нешковића, и Ђуре Кобаша, дипломираног економисте из Беча. Због кориштења израза старог аустријског језика а и лошег познавања њемачког језика од стране наведеног хабзбуршког официра, неопходно је било консултовати више преводилаца.

Изненађујуће је како пређашњи истраживачи овог краја и ових времена нису обратили пажњу на карту нити су је тумачили а ни расправљали о њој. Један овако занимљив документ садржи топониме који до сада нису убиљежени. Називи насеља, ријечних токова, бара и путних праваца изузетно су значајни. Вјероватно да је карта настала и прије премјеравања границе, кориштена у рату а потписивањем Пожаревачког мира 1718. године, додатно је допуњена детаљима од стране наведеног аустријског официра.

Део карте објављене у Гласнику Земаљског музеја у Сарајеву

Прво што је уочљиво јесте позиција карте на којој је сјевер доље а југ горе. Граница између царстава (испрекидана линија)

уписана је у октобру 1718. године као и мјеста убиљежена као „Турски логор“, „царски логор“ и „конференцијска сала“ или шатор у коме су вођени преговори. Карта је драгоцјена због тога што су у њој уписани и путеви (тачкице), посебно главни пут трговине који је водио поред ријеке Дрине од југа ка Рачи и даље ка Илоку и Сремској Митровици. Овај пут помињу и дубровачки извори 1447. године када се први пут помиње Бијељина, али није се прецизније знала његова траса. Сада знамо да у овом периоду главни путни правац није ишао кроз Бијељину. Морамо знати да је тадашње корито ријеке Дрине било пар километара западније него данас а учртане су још и двије притоке Саве. Једна је уписана као „Drina“ што и данас имамо случајева да се пресушили рукавци Дрине називају „Дриница“ која тече од села Кузоврат (Browat). До сада се није знало гдје се ово село налазило а пописано је у турском попису из 1600. године као и село Томашевац гдје је само писало да је близу села Кузоврат. Сада можемо рећи да се зна и гдје је село Томашевац¹ пошто западније од Кузоврата имамо рјечицу Томашевицу па би и ово село могло бити у њеној близини. Поред ове рјечице имамо уписано и село „Repuch“ које данас не постоји али постоји засеок у селу Балатун под називом Репуш². На овој рјечици је уписано и село Међаши (Mediach). Занимљиво је да путни правац Бијељина (Bellina) - Рача не постоји иако су уписана села: Дворови (Debrevi)³, Даздаево (Dastareva Selo), Бродац (Bredatz) у турском попису 47 кућа, Велино Село (Welina Sela). Као и село „Burum“ које није уписано у ранијим турским пописима а одговара подручју села Попови или Дијелови. Мора се рећи да је у овој близини постојало село Кривак или Криваци које је расељено када су колонисти основали Ново Село. Становници Кривака највише су расељени у Дијелове и Попове. Село „Gunewar“ је у ранијим пописима уписано као Дуњевац и Гуњевац (37 кућа) а вјероватно се мисли на село Кованлук или Амајлије. Тамо постоје њиве које се зову Гуњевац. Сада можемо закључити и када су нека села настала упоредимо ли турски попис из 1600. године и ову карту из 1718. године гдје се први пут помињу села Дворови, Даздарево, Велино Село и Балатун. Ипак нека већа села нису уписана у

¹ www.topografskakarta.com/jugo/download/jna_map/bijeljina.html

² www.topografskakarta.com/jugo/download/jna_map/bijeljina.html

³ Дворови се још помињу у текстсу Повјест насеља у Посавини год. 1718.-1739. као њиве или посјед Дуор у саставу Бродца. ГЗМ 1907, књига трећа. стр. 384.

карту а спомињу се у попису 1600. године као што су Попови (68 кућа), Чукојевићи, Подлужје и Модран са (230 кућа), Тријешница (28 кућа). Мало је вјероватно да су ова села уништена током рата иако знамо да се велик број становника иселио из Семберије током ратних дејстава. Друга рјечица која се улива у Саву а тече чак из Бијелине нечитко је написана. У близини ње је велико језеро које такође отиче у Саву а сјеверно од језера је мјесто Батковић (Baculite) написано у турском попису 1600. године као Батковић или Мирковци (41 кућа). Сјеверозападно је још уписано и село Црњелово (Zertienova) у турском попису из 1600. године има 15 кућа. Важно је и то што је у карту уписано и утврђење Нови на ушћу рјечице Лукавац.

Почетак премјеравања границе није ишао по плану. Петраш описује да је свој шатор поставио поред Дрине док су Османлије такође поставиле шатор отприлике пола сата од његовог логора на пресушјелом рукавцу Дрине. Преговори су почели 14. септембра 1718. године али су одмах запали у ћорсокак зато што су Аустријанци тражили и Бијелину и околину, али Турци на то нису пристајали.

Турски повјереници за уређење границе обрекоше да ће стићи на ушће Дрине почетком септембра. Петраш је зато пошао на Рачу; 11. септембра пређе Саву те разапје сутрадан код Бјелине чадор. Неколико сати иза тога стиже онамо паша те и он разапје свој једно пола сата далеко од царскога на једном пресахлом рукаву Дрине. Пошто су се обавиле обичне формалности, започела је регулација границе 14. септембра. Паша је хтио да започне одјељење на сјеверној граници од Бијелине једно пола сата удаљено од Саве, али је против томе Петраш уложио просвјед. Он је прије свега захтјевао да се одступи и Бијелина и сва околица. Ова опрека у првом почетку бијеше разлог те се регулација врло отегла. Паша говорише да се Бјелина у трећем чланку мировног инструмента уопште не спомиње, него у другом. Њему да није повјерено провађање овог чланка, већ је то ствар повјереника који је именован за регулацију српске границе те он према томе није ни овлаштен одступити Бијелине, јер она у то вријеме није запосједнута од царске војске. Ове препирке између повјереника једне и друге стране отегле су се неколико дана а поштриле су се још и тиме што су Турци на основу изјава неколицине људи вјештих мјесним приликама хтјели установити, да се у другом чланку мира уопће не говори о овој

Бијељини, него о некој другој, која се налази на српској страни с ону страну Дрине. Али је Петраш опет довео старе искусне људе, становнике овога краја, који су изјавили да никада није било два мјеста именом Бијељина...⁴

Ова недоумица се појавила управо због тога што је мјесто Бијељина постојало прије доласка Турака на ово подручје, али се не зна тачно гдје је то насеље било. Не могу а да не укажем на турски попис из 1533. године који није довољно истражен. У њему имамо уписано мјесто Билина⁵ које припада Шабачкој нахији. Мо-рамо знати да је дринско корито на овом подручју у ово вријеме било доста западније него данас (у правцу Бијељине и села Попови Дрина је своје корито у посљедњих 150 година помјерила преко једног километра на исток.

Коначно је регулација границе почела 16. октобра. Ау-стријски официри то овако описује:

Белина

Лежи у равничарском подручју, обилује са лијепим орани-цама и воћним вртovima у прошлости је било важно и познато мјесто.

Овдје још увијек стоји зид једне турске цркве изграђене од коцкастих камена, поред које стоји озидано турско купатило. У првим годинама ова грађевина је била ограда, заштићена са каналима и тарабницама од којих се сада не може ништа видјети.

Слично се догодило и са двије „куле“ односно два торња, гдје су живјели земљопосједници, од којих је остао само један зид.

Надаље су овдје постојале и бројне цркве, од којих није остало ништа осим гробља гдје се налазе још поједини „квадран-ни, оградни каменови“.

Подручје је више пољско него шумско, а у околици Дрине постоје могућности од поплава, које никада не трају дуже од три дана, након чега је све опет суво, изузев појединих канала, ровова.

Премјеравање границе почело је 1. октобра а као граничне тачке прављени су брежуљци најчешће око стабла неког дрвета на коме је са царске стране урезан крст а на другој страни стабла уре-

⁴ Gustav Bodestein, Повјест насеља у Посавини 1718-1739, Гласник Земаљског музеја XIX, Сарајево 1907. стр. 381.

⁵ Два прва пописа Зворничког санцака (из 1519. И 1533. године) превео Адем Ханџић, књига XXVI, Академија наука и умјетности БиХ. Сарајево 1986, страна 157.

зан је полумјесец. Наводим да се нисам детаљно бавио теренским радом нити сам пронашао ни један од ових граничних брежуљака што остављам за даља истраживања. Новим истраживањима сасвим сигурно би помогле Аустроугарске катастарске карте из 1882. године а које се налазе у архиви катастра у Бијељини и нису баш приступачне физичким лицима. Имао сам прилику да их летимично погледам и у њима се налазе неки називи земљишта и водотокова што би могло бити од користи. Детаљнији називи подручја, посједа вјероватно су уписани у катастарске књиге, али њих нисам истраживао. И ово би могао бити неки нови истраживачки рад. Посебно би била од користи дигитализација ових карти које су већ сада у лошем стању.

Превод:

16. октобар

- *Први гранични брежуљак, према вјеродостојним подацима направљен на обали ријеке Дрине, на такозваном мјесту Бијељинско Биландиште, отприлике пола сата удаљено од Бијељине, гдје су стајали логори.*

- *Сљедећи гранични брежуљак узвишен је 15 минута након првог, на такозвано земљиште Амајлије, код такозваног „Rusch“ и мале долине такозване Трновита Јаруга.*

- *Трећи гранични брежуљак је сачињен послје мало више од 15 минута на мјесто Руда Главица.*

Објашњење за 16. октобар:

- Из текста видимо да је уређење границе почело 16. октобра и да је прво гранично брдо створено на самој граници са Србијом, на обали ријеке Дрине код логора. Ово мјесто је највјероватније подручје њива званих „Табориште“ а налази се између села Попови и Амајлије на данашњем мјесту пресушјелог рукавца Дрине (некада је то било дринско корито а данас се зове Сувача). У близини овог мјеста је било и пристаниште Зеке Буљубаше. Мјесто „Бијељинско Биландиште“ (*Belinsko Bilandisgie*) данас не постоји и локација под овим називом могло би означавати Бијељинску плажу или одмаралиште а можда и пристраниште.

- Видимо да је раздаљина мјерена минутами коњског хода а можемо рећи да би 15 минута одговарало раздаљини од 2 километара. Каснија мјерења поред Саве су износила сат времена коњског хода а аустријски официр наводи да су некада потплаћивали Турке

да коњи иду брже како би присвојили више територије. У тексту се помиње назив Амајлије и то не као насељено мјесто него као земљиште или тло. То би значило да је насеље Амајлије основано тек касније јер се и не помињу у турском попису из 1600. године. У ранија два турска пописа уписано је село Дуњевац (1548. године 32 дома) или Гуњевац (1600. године 37 домова). Раније се није знало гдје се налазило ово село а сада на овој карти је убиљежено.

Код Амајлија постоје њиве које се зову Гуњевац а и дио насеља под овим именом. У Амајлијама имамо и презиме Буњевац па би могло бити да је ова фамилија и назив презимена добила по староом насељу у коме је била и насељена ова фамилија. Очигледно је село Амајлије новијег датума када је насељено и земљиште звано Амајлије. Даље се помиње локалитет „Pusch“, што би у преводу могло значити „Бук“. Ове њиве се данас тако називају. Данас немамо топонима под називом „Трновита Јаруга“ коју помиње аустроугарски официр.

17.октобар

- Четврти гранични брежуљак опет је постављен на четврт сата од трећег граничног брадашца на такозваном мјесту Касомоваз (Cassomovaz) тако да је Белина видљива с десне стране.

- Пето гранично брадашце постављено је уз Белниски пут на млин, између шуме на пољу званом Лесковац (Leskovatz), такође званом Šifeove Mede (Shifeove medie), отприлике четврт сата од четвртог граничног брежуљка.

- Од петог граничног брадашца ишло се кроз шуму гдје је пут око пола сата водио до такозваног мјеста Хасан Бег Бара (Hazan beg Bara) и мјеста Лолгика (Lolgika) гдје је шести гранични брежуљак постављен око храста.

Објашњење за 17. октобар

- Четврти брежуљак је изграђен од трећег на удаљености од петнаест минута што би могло одговарати удаљености од 2- 2,5 километра и то на мјесту званом “Касомоваз“ што би могло одговарати селу Којчиновац. Аутор даље наводи да се са овог мјеста види Бијељина. Из овог податка види се да крајолик Бијељине није растао шумом и необрадивим земљиштем, што многи аутори истичу. Удаљеност до Бијељине од овог брежуљка је од око 4-5 километара а Бијељина је видљива иако немамо нека посебна узвишеља у варошици Бијељина осим вјерских објеката. Којчино-

вац као насељено мјесто у ранијим пописима није спомињан, али је неки предјел сигурно имао овај назив. Данашње подручје села Којчиновац је од Бијељине удаљено 5-6 километара и тешко да би Бијељина била видљива из данашњег Којчиновца. Претпостављам да је ово подручје наведено као Којчиновац представљало назив земљишта које је било веће површине и простирано се све до данашњег села Амајлије, по коме је село Којчиновац и добило име, мада је употријебљена ријеч „Орт“, што преводилац наводи да би могло значити да је то и насељено мјесто. Раније се помињу посједи кнеза Којчина који су засигурно били веће површине па тако допирали и до данашњег атара села Амајлије.

- И пето узвишење је од претходног удаљено 15 минута јахања. На бијељинском путу ка млину између шума на пољу званом „Лесковац“. Овдје је јасно да се поље зове Лесковац, што одговара данашњем називу села Љесковац. У ранијим пописима нема насеља које се овако зове па би се могло закључити да је насеље Љесковац новијег датума а село се налази на познатом путу који води од Бијељине ка југу. Највјероватније је да су наведени млинови били на рјечици Јањи гдје је и водио овај пут од Бијељине.

- Шесто гранично брдашце је направљено пола сата јахања од петог, што значи око 4- 5 километара удаљено. Пут је водио кроз шуму до мјеста Хасан Бегова Бара и мјеста Лолгика (*Lolgika*) гдје је брежуљак направљен око храста. Мјесто шестог граничног брежуљка би могло одговарати топониму Шовифа бара⁶ и Којина Бара у атару данашњег села Којчиновац. Према наведеној карти овај брежуљак је био најјужнији тј. најудаљенији од ријеке Саве а према карти он је врло близу ријеке Јање.

18. октобар

Ако се крене од шестог брежуљка око три четврти сата дугим путем кроз ливаду звану Дуга Њива (Duga Niva) горњим дијелом до великог Угљевичког пута, ту је сачињено седмо брдашце.

Осми брежуљак набацан је пола сата од седмог недалеко од мочваре зване Обрицха Бара (Obrisha Bara) на једном узвишењу око стабла липе.

Девети брежуљак сачињен је скоро сат времена далеко на гробљу напушеног села Оборска (Oborszka) тако да пут од Бијељине до Штитара пролази десном страном.

⁶ www.topografskakarta.com/jugo/download/jna_map/bijeljina.html

Десети брежуљак набацан је опет пола сата далеко на Штитарском путу испред шуме зване Јесик (Jesik) на тлу Оборске (Oborska), лијево од пута.

Једанаести брежуљак постављен је опет лијево на Штитарском путу () на малој површини, пола сата далеко од десетог, на такозваном мјесту Ваиводин Полиана (Vaivodin Poliana) између шуме.

Објашњење за 18. октобар

Од седмог до тринаестог граничног брежуљка пут је водио сјеверозападним правцем а очигледно је да је делегација за премјер границе знатно спорије јахала идући ка Сави.

- Овдје је јасно да је седми гранични брежуљак сачињен поред пута који води од Бијељине за Угљевик а од шестог граничног камена је удаљен 45 минута јахања. Делегација за премјер границе је пресјекла пут ка Угљевику и сјеверније од њега направила гранични брежуљак. Морамо знати да је пут за Угљевик (мисли се на Стари Угљевик) водио преко села Пухаре а не преко Обријежи и Хаса као данас. Овим старим путем за Угљевик ишла је уска пруга по којој се кретао „Ћиро“.

- Осми брежуљак је удаљен пола сата од седмог на такозваном мјесту (*Obrisha Bara*), што би могло одговарати топониму Обријешка бара и видимо на карти да је ова бара заузимала простор данашњих села Пучиле и Патковача, југозападно од Бијељине. Сада нам је и јасније како је село Патковача добило назив али и село Пучиле вјероватно због велике водене површине „пучине“.

- Девети гранични брежуљак налази се на скоро сат времена јахања од осмог брежуљка. Аутор наводи да је село Обарска напуштено и ово морамо схватити као тренутно стање. Гранични брежуљак је набацан на гробљу што нам јасно говори да је Обарска била насељена, али је доживјела судбину многих семберских села током Аустријско-турског рата. Овај простор између два царства под ратним дејствима очигледно је приморао становнике да напусте своја огњишта.

- Десети гранични брежуљак је удаљен од деветог пола сата јахања а што би могло бити око 3 км на Штитарском путу. На карти је уцртан Штитарски пут који је означен само до тринаестог брежуљка а водио је до утврђења Штитар са оне стране Саве што видимо и на карти.

- Једанаести гранични брежуљак од десетог је удаљен пола сата лијево од Штитарског пута на такозваном мјесту Војводина Пољана (*Vaivodin Poliana*) између шуме. На карти примјећујемо да је начињени брежуљак између Штитарског пута и уцртане мочваре. Даље од Војводине пољане наступа земља Црњелово. Значи да се земљиште Обарске простирало од Војводине пољане на сјеверу до Патковаче на југу (*Obrisha Bara*).

19. октобар

Дванаести брежуљак је од наведених отприлике пола сата Штитарским путем, с лијеве стране на једној ливади Милишевска (Miloshefsca) на такозваном подручју Замлиа (Grund Zerlenova Semblia), код једног малог храстовог дрвета, гдје се два пута раздвајају.

- Тринаести брежуљак је на пола сата од Штитарског пута код такозваног пустог села Церленово (*Cerlenovo*).

Четрнаести брежуљак је на пола четврти сата од тринаестог, на једном равном пољу, на сат од Саве названо Церленово Савина Баштина.

Објашњење за 19. октобар

- Дванаести брежуљак је сачињен пола сата од једанаестог с лијеве стране од Штитарског пута на раскрсници путева на тлу Црњелова.

- Тринаести брежуљак је пола сата удаљен од дванаестог што у тексту каже „од Штитарског“. То би се могло тумачити да се већ код дванаестог брежуљка пут за Штитар раздвојио. Аустријски официр каже да је село Црњелово пусто као што је речено и за Обарску. На карти је примјетно да је село Црњелово убиљежено доста јужније од тринаестог брежуљка и да је за њега већ одређено растојање од сат времена јахања од Саве.

- Према четрнаестом брежуљку ишло се западним правцем и од тринаестог је удаљен само пола четврти сата тј. око 7-8 минута, а од Саве читав сат. Брежуљак је направљен на равном пољу названо Црњаљево Савина Баштина. Зашто су ова два брежуљка овако близу постављена не зна се. Можда да би се ухватио правац од једног сата удаљености од Саве што се и наводи даље од четрнаестог граничног бријега.

20. октобар

- Петнаесто узвишење је начињено на такозваном Пољу Црњелово ван шуме на тзв. путу Синоновачки пут (*Sininovazki Put*), тамо гдје исти избија до Новог, отприлике пола четврти сата од четрнаестог узвишења а од Саве цијели сат.

- Шеснаесто брдо је од тзв. Куле или Турн Нови на сат од Саве, уз рјечицу (*Pinza*), названо према једном млину Драговићко Млиниште у једној шуми, мјесто се назива Обријежје на два сата од 15. брда на Бијељинском Кадилуку.

Објашњење за 20.октобар

- Петнаести брежуљак је поново удаљен од четрнаестог само половину четврти сата што је око 7-8 минута а што не одговара ознакама на карти. Овај брежуљак налази се на Синоновачком путу гдје исти избија до Новог од кога је удаљен сат времена. Овај брежуљак је вјероватно начињен поред корита мале рјечице која се улива у Саву и која је приказана на мапи а вјероватно је у питању рјечица Ступањ.

- Шеснаесто брдо је начињено два сата далеко од Саве и Куле Нови уз ријечицу (*Pinza*), вјероватно се мисли на Гњицу-Лукавац. Мјесто је названо према млину Драгаљевачко Млиниште. Претпостављам да се млин налазио на рјечици Гњици-Лукавац. Брежуљак је направљен у шуми од петнаестог брежуљка удаљен два сата на мјесту званом Обријеж у Бијељинском кадилуку. Аутор текста не помиње ријеку Лукавац која се вјероватно у то вријеме и није тако називала него је у питању ријека Гњица. Код мјештана села Вршани и данас постоји предање да се ријека Лукавац називала Гњица.

За опис петнаестог и шеснаестог брежуљка очито постоји нека грешка. На карти је петнаести брежуљак доста више одвојен од четрнаестог и не одговара уписаном времену од 7-8 минута удаљености. За шеснаести брежуљак се каже да је удаљен од Саве и куле Нови сат времена што такође не одговара податку и уцртан је у мапу пуно даље од Куле Нови. Могуће су грешке од стране аустријског официра који није добро познавао њемачки језик али и грешке код Густава Боденстеина који је преписивао текст из архива.

Надам се да ће овај текст помоћи будућим истраживањима семберског краја и дати неке информације потребне за семберске микросредине и насеља.

Приредио: мр Дејан Вуковић.

АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”

Аврић, Жељка пише поезију и, повремено, књижевне приказе. Објавила збирке пјесама: *Портрет* (2001), *Звездарница* (2004), *Маргиналије* (2013), *Временик* (2014), *Јесам* (2016). Сарађује у књижевним листовима и часописима: Траг, Бдење, Књижевне новине, Књижевни магазин, Луча, Босанска вила, Кораци. Члан Удружења књижевника Србије и Друштва књижевника Војводине. Живи и ради у Сремској Митровици.

Берић, Миладин (1962, Бања Лука). По занимању је дипломирани инжењер електротехнике. Пјесник и сатиричар, објавио је *Кораком рањене корњаче* (поезија, 1998), *Свитац у огледалу* (поезија, 2001), *Јутро на Задушнице* (поезија, 2002), *Лаку ноћ пропали студенти* (сатира, 2003), *Ловци на сјенке* (са Живком Вујићем и Дарком Самарцићем - афоризми, 2003), *Четворобој* (са Живком Вујићем, Слободаном Јанковићем и Гораном Кљјићем сатира, 2004), *Једном у заувјек и даље* (поезија, 2005), *Приче из Педоније* (сатира, 2007), *Од конца до гајтана* (сатирична поезија, 2008), *На дан Светог Трифуна* (поезија, 2008), *На европском пруту* (афоризми, 2009), *Часовник који враћа вријеме* (есеји, 2010), *Кад бисер одбаци шкољку* (лирски медаљони, 2011), *Хага о Србији* (афоризми, 2012), *Звона у вјетру* (поезија, 2012), *Мусака* (електронска књига, сатира, 2013), *Квазимодо извини на грби* (сатирична поезија, 2013), *Ономад је била добар комад* (сатирична поезија, 2014), *Изборни слаган* (афоризми, 2015).

Брборић, Вељко (1962, Љубиње). Основну и средњу школу је завршио у родном Љубињу. Дипломирао, магистрирао и докторирао је на Филолошком факултету у Београду гдје је редовни је професор на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима. Члан је Одбора за стандардизацију српског језика као представник Српске књижевне задруге. Предсједник Друштва за српски језик и књижевност Србије био је од 2004. до 2010. године, а сада је потпредседник Друштва и главни и одговорни уредник часописа *Књижевност и језик* (часопис од националног значаја).

Члан редакције неколико часописа, домаћих и иностраних. Уредник библиотеке *Књижевност и језик* Друштва за српски језик и књижевност Србије која је објавила више од седамдесет књига. Објављује чланке, прилоге и приказе из методике наставе и науке о језику у тематским зборницима и домаћим часописима. До сада је објавио следеће књиге (монографске публикације): *Правопис српског језика у наставној пракси* (2004), *Правопис и школа* (2011), *О српском правопису* (2016), *Скерлићева анкета у Српском књижевном гласнику* (2016), *Муке око језика и правописа* (2019) и *О (право)писцима* (2024).

Васић, Рајин Петар (1941, село Пиперци, општина Бијељина). Има педагошко и новинарско образовање. Био је коаутор више публицистичких издања о Брчком. С групом сарадника је 2002. године основао Удружење за његовање српског културно-историјског наслеђа „Баштинар” и покренуо истоимени часопис, чији је члан редакције и редован сарадник, тако да је до ове године објављено 27 бројева овог часописа. У издању Књижевне заједнице „Васо Пелагић” из Бање Луке, објављене су му књиге: *Супервизор* (2010), „Подмајевички Слијепчевићи“ (2012) и „Прохујало кроз село Пиперце“ (2017), „Човјек у злу и друге приче“ (2016) и „Јовица Лазаревић“ (2019). У издању СПКД Просвјета Брчко објављене су му четири књиге: „Кратке неизмишљене приче” (2020), „Свештеничка породица Свитлић“ (2021), „Арбитража о Брчком - Свједочења у бечком подруму“ (2022) и „Било некад у Баснополису“ (2023). Живи у Брезнику код Брчког.

Врањеш (Ђорђа), Андреја (1963, Ливно). Студирао права у Сарајеву. Радни вијек провео у Библиотеци „Глигорије Возаровић” у Сремској Митровици. Поезијом се бави још из гимназијских дана. Објавио је три збирке pjesама: *На обали срца* (2015); *Са друге стране сна* (2016) и *Сунцокрет који је волео звезде* (2017). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Сремској Митровици.

Вуковић, Дејан (1981, Бијељина). Основну и средњу школу, као и основне и мастер студије завршио је на Педагошком факултету у Бијељини. Запослен је у ЈУ ОШ „Јован Дучић”. У слободно вријеме бави се историјско-истраживачким радом проучавајући завичајну историју и пишући монографију села Попови. Живи у Поповима.

Деспотовић, Милијан књижевник, издавач и посленик у области културе. Рођен је 1952. године у Субјелу код Косјерића.

Живи и ствара у Пожеги. Пише поезију, прозу, афоризме, књижевну и ликовну критику. Афоризми, савремена и хаiku поезија су му превођени на: италијански, француски, шпански, енглески, немачки, мађарски, словеначки, румунски, русински, пољски, бугарски, македонски, турски, руски и јапански језик. Уредник је књижевних новина „Свитаk“, часописа за хаiku поезију „Паун“ и листа за децију књижевност „Момчило“. Објавио је 25 књига.

Дрпа, Милена (1950, Горња Слатина код Шамца). Основну школу завршила је у Шамцу, гимназију у Градачцу, а студије српскохрватског језика и књижевности на Педагошкој академији у Тузли. Цио радни вијек радила је као наставница српскохрватског, касније српског језика. Објавила је књиге пјесама: *Молитве из сјенке* (2001), *Разасута по тишинама* (2009), *Бијела лица несаница* (2016), *На ручку са животом* (2019), књигу пјесама за дјецу *Шашаве љубави* (2013), хаiku пјесме *Јутро на крају свијета* (2015); књигу приповједака *Приче о истинама* (2006). Члан је Удружења књижевника Републике Српске и Удружења књижевника Србије. Живи у Модричи и у Београду.

Душанић, Сандра (1975, Тузла) пише поезију надахнуту природом и друштвеним промјенама. Бави се новинарством и медијским стваралаштвом истражујући приче које обликују савремени свијет. Живи и ради у Бијељини.

Ђукић, Саша (1973, Зеница). Основну и средњу школу завршио у родном граду. Основне, постдипломске и докторске студије завршио на Филозофском факултету у Палама. На Педагошком факултету од 2013. година држи наставу на предметима *Српски језик 1*, *Српски језик 2*, *Методика наставе српског језика и књижевности*, *Методика развоја говора 2*. До 2013. радио је на пословима професора српског језика и књижевности у ЈУ СШЦ „Михаило Петровић Алас“ у Угљевику (2005–2013), а прије тога је био редакцијски новинар у Новинској агенцији Републике Српске (1996–1998). Објавио је више научних радова из области лингвостилиистике и учесник је на више научних скупова језика и књижевности.

Ђурковић, Јелина (1953, Шековићи). Живи и ради у Бијељини. Објавила је три књиге поезије *Печати* (1996) *Вилина влас* (2001), *Kobiety serbskie* (Пољска, 2020) и књигу кратке прозе *Зарубице* (2017). Из области народне књижевности објавила је књиге *Дијалог с традицијом* (2011) и *Фантастика метафоре*

(2014) и, у коауторству са Љубомиром Зуковићем, монографије *Вукови пјевачи из Босне и Херцеговине* (2017) и *Српске народне тужбалице из Старе Херцеговине* (2021). Потпредсједница је Удружења књижевника Републике Српске.

Живојиновић, Емилија (1947, Крушевац). По занимању је наставник матерњег језика. Поезијом и прозом заступљена је у зборницима и часописима. Објавила збирке пјесама *Ђурлик из не-дара* (2013) и *Срмозови неба* (2018). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Крагујевцу.

Зивлак, Немања (1982, Босанско Грахово). Усљед ратних дешавања, напустио је родни крај и стално је настањен у СР Њемачкој. Пише поезију, родољубиве и духовне пјесме, као и кратке приче. Стихови су му објављивани у часопису *Жрнов* и *Поента*.

Јанићијевић, М. Горан (1962, Зајечар). Дипломирао сликарство на Факултету ликовних уметности у Београду 1987. Од 1988 – 1993. студирао на Богословском факултету СПЦ. Магистрирао на одељењу за Историју уметности Филозофског факултета у Београду 2012. Радио је као ванредни професор на катедри за Зидно сликарство на Високој школи - Академији СПЦ за уметности и конзервацију у Београду (1997-2017). Аутор је више од стотину појединачних приказа изложби као и више десетина пројеката из области црквене уметности. Самостално је излагао и учествовао на више колективних изложби из области црквене и уметности у ширем смислу. Аутор је серијала на Јавном сервису Србије - РТС: „Живопис“; „Основе живописања“ и „Ранохришћанска уметност“. Аутор је бројних чланака у штампаним и електонским медијима у Србији и Републици Српској. Аутор и коаутор је више публикација и више десетина научно - истраживачких радова из области историје и теорије уметности као и културе православне цркве.

Јовановић, Мићо (1943, Потпећу, Општина Сребреник). Завршио је вишу управну школу у Сарајеву. До почетка рата је радио у општинским органима управе у Сребренику. Објавио је збирке поезије *Птице обневида* (2003) и *Прогледало* (2006). Живи у Дворовима код Бијељине.

Кецман, Давид Дако (1947, Рајновци код Бихаћа), пјесник прозни писац и есејиста, књижевни, позоришни и ликовни критичар. Аутор је двадесет и пет књига поезије, прозе и књижевних критика. Збирке пјесама и прозе: *Реч на леду* (1976), *Претпоноћ*

ни воз (1980), Ноћни риболов (1980), Распад мозаика (1989), Зидари светилишта (1991), Калем (1992), Трептај (хаику) (1998), Небески гласник (хаику) (1994), Меппуеи *hirnökö* (Небески гласник) (1997), Озарје (1999), Столетна вода (2001), Сам као суза (избор) (2003), Тамнина (2008), Хор сенки (2010), Талијин шапат (2020); збирке приповједака *Леђ* (1982), три романа мозаика: *Кад дуња замирише* (1995), *Река за један дан* (2014) и *Жива слика* (2016) и књиге критика *Верикале са дна пакла* (2018) и *Провид кроз сва времена* (2019). Запажен је и као аутор књига за дјецу и младе: *Сањам, сањам чаролије* (пјесме и приче) (1994), *Хоћко и Нећко* (пјесме) (1997), *Даљинама преко света* (пјесме) (2003) и *Неко само тебе тражи* (пјесме) (2006). Превођен на десетак језика. Члан је Друштва књижевника Војводине и Удружења писаца Републике Српске. Станује у Сомбору, а живи у својим књигама.

Кљајић, Ружица (рођена Којић), (1949, Доњи Скиповац код Добоја). Објављене књиге: *Ко све дјецу буди* (1983), *Кад Јелена одлучи* (1984), *У наручју мога тате* (2009), *Меда код лекара* (2010), *Вратите децу у моду* (2012.) и књигу прозе *Батина се вратила у рај* (2014). Поезију и прозу објављује: у дневним новинама („Политици“ и „Вечерњим новостима“), књижевној периодици за дјецу и одрасле и на радијским програмима. До 1992. године живјела је у Градачцу (БиХ), гдје је радила као здравствени радник. Од 1992. године с породицом живи у Сомбору.

Кнежевић, Саша рођен је у Сарајеву 1971. године. Редовни је професор српске књижевности на Филозофском факултету Пале. Аутор је драма *Кад облаци једу људе* (1995) и *Паши на дивану* (2019), те романа: *Јадни мој Марко* (2005), *Откуд памет оном ко је нема* (2012), *У сјећању на заборав* (2015), *Кад ће срећа па се зарати* (2019), *Зороломац* (2020).

Ковачевић, Томо (1970, Бијељина). Основну школу похађао у Градцу и Црњелову. Медицинску школу је завршио у Тузли, а Медицински факултет и специјализацију из максилофацијалне хирургије у Новом Саду. Запослен је у Општој болници „Свети Врачеви“ Бијељина као шеф максилофацијалне амбуланте. Има 13 објављених радова у апстрактима са домаћих и међународних конгреса и симпозијума. Радио на промоцији максилофацијалне хирургије у Семберији и шире путем предавања, те јавних наступа на медијима (телевизија, радио, писни медији). Бави се и књижевним радом.

Објавио је историјски роман *Позајмљено од заборава* (2015) и збирку приповједака *Некада не тако давно* (2019). Живи у Бијељини.

Лазих Алексић, Силвана (1977, Завидовићи). По занимању је професор разредне наставе. Из родног Маглаја уточиште је нашла у Теслићу гдје и данас живи и ствара. Објавила је збирку пјесама *Кнегиња без жезла и круне* (2018), збирку завичајне поезије *Сепет за бол* (2019). Учесница је многобројних заједничких зборника.

Лазих, Тања музејска савјетница у Музеју Семберије у Бијељини. Дипломирала је археологију на Филозофском факултету Универзитета у Београду. У Музеју Семберије ангажована је од 1993. године на пословима музејског документаристе и руковаоца етнолошке збирке. Бројне ауторске изложбе, стручни текстови и публикације посвећени су темама из етнологије и културне историје Семберије и Бијељине.

Лаличић, Пеко (1944, Гусиње, Црна Гора). Мастер је менаџмента, дипломирани политиколог и управни правник. Пише поезију, афоризме, прозу, рецензије и приказе књига. Заступљен је у бројним антологијама, заједничким збиркама, алманасима, зборницима, књижевним и другим листовима, часописима и електронским медијима. Објавио је пет књига поезије: *Alunecând din vis* (*Исклизавање из сна*) – на румунском језику (1993); четири књиге поезије: *Мирис сенки свуда* (1995), *Запис о лепоти* (1995), *Изговарам себе* (2012), *Сунце у откопу* (2012); двије књиге поезије за дјецу: *Распевани азбучник* (1999), *Звездама у сусрет* (2014); четири књиге афоризама: *Вртоглавице ума* – афоризми (2007), *Крива огледала* (2011), *Празни људи* (2015), *Ситне мисли – мозгалице* – афоризми (2019); књига афоризама, епиграма и сатиричне пјесме *Завођење демократије* (2021) и три романа: *Бели лавиринт* (2010), *Суд суза* (2016), *Бели лавиринт* – електронско издање (2016). Превођен је на енглески, руски, румунски, бугарски, македонски и словеначки језик. Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Мајданпеку, Србија.

Лалић Кровица, Олга (1980, Шибеник). Дипломирала је славистику на Јагелонском универзитету у Кракову (Пољска). Објавила је више збирки пјесама на пољском језику, а у Републици Србији збирку: *Иза облака* (2008). На пољском језику је објавила и збирку драма, а пише и приче. Дјела су јој превођена на енглески, шпански, литвански, македонски и словеначки језик. Живи и ствара у Дукли (Пољска).

Лаловић, Р. Раде (1956, Влахољ, Калиновик). Школовао се у Калиновику гдје је завршио основну школу и гимназију, а студиј Историје југословенских књижевности и српски (раније српскохрватски) језик завршио на Филозофском факултету у Сарајеву. Као средњошколски професор радио је у Грачаници и Калиновику, а као школски надзорник за српски језик у Републичком педагошком заводу РС од 1993. године. Аутор или коаутор је више уџбеника и приручника из *српског језика* у основној и средњој школи у РС. Осим стручних и научних радова из српског језика и књижевности, методике наставе и опште дидактике пише путописе, прозу и поезију.

Лобожински, Цвијетин (1961, Нови Сад). Члан је Удружења књижевника Србије, Друштва књижевника Војводине, Удружења књижевника Републике Српске. Објавио је десет књига, девет збирки поезије и један роман. Пјесме и приче су му преведене на италијански, енглески, руски, украјински, македонски, пољски и бугарски језик. Објављене књиге поезије: *Магла у оку* (1993), *Ветрови рата и љубави* (1999), *Огњена земља* (2000), *Пробуђени снови* (2003), *Жар младости* (2007), *Плес страсти* (2017), *Споменар* (2021), *Трагови мојих немира* (2023).

Објављен роман: *Стазама првих љубави* (2019).

Ломовић, Бошко је професор српскохрватског језика и књижевности југословенских народа, а безмало читав радни вијек провео је у новинарству. Објавио је 40 књига, од чега половину за најмлађе. Поезију, прозу, књижевну и ликовну критику објављивао у *Одјеку* и *Ослобођењу* (Сарајево), *Летопису Матице српске* (Нови Сад), *Арени* (Загреб), *Књижевним новинама*, *Савременику*, *Политици* (Београд) и бројним другим часописима. Пјесме и приче су му превођене на десетак европских језика. Ломовићева *Књига о Дијани Будисављевић* је штампана на српском (ћирилица и латиница), енглеском, њемачком и есперанто језику. Објављена су му *Сабрана дјела* у осам књига (3.500 страна) у издању београдског „Света књиге“. Живи у Горњем Милановцу.

Лукић, Љиљана (1939, Загреб). Магистар књижевности. Пише дјела из белетристике, а бави се и књижевном критиком. Објављене књиге: *Магнолија на длану* – збирка прича (1997); *Из књижевног сазвежђа* – есеји и критике (1998); *Плаво је боја неба* – пјесме (1999); *Једнога дана пре седам дана* – приче за дјецу (2000); *Балкон за маштање* – приче и приповијетке (2002); *Трагање за*

смислом - књижевне критике (2004); *Кључар чудне љепоте Јован Дучић* – књижевноисторијска студија (2008); *Приче о медведићима* – приче за дјецу (2009); *Јован Дучић, Рани радови I (1888-1892)* – приређивач Љиљана Лукић (2010). Осим тога, објавила је романе: *Јелена Златоносовић* (2011, 2013 II издање); *Доктор Николо* (2015); *Звијезда падалица* (2015); *У трагању за оцем* (2016) и *У небо загладан* (2017), *Пут у недоглед* (2018), *Бисер на дну мора* (2019), *Кад сјећања заболе* (2021). Живи у Бијељини.

Марковић, Жељко (1961, Мазоча код Фоче). По образовању је дипломирани економиста. Пише афоризме, епиграме, кратке приче и хаику. Објавио је двије књиге афоризама: *Истина о нама* (2011), *Народе, извини!* (2016) и *Живот на овим просторима* (2021). Заступљен је у више антологија, зборника, лексикона и алманаха афоризама. Живи у Чачку.

Миленковић, Слађана (1973, Сремска Митровица) Српску књижевност и језик завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду гдје је магистрирала и докторирала у тој области. Ради као професор у Високој школи струковних студија - Сирмијум у Сремској Митровици. Пише поезију, научне студије, прозу, есеје и књижевну критику. Објављене збирке пјесама: *Јутро заспале срне* (1994), *Гоничи снова* (1995), *Потпис сна* (1997), *Другим речима* (2014), *Hounds Of Dreams - Гоничи снова*, двојезично на српском и енглеском језику (2016), *September city*, избор поезије на пољском, Кросно - Пољска, (2019) и *Кроз трепавице сипам тугу* (2022). Аутор је више научних монографија и уџбеника, књиге интервјуа са познатим личностима *Жива реч* (2013) и књиге критика *Читање и промишљање* (2024).

Милинковић, Миомир је рођен 1948. године у Буковику, општина Прибој. Завршио је Филолошки факултет у Београду, студијска група *Српски језик и југословенска књижевност*. На истом факултету је магистрирао и докторирао. Бави се историјом књижевности, а пише и белетристику. Објавио је више од 50 књига и 250 књижевнокритичких и научних радова. Од дјела из области науке о књижевности и књижене критике од посебног су значаја монографије *Раде Драинац и експресионизам* (1991), *Књижевно дело Милорада Поповића Шапчанина* (1996), *Хоризонти детињства* (1999), *Страни писци за децу и младе* (2006), *Нацрт за периодизацију српске књижевности за децу* (2010), *Књижевност за децу*

и младе-поетика (2012), *Бајковите форме у књижености за децу и младе* (2013), *Историја српске књижевности за децу и* (2014), друго, измењено издање (2024). Из области бесједништва: *Реторика*, прво издање (2004), друго, треће и четврто издање (2006, 2008. и 2020). Објавио је 24 књиге белетристике.

Никчевић, Стоја (1951, Жабљак). Завршила гимназију у Никшићу, а Правни факултет у Приштини гдје је живјела и радила. 1999. године, након избјеглиштва и боравка у Никшићу, 2000. године враћа се у своју матичну фирму у Косово Поље а затим у Грачаницу, где је радила до 2011. године. Сада, као пензионер, живи у Београду.

Павловић, Ранко (1943, Шњеготина Горња, код Теслића). Живи и ствара у Бањалуци. Пише поезију, прозу и драмске текстове за одрасле и за дјецу. Бави се књижевном критиком и есејистиком. До сада је објавио по петнаест збирки пјесама и приповиједака, четири романа, једну збирку есеја, књигу књижевних критика и десет радио-драма за одрасле, затим шеснаест збирки прича за дјецу, пет збирки пјесама за најмлађе, један роман за младе, десетак текстова за дјечја позоришта и петнаестак радио-игара за дјецу. Завод за уџбенике у Источном Сарајеву објавио је његова *Изабрана дјела*. Његове пјесме и приповијетке превођене су на италијански, пољски, мађарски, енглески, румунски, њемачки, холандски, шведски и друге језике. Живи у Бањалуци.

Пантић, Милан (1963, општина Зворник). Гимназију завршио у Бијељини, а Електротехнички факултет у Тузли. Са дужим прекидима, више од 40 година се бави писањем афоризама. Сарађивао у бројним листовима, а прве радове објавио у „Семберским новинама“. Објавио је три збирке афоризама *Знам за јадац* (1994), *Ситно самљевено* (2021), а „Сметнуто са ума“ (2022), *На крај памети* (2023), *С врха језика* (2023) и *Ма шта рече* (2024). Приредио је и издао *Књигу мојих пријатеља* (2022), гдје је своје афоризме објавило 53 афористичара из региона. „Друга књига мојих пријатеља“ (2025.)

Петровић, Ђоко (1961, Трновица, Зворник). Основну школу завршио у Козлуку, а гимназију у Зворнику. На Филолошком факултету у Београду дипломирао 1987. године на групи за југословенске књижевности и српскохрватски језик. Као професор српског језика и књижевности радио је у двије основне и једној средњој школи у Ужицу. Од 1998. године ради у Министарству просвете Републике Србије као просвјетни савјетник, најприје у

Ужицу, а затим од 2000. године у Лозници, гдје и живи. Осим приче *Бошко Трговац*, објављене у „Српској вили”, двије приче штампао је у суботичком часопису *Луча* (*Ни богова ни молитава*, 2008. и *Слепи сапутник*, 2009. године).

Петровић, Лара (1978, Градачац, БиХ) је у Модричи завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је 2009. године на Стоматолошком факултету у Београду и на истом факултету завршила специјализацију из области стоматолошке протетике. Објавила двије збирке пјесама : „Облак на таваници“ (2006), „Она, поново“ (2023). Живи и ради у Београду.

Петровић, Николета (1983, Грачаница). Пише поезију и прозу. Објављује на интернет порталима (*Вишеградске вијести*, *Асинфо*, *Бијељина данас*, *Поезија суштине*), у часопису „Значења” и „Књижевним новинама”. Запослена као новинар и водитељ у РТВ БН Бијељина.

Ристановић, Цвијетин (1937, Модран, Бијељина). Филозофски факултет завршио је у Новом Саду, а постдипломски студиј на Филолошком факултету у Београду, на коме је одбранио магистарску тезу и докторску дисертацију. Објавио 11 књига из области историје књижевности и књижевне критике: *Казивање као огледало живота* (1990); *Епик и лирик Петар Кочић* (монографија) (1995); *Српски пјесници за дјецу* (1997); *Огледи и прикази* (1999); *Простори дјетињства. Огледи о српским писцима за дјецу* (2002); *Књижевне теме* (2003); *Критички (п)огледи* (2006); *Књижевно-критичка освјетљења* (2009); *Вредновање књижевног текста* (2014), *Огледи, бесједе, есеји* (2020), *Моћ умјетничке ријечи* (2024) и књигу кратке прозе *Свакидашње приче* (2017). Живи у Бијељини.

Рундић Романијски, Љутомир (1959, село Врапци, општина Соколац). По професији је инструктор летења - навигатор. До сада је објавио књиге поезије: *Не знам шта ми беше* (1984), *Лаку ноћ моја дамо* (1984), *Лаку ноћ моја дамо*“ (2012), *На огњишту душе* (2014), *У пламену срца* (2015); истините приче: *Досањано небо - књига прва* (2018), *Досањано небо - књига друга* (2019). Од 2013. године члан је Књижевног друштва Косова и Метохије и Удружења књижевника Србије.

Симић, Милијан (1958, Возућа код Завидовића). Преводаштво се бави од 1988. године. Преводио је приче Виктора Астафјева, Василија Бјелова, Фјодора Абрамова, Јевгенија Носова, Бориса Можјајева, Јурија Куранова, Владимира Личутина, Михаила

Голубкова, Георгија Семјонова, Јурија Трифонова, Петра Алешковског, Дмитрија Новикова и др., пјесме балкарског пјесника Јуруслана Болатова (*Земља у ружичастој даљини*) и грузијских пјесника Маквале Гонашвили, Лали Джапарашвили, Медеје Кахидзе и пјесника Нодара Думбадзеа и Шоте Ходашнелија. Живи у Варешу.

Стојоски, Небојша (1981) живи и ствара у Београду. Члан је Удружења књижевника Србије, аутор 10 књига од тога 7 књига поезије, 2 књиге кратке прозе и један роман.

Стојчиновић Николић, Јованка (1952, Ритешић код Добоја). Пјесник, прозаиста, есејиста и културни посленик. Објавила је 16 књига поезије. Проф. др Богомир Ђукић објавио је књигу *Свјетлост над Стојчиновином*, Пјеснички опус Јованке Стојчиновић Николић (2015). Члан је Удружења књижевника Републике Српске, Удружења књижевника Србије, те Међународне асоцијације писаца (Рига, Летонија) и Poetas del mundo in Serbia. Од 2019. године члан је Академије словенске књижевности и умјетности, са сједиштем у Варни у Бугарској. Била је предсједник Удружења књижевника Републике Српске од 2012. до 2016. године.

Тодић Вулићевић, Радмила (1955, Урошевац). Пише пјесме, приче за дјецу и одрасле, есеје и документаристичку прозу. Објавила је књиге: *Мали одмор - споменар приштинске Гимназије* (1995), *Ноћим у облаку* (пјесме) (1997), *Лазаричке песме у селу Заскок код Урошевца* (1998), *Приштина, Приштевци и време* (1999), *Косово и Метохија - имање и немање* (2003), *Мене воли један пас* (2005), *Мали одмор, споменар приштинске гимназије*, друго допуњено издање (2006), *У скривницама своје душе* (пјесме) (2008), *Cio che eravamo*, Торино, Италија (превод књиге *Косово и Метохија*), (2009), *Руси, Космет и време* (2023).

Чекић, Љиљана (1966) дипломирала на Електротехничком факултету у Бањој Луци, магистрала и докторирала на Факултету драмских уметности Универзитета уметности у Београду. Објавила је три научне монографије, више научних и стручних часописа из теорије позоришта. Стално је запослена у Народном позоришту Републике Српске у Бањој Луци као драмски умјетник. Била је селектор и члан жирија више професионалних и аматерског позоришних фестивала.

Обавјештење читаоцима и ауторима *Српске виле*

Већ дуже вријеме Уредништво *Српске виле* има потешкоће у штампању часописа због материјалне оскудице, те је, нажалост, приморано да *Српску вилу* објављује само у електронској форми на сајту бијељинске Просвјете, а ограничен број штампаних примјерака биће намијењен само ауторима *Виле*. Примјерци ће ауторима бити доступни у сједишту **Просвјете**.

Молимо ауторе и читаоце за разумијевање због овакве одлуке Уредништва. Наравно, *Српска вила* ће и даље бити на нивоу своје мисије у његовању умјетности и културе као што је то и досад то његовала.

Уредништво *Српске виле*

